

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

FILOZOFSKI FAKULTET

Vlatka Vujčić

Srijemski govori

Doktorski rad

Osijek, 2018.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

FILOZOFSKI FAKULTET

Vlatka Vujčić

Srijem Speeches

Doctoral thesis

Osijek, 2018.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

FILOZOFSKI FAKULTET

Vlatka Vujčić

Srijemski govori

Doktorski rad

Mentorica

prof. dr. sc. Ljiljana Kolenić

Osijek, 2018.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

FILOZOFSKI FAKULTET

Vlatka Vujčić

Srijem Speeches

Doctoral thesis

Supervisor

prof. dr. sc. Ljiljana Kolenić

Osijek, 2018.

SAŽETAK

Naselja Bapska, Ilok i Tovarnik nalaze se na krajnjem istoku Republike Hrvatske i pripadaju Srijemu kao povijesnoj regiji. U ovome su radu govori navedenih mjesta opisani sinkronijski iz snimaka slobodnog govora i dijaloga izvornih govornika i to na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj, tvorbenoj i leksičkoj razini. Za govor svakoga naselja sastavljen je i abecedni rječnik manje poznatih riječi i riječi čije se značenje razlikuje od onoga u standardnom jeziku.

U dijalektološkoj se literaturi govori navedenih mjesta svrstavaju u vojvođansko-šumadijski dijalekt koji pripada srpskomu jeziku. Novija istraživanja govora Hrvata u hrvatskom dijelu Srijema svrstavaju te govore u slavonski dijalekt. Stoga je cilj ovoga rada dati suvremeni jezični opis govora starosjedilaca Hrvata, Šokaca, u najistočnijem dijelu Republike Hrvatske kako bi se uočile njihove zajedničke jezične osobine i pronašlo mjesto unutar slavanskoga dijalekta.

Jezična je analiza potvrdila cilj ovoga rada: govori Bapske, Iloka i Tovarnika sadrže zajedničke značajke te se mogu svrstati u istu skupinu govora. Navedeni se govori mogu smatrati i dijelom slavanskoga dijalekta čije su osobine potvrđene na svim jezičnim razinama prikazanima u ovom radu.

Ključne riječi:

Srijem, Bapska, Ilok, Tovarnik, srijemski govori, štokavsko narječje, slavonski dijalekt, iločka skupina govora, vojvođansko-šumadijski dijalekt, dijalektološka analiza

SUMMARY

The settlements of Bapska, Ilok and Tovarnik are located in the easternmost part of the Republic of Croatia and belong to Srijem as a historical region. In this work, the speeches of the above sites are described synchronously from recordings of original speakers' free-speech and dialogue at the phonological, morphological, syntactic, formation and lexical levels. For each of the speeches there is an alphabetical glossary of lesser-known words and words whose meaning differs from that in the standard language.

In the dialectological literature, the vernaculars of these places are considered to be part of the Vojvodina-Šumadija dialect, belonging to the Serbian language. More recent research into the speeches spoken by Croats in the Croatian part of Srijem classifies them within the Slavonian dialect. Therefore, the aim of this paper is to give a contemporary language description of the speech of indigenous Croats, Šokci, in the easternmost part of the Republic of Croatia in order to perceive their common linguistic traits and find their place within the Slavonian dialect.

The aim of this paper was confirmed by the language analysis: the speeches of Bapska, Ilok and Tovarnik display common traits and can be classified into the same group of speeches. These speeches can also be considered as part of the Slavonian dialect, whose characteristics were confirmed at all linguistic levels in this paper.

Key words:

Srijem, Bapska, Ilok, Tovarnik, Srijem speeches, Štokavian dialect, Slavonian dialect, Ilok group of speeches, Vojvodina-Šumadija dialect, dialectological analysis

Kratice

Izvori navedeni kraticama:

1. Anić, V. (2003). *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. [CD-ROM]. Zagreb: Novi Liber. (VRHJ)
2. *Hrvatska enciklopedija*. (1999). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. (HE)
3. *Hrvatski opći leksikon: A – Ž*. (1996). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. (HOL)
4. *Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*. (1981). Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod. (OEJLZ)
5. *Vukovarsko-srijemska županija*. (2004). Vinkovci: Privlačica. (VSŽ)

Ostale kratice u radu:

N jd. - nominativ jednine

G jd. - genitiv jednine

D mn. - dativ množine

A mn. - akuzativ množine

I mn. - instrumental množine

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Cilj i metodologija	2
1.2. Dosadašnja istraživanja srijemskih govora.....	4
2. ZEMLJOPISNO-POVIJESNI SMJEŠTAJ SRIJEMA	10
2.1. Uvod	10
2.2. Zemljopisni smještaj Srijema	12
2.3. Povijest Srijema.....	13
3. GOVOR BAPSKE	24
3.1. FONOLOGIJA	26
3.1.1. Samoglasnici	26
3.1.2. Suglasnici	29
3.1.3. Naglasak.....	33
3.2. MORFOLOGIJA	34
3.2.1. Imenice.....	34
3.2.2. Pridjevi	38
3.2.3. Zamjenice.....	39
3.2.4. Brojevi.....	41
3.2.5. Glagoli.....	41
3.2.6. Nepromjenjive vrste riječi.....	47
3.3. SINTAKSA	49
3.4. TVORBA RIJEČI.....	51
3.5. LEKSIK	52
3.6. RJEČNIK.....	53
4. GOVOR ILOKA	59
4.1. FONOLOGIJA	62
4.1.1. Samoglasnici	62
4.1.2. Suglasnici	65
4.1.3. Naglasak.....	69
4.2. MORFOLOGIJA	70
4.2.1. Imenice.....	70
4.2.2. Pridjevi.....	74

4.2.3. Zamjenice.....	74
4.2.4. Brojevi.....	76
4.2.5. Glagoli.....	77
4.2.6. Nepromjenjive vrste riječi.....	82
4.3. SINTAKSA	85
4.4. TVORBA RIJEČI.....	87
4.5. LEKSIK	88
4.6. RJEČNIK.....	89
5. GOVOR TOVARNIKA.....	94
5.1. FONOLOGIJA	96
5.1.1. Samoglasnici	96
5.1.2. Suglasnici.....	100
5.1.3. Naglasak.....	105
5.2. MORFOLOGIJA	106
5.2.1. Imenice.....	106
5.2.2. Pridjevi.....	111
5.2.3. Zamjenice.....	112
5.2.4. Brojevi.....	114
5.2.5. Glagoli.....	115
5.2.6. Nepromjenjive vrste riječi.....	120
5.3. SINTAKSA	123
5.4. TVORBA RIJEČI.....	124
5.5. LEKSIK	125
5.6. RJEČNIK.....	126
6. ZAKLJUČAK	136
6.1. FONOLOGIJA	138
6.1.1. Samoglasnici	138
6.1.2. Suglasnici	141
6.2. MORFOLOGIJA	145
6.2.1. Imenice.....	145
6.2.2. Pridjevi.....	147
6.2.3. Zamjenice.....	147
6.2.4. Brojevi.....	148
6.2.5. Glagoli.....	149
6.2.6. Nepromjenjive vrste riječi.....	151

6.3. SINTAKSA	152
6.4. TVORBA RIJEČI.....	153
6.5. LEKSIK	154
7. OGLEDI GOVORA.....	156
7.1. TOVARNIK	156
7.2. BAPSKA	158
7.3. ILOK.....	160
8. LITERATURA	162

1. UVOD

U ovome se radu opisuju govori naselja koja se nalaze na samom istoku Republike Hrvatske, a to su Ilok, Bapska i Tovarnik. Povijesno, ta mjesta pripadaju regiji Srijem, a njihovi se govori u dijalektološkoj literaturi¹ svrstavaju u vojvođansko-šumadijski dijalekt (novoštokavski ekavski dijalekt).

Josip Lisac (2003) navodi kako se tim dijalektom govori u Vojvodini, zapadnom dijelu sjeverne Srbije, krajnjem istoku Republike Hrvatske, Mađarskoj i Rumunjskoj te kako idiomima vojvođansko-šumadijskoga dijalekta uglavnom govore Srbi. Za srijemske Hrvate kaže sljedeće: *U posljednje doba i srijemski Hrvati govornici su šumadijsko-vojvođanskog dijalekta; sve donedavno (do prije nekoliko desetljeća) oni su čuvali svoju ikavicu slavonskoga tipa* (Lisac 2003: 128) tako da su u govoru očuvane i neke značajke slavonskoga dijalekta. Kao primjer navodi govore Hrvata s iločkoga područja.

Iva Lukežić (1995) i Ljiljana Kolenić (1996)² istraživale su govore naselja smještenih u hrvatskom dijelu Srijema. S obzirom na značajke tih govora, svrstale su ih u slavonski dijalekt. Potaknuta tim istraživanjima, ali i činjenicom kako su govori Hrvata na samom istoku Vukovarsko-srijemske županije slabo istraženi i zapostavljeni, odlučila sam ovim radom pridonijeti hrvatskoj dijalektologiji.

Rad se sastoji od uvodnoga dijela u kojemu su opisani cilj i metodologija rada te pregled dosadašnjih istraživanja govora na samom istoku Republike Hrvatske. U drugome se poglavlju govori o zemljopisno-povijesnim značajkama Srijema s posebnim naglaskom na hrvatski dio Srijema. Treće, četvrto i peto poglavlje su analize govora Bapske, Iloka i Tovarnika. U zaključku je dana usporedna analiza govora i spoznaje do kojih su te analize dovele.

¹ Usp. Sekereš (1983), Lisac (2003), Lončarić (2011).

² Više o tim istraživanjima rečeno je u poglavlju 1.2. *Dosadašnja istraživanja srijemskih govora.*

1.1. Cilj i metodologija

Cilj je ovoga rada popisati i opisati jezične osobine govora na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj, tvorbenoj i leksičkoj razini u naseljima koja se nalaze u najistočnijem dijelu Vukovarsko-srijemske županije, a koja pripadaju Srijemu kao povijesnoj regiji. Budući da se o srijemskim govorima u Hrvatskoj slabo govorilo te da zadnjih tridesetak godina nije bilo većih istraživanja tih govora, potreban je njihov suvremeni opis.

Stjepan je Ivšić (1913) govore dvaju mjesta koja pripadaju Srijemu, a to su Đeletovci i Donje Novo Selo³, svrstao u posavski govor. U svome radu spominje i Nijemce⁴, ali samo kada govori o ikavici. Inače su Nijemci ostali izvan granica posavskoga govora. Iva Lukežić i Ljiljana Kolenić istraživale su govore Tovarnika, Bapske, Lovasa i Ilače. Lukežić je govore prvih triju naselja svrstala u iločku skupinu govora unutar slavonskoga dijalekta, dok je Kolenić govor Ilače smjestila u slavonski dijalekt. Stjepan Sekereš proučavao je govor iločkih Hrvata te prebrojavši značajke slavonskoga dijalekta i šumadijsko-vojvođanskoga dijalekta, zaključio je da govor Iloka pripada šumadijsko-vojvođanskom dijalektu jer njegove značajke dominiraju nad značajkama slavonskoga dijalekta. Više o istraživanjima govora u istočnom dijelu Hrvatske bit će u poglavlju 1.2. *Dosadašnja istraživanja srijemskoga govora*. S obzirom na spomenuta istraživanja i na spoznaje koje će biti navedene u ovome radu, trebalo bi se odrediti mjesto srijemskih govora u hrvatskom dijalektom sustavu.

Građa za ovo istraživanje prikupljena je na terenu. Razgovori sa sugovornicima započeli su u pograničnim mjestima na krajnjem istoku Vukovarsko-srijemske županije pa prema zapadu. Prilikom odabira naselja čiji će se govori analizirati, osim stručne literature iz područja povijesti i zemljopisa Hrvatske i Srijema, konzultirani su i izvorni govornici jer oni, s obzirom na tradiciju koja se prenosi generacijama, najbolje znaju pripada li njihovo naselje Srijemu ili ne. Više o povijesti i zemljopisnom položaju Srijema bit će u poglavlju 2. *Zemljopisno-povijesni smještaj Srijema*.

Odabrani govornici su starosjedioci Hrvati, Šokci. Iako je bilo planirano ispitati podjednaki broj muškaraca i žena, stanje na terenu pokazalo je da su žene spremnije i otvorenije za razgovor. Svi su ispitanici pismeni, rođeni⁵ su u mjestu u kojemu i danas žive i

³ Ivšić naselje Donje Novo Selo navodi kao Novo Selo. Danas se Donje Novo Selo nalazi u općini Nijemci.

⁴ Ivšić naselje Nijemci navodi kao Nimci. Iako ih spominje na nekoliko mjesta u svome radu, Nijemci su na Ivšićevoj dijalektologijskog karti posavskoga govora ostali izvan granica toga govora.

⁵ Iznimka je jedna ispitanica iz Iloka koja nije rođena u Iloku, ali se u najranijem djetinjstvu doselila u Ilok s roditeljima.

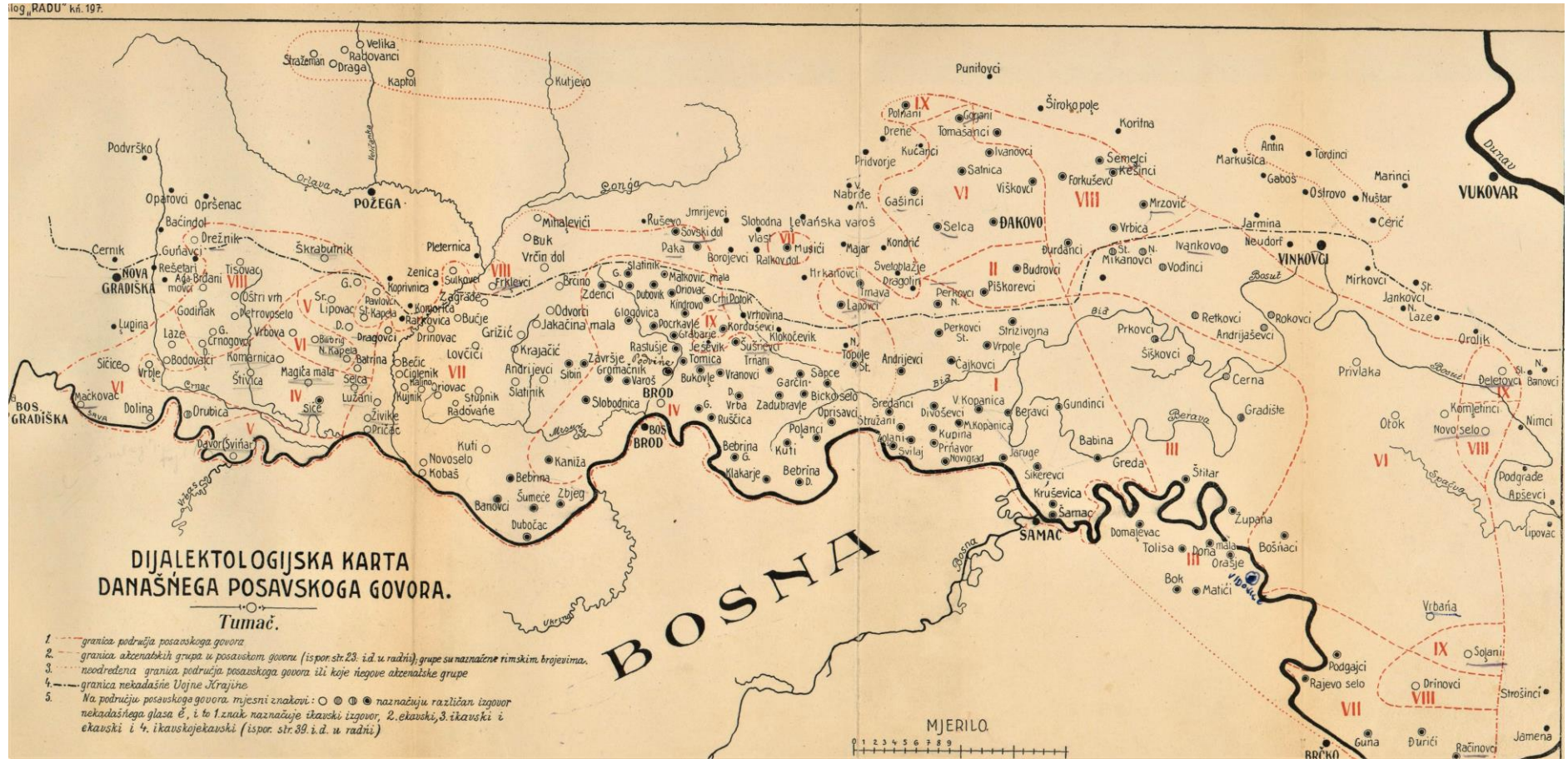
nisu se selili, osim za vrijeme Domovinskoga rata kada su bili u progonstvu. Trebalo bi napomenuti kako su neke ispitanice iz Iloka cijeli Domovinski rat (1991. - 1995.) provele u Iloku. Također su svim ispitanicima preci iz mjesta.

Razgovori su snimani digitalnim diktafonom Olympus VN 5500PC. Nakon prikupljanja i transkripcije tonkih zapisa, napravljena je jezična analiza govora na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj, tvorbenoj i leksičkoj razini. Za govor svakoga naselja sastavljen je i abecedni rječnik manje poznatih riječi i riječi čije se značenje razlikuje od onoga u standardnom jeziku.

1.2. Dosadašnja istraživanja srijemskih govora

U ovom će poglavlju biti riječi o dosadašnjim istraživanjima srijemskoga govora s hrvatske strane granice. Takvih je opisa vrlo malo jer zadnjih tridesetak godina nije bilo većih istraživanja tih govora, osim nekoliko pojedinačnih radova.

Stjepan Ivšić u radu *Današnji posavski govor* (1913) opisao je govor slavonske Posavine koji ima *osobiti akcenat* ~. (Ivšić 1913: 128) U svojim je u istraživanjima došao do Srijema, do Đeletovaca i Novoga Sela, koje navodi kao istočnu granicu posavskoga govora. Budući da se ne može napraviti klasifikacija posavskoga govora prema refleksu jata jer bi tada u istu skupinu došli govori koji su po nekim drugim karakteristikama različiti, Ivšić je podijelio posavski govor prema naglasnom kriteriju u devet skupina. Donje Novo Selo smjestio je u VIII. skupinu (govori se *vodě, sačŭvām, òstō, nòsili, òtac, kázali, rúkōm, kazívō*) dok su Đeletovci u IX. skupini (govori se *vòdē, sačŭvām, òstō, nòsili, òtac, kázali, rúkōm, kazívō*) (Ivšić 1913). Govoreći o refleksu jata, Đeletovce, Donje Novo Selo i Nijemce ubraja u naselja u kojima se govori ikavski, a koja, iako se nalaze na istočnoj granici posavskoga govora, nisu pod utjecajem ekavskoga srijemskoga govora.

Karta 1. Dijalektološka karta posavskoga govora Stjepana Ivšića (Ivšić 1913.)

Karta 2. Dijalektološka karta posavskoga govora Stjepana Ivšića, fragment (Ivšić 1913)

Stjepan Sekereš u radu *Govor iločkih Hrvata* (1983) analizira značajke iločkoga govora na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj i tvorbenoj razini. Na kraju članka donosi rječnik leksema koji su česti u svakodnevnoj uporabi i ogledne primjere govora. Sekereš smatra kako je srpski jezik uvelike utjecao na razvoj iločkoga govora jer su Iločani, koji su bili ikavci, poprimili ekavicu. Da je taj govor nekada pripadao slavonskom dijalektu, može se zaključiti po jezičnim značajkama slavonskoga dijalekta (točnije, posavskoga govora) koje i danas postoje u iločkome govoru. Prema Sekerešu (1983: 126) to su sljedeće značajke: ikavski odraz jata u nekim riječima (*vīdit, di, sikira*), gubljenje ili zamjena fonema *h* fonemima *v, j* (*àjde, òću, sūv, snàja*), ukidanje zijeva kontrakcijom ili umetanjem suglasnika (*trēso, ūzo, jedànājst*), zadržavanje fonema *l* na kraju riječi i na kraju sloga kod imenica i pridjeva (*vōl, stōl, kōlca, dōlnji*), mujiranje fonema *l* ispred fonema *i* (*gljīsta, dēteljina*), gubljenje nekih suglasnika na početku i u sredini riječi (*kò, cí, tīca*), razjednačavanje nekih

nazala (*mlògo, távno, gúvno*), djelomično provođenje sibilizacije (*dèvojki, na rúki, na nògi; rãdnici, mājci*), imenice muškoga roda na *-in* najčešće gube taj nastavački morfem i u jednini i u množini (*Cĭgan, Neštĭnčan*), oblici poput *Mãricin, Rũžicin, Ānicin* upotrebljavaju se umjesto oblika *Mãričin, Rũžičin, Āničin*, osobne zamjenice *ja, ti, on* i povratna zamjenica *sebe* u genitivu, dativu, akuzativu i lokativu jednine imaju kratkosilazni naglasak (*mène, tèbe, njèga, sèbe*), pridjevne zamjenice imaju oblike *kàki, kàkã, kãkõ, nèkaki, ñĭkaki*, glagoli II. vrste umjesto na *-nuti*, završavaju na *-niti* (*mãknit, svànit*), prezent i imperativ glagola *pòčĕti* glase: *pòčmem, pòčmeš, pòčmĭ, pòčmĭmo*, glagoli na *-ivati* u prvoj osobi jednine imaju nastavački morfem *-am* (*kãzivam, zarãdivam*), imperativ glagola I. vrste 7. razreda tvori se od same osnove (*pĭ, sãkrĭ se*), oblici glagola *unãšati, iznãšati* upotrebljavaju se umjesto oblika *unòsiti, iznòsiti*, hipokoristična imena muškog i ženskog roda imaju oblike *Mãta, Pèra, Júla, Ānica*, instrumental sredstva javlja se bez prijedloga *s*, ali i s prijedlogom *s* (*vòzilo se s kònjima, išli smo àvtoabusom*), prilog *tu* upotrebljava se u značenju *tu* i *ovdje*, a prilog *tamo* u značenju *tamo* i *onde*, ako neodređene zamjenice stoje s prijedlogom, tada se prijedlog nalazi ispred zamjenice (*òna se nè bavi s ñĕĭim*) te uporeba germanizama, turcizama i hungarizama (*flãša, òroz, vároš*).

Jezične značajke vojvođansko-šumadijskoga dijalekta u govoru iločkih Hrvata koje navodi Sekereš (1983: 124-125) su: novoštokavski naglasni sustav (*nòv, sèlo, národ, mlãd*), gubljenje zanaglasne dužine iza silaznih naglasaka (*pãmet, stãri*), ekavski odraz jata (*lèto, vrème, blèd*), ukidanje zijeva kontrakcijom ili umetanjem suglasnika (*rèko, kòto, jedãnãjst, àvto*), fonem *h* je nestao iz govora Iločana ili je zamijenjen fonemima *v, j* (*àjde, òcu, sũv, snãja*), mjestimično javljanje mekoga *č* (*kũĕĭi*), djelomično provođenje sibilizacije (*mòmci, rãdnici; na rúki, dèvojki, na nògi*), razjednačavanje nekih nazala (*mlògo, távno, gúvno*), zamjena suglasničkih skupina **skj, *stj* skupinom *št* (*prĭšt, zviždit*), imenice muškoga roda na *-in* najčešće gube taj nastavački morfem i u jednini i u množini (*Cĭgan, Neštĭnčan*), hipokoristična imena muškoga roda imaju nastavački morfem *-a* i dugouzlazni naglasak (*Pèra, Józa*), upotreba starih padežnih oblika u lokativu i instrumentalu množine (*u Kãrlovci, zã koli*), upotreba komparativa pridjeva *dũlji, vĭšlji*, sklonidba pridjeva i zamjenica na *-ov, -ev, -in* po zamjeničkoj sklonidbi (*brãtovog, sèstrinog, njĕnom*), brojevni se pridjevi *dvòji, tròji, pĕtori* javljaju u obliku *dvòjĭ, tròjĭ, pĕtòrĭ*, glagoli na *-ivati* u prvoj osobi jednine imaju nastavački morfem *-am* (*kãzivam, zarãdivam*), upotreba prezentskih oblika nekih glagola s kratkouzlaznim naglaskom (*ìdem, ideš..., bèrem, pèrem*), upotreba dugouzlaznog naglasaka na predzadnjem slogu u prezentu prve i druge osobe množine (*ĕitãmo, držĭmo, peĕĕmo*), rijetka

upotreba imperfekta, aorista i glagolskog priloga sadašnjeg, gubljenje završnoga -i u infinitivu nekih glagola (*pěć, mětít, govòrit*), upotreba priloga *sàdē, jedàred* te prijedloga *brez* i *nuz*, akuzativ jednine jednak je nominativu jednine kod imenica koje označavaju što neživo (*Čüпали су кóров. Дáj ми нóž.*), instrumental sredstva javlja se bez prijedloga *s*, ali i s prijedlogom *s* (*kòpali smo mòtikom, kòsilo se s kòsóm*), upotreba pripovjedačkog futura i imperativa te uporeba germanizama, turcizama i hungarizama (*štàla, kòmšija, vároš*).

Iz već navedenih razloga, a to je utjecaj srpskoga govora, iločki je govor poprimio i značajke vojvođansko-šumadijskoga dijalekta koji je, prema Sekerešu, dominantan te on govor iločkih Hrvata svrstava upravo u taj dijalekt.

Iva Lukežić u članku *Polazišta i teze za opis iločke skupine govora* (1995) govor Iloka i ostalih mjesta koja se nalaze u iločkom kutu (Tovarnik, Bapska, Lovas, Šarengrad) svrstava u slavonski dijalekt. Svoje zaključke temelji na novim pristupima hrvatskom jeziku i na istraživanju provedenom među izvornim govornicima koji su u to vrijeme bili u progonstvu i smješteni na području Primorsko-goranske županije. Hrvati su za međusobnu komunikaciju izgradili hrvatski jezik koji bi najprije trebalo *definirati njime samim* (Lukežić 1995: 214), a po potrebi i *odrediti ga prema drugim jezičnim entitetima*. (Lukežić 1995: 214) Zbog genetskog se kriterija hrvatski i srpski jezik klasificiraju *kao jedan jezik s dva ogranka* (Lukežić, 1995: 214) koji se naziva srpskohrvatski/hrvatskosrpski/hrvatski ili srpski⁶ te se hrvatska narječja prikazuju kao dio toga jednoga jezika. Tako je na dijalektološkim kartama iločka skupina govora prikazana kao dio vojvođansko-šumadijskoga dijalekta. Lukežić smatra kako se mjesni govori iločkoga kuta mogu nazvati iločkom skupinom govora koji je dio hrvatskoga jezika jer njime govore Hrvati, ne može ga se svrstavati u vojvođansko-šumadijski dijalekt, bez obzira na određene sličnosti, jer je taj dijalekt dio srpskoga jezika te kao takav ne može biti dio štokavskoga narječja zato što štokavsko narječje *postoji samo u hrvatskom jeziku*⁷ i, na kraju, *treba utvrditi mjesto i rang iločke skupine govora unutar štokavskoga narječja hrvatskoga jezika. Da bi se to moglo izvesti, potrebno je učiniti ono što je do sada propušteno: popis i opis jezičnih činjenica u tom idiomu*. (Lukežić 1995: 217)

⁶ Od 1. rujna 2008. godine odlukom Međunarodnog tijela za norme hrvatski jezik ima vlastitu oznaku *hrv*.

⁷ Lukežić kaže: *Hrvatski je jezik po formuli toga tronarječnoga spleta, jednako kao i po „neponovljivoj uzajamnosti“ tih svojih triju narječja (R. Katičić) poseban entitet i realitet među svim jezicima u ukupnosti svjetskih jezika. Srpski jezik nema narječja, njegovi su podsustavi u dijalektološkoj klasifikaciji samo organski dijalekti. Samo hrvatski jezik čine čakavsko narječje, kajkavsko narječje i štokavsko narječje, a svako od njih čine organski dijalekti, skupine govora i pojedinačni mjesni govori, što su ih tijekom svoje povijesti razvili Hrvati za svoju međusobnu društvenu komunikaciju na određenu prostor.* (1995: 216)

U nastavku Lukežić opisuje jezične značajke iločke skupine govora prema vlastitim istraživanjima koje je provela među prognanicima iz mjesta Ilok, Tovarnik, Bapska i Lovas. Među tim jezičnim značajkama Lukežić navodi: *općeštokavske jezične značajke, svojstvene štokavskom narječju u cjelini, štokavske dijalekatne, svojstvene i drugim dijalektima štokavskoga narječja, ali ne štokavskom narječju u cjelini i jezične značajke zajedničke i dijalektima drugih narječja*. (Lukežić 1995: 219) Na osnovu analiziranih jezičnih značajki, Lukežić zaključuje kako iločku skupinu govora treba *dijalektološki klasificirati kao govorni tip unutar slavonskoga dijalekta*. (Lukežić 1995: 235)

Ljiljana Kolenić (1996, 1999) opisala je govor Ilače koji se do tada, kao i ostali govori srijemskih naselja u Republici Hrvatskoj, svrstavaju u vojvođansko-šumadijski dijalekt, no analizirajući govor Ilačana, zaključeno je da Ilača pripada govorima slavonskoga dijalekta. *Međutim, taj je govor još uvijek nedovoljno istražen, nije mu posvećena dovoljna znanstvena pozornost. Upravo zato posvajali su ga srpski dijalektolozi uvršćujući ga u tzv. „šumadijsko-vojvođanski dijalekt“*. Međutim, ako poznamo hrvatsku dijalektologiju, na osnovi činjenica i podataka, možemo dokazati da je ovaj govor jedan od govora slavonskoga dijalekta sa svim njegovim osobinama (Kolenić 1996: 212). Govor Ilače opisan je na fonološkoj, morfološkoj, tvorbenoj i leksičkoj razini te je prema osobinama pokazano kako pripada slavonskom dijalektu, posavskom poddijalektu, istočnopolosavskim govorima.

Mijo Lončarić (2011) smatra kako današnji hrvatski govori u Srijemu pripadaju i vojvođansko-šumadijskom dijalektu i slavonskom dijalektu. Ovome prvome, pripadaju govori Vojvodine u Srbiji i govori dijela zapadnoga Srijema u koji ubraja i govore iločke skupine. Ostali govori u zapadnome Srijemu pripadaju slavonskom dijalektu. Također navodi da *su hrvatski govori šumadijsko-vojvođanskoga dijalekta, uključujući govor iločke skupine, ranije nazivani „istočni ekavci“, za razliku od ekavskih govora slavonskoga dijalekta* (2011: 171). Osim toga, ističe kako je mala vjerojatnost da su ti govori nekada bili ikavski, kako se ponekad ističe u literaturi. Svoju tvrdnju potkrjepljuje time što u slavonskom dijalektu imamo ekavske govore, npr. u okolici Vinkovaca ili u slavonskoj Podravini. Ako se u Iloku i govorilo ikavski, nastavlja Lončarić, to je bilo zato što je Ilok grad pa je samim time mogao imati drugačiji govor od okolnih naselja.

2. ZEMLJOPISNO-POVIJESNI SMJEŠTAJ SRIJEMA

2.1. Uvod

Pod imenom Srijema razumijeva se komad one zemlje, što no leži od početka Fruške gore (počam od sela Bapske) među Dunavom, Savom i nekim dijelom Bosuta, od ovog pak tamo uz Tovarnik opet do sela Bapske i Fruške gore. (Sremac 1857: 201)

Srijem je povijesna regija smještena na istoku Republike Hrvatske i jugozapadu Vojvodine u Republici Srbiji. Dobio je ime po antičkom rimskom gradu Syrmiumu, danas Srijemska Mitrovica, koji je tijekom povijesti bio gospodarsko i upravno središte regije i sjedište Srijemske biskupije, što je i danas.

Istočna je granica Srijema međuriječje Save i Dunava, dok se zapadna granica mijenjala i ovisila je o povijesnim i političkim previranjima (Firman 1998). Danas se često u literaturi i medijima hrvatski dio Srijema naziva zapadni Srijem.

U nastavku teksta bit će riječi o povijesnim promjenama koje su utjecale na poimanje regije Srijema u Republici Hrvatskoj i o različitim pojmovima kojima se zadnjih dvadesetak godina naziva ovo područje.

Srijem se često poistovjećivao sa Srijemskom županijom koja je tijekom povijesti mijenjala granice, a danas se hrvatski dio Srijema poistovjećuje s Vukovarsko-srijemskom županijom.

U srednjem se vijeku Srijemska županija prostirala između Save i Dunava. Sjeverna joj je granica bila na Fruškoj gori, a zapadna kod ušća Bosuta u Savu. Zapadno se od nje Vukovska županija prostirala *od Fruške gore u Đakovštinu sa sjevernom granicom na Dravi prije Osijeka i južnom na Savi istočno od sadašnjeg Slavonskog Broda. (Holjevac 2008: 108)* Vukovar je pripadao Vukovskoj županiji koja se smatrala Slavonijom. Dolaskom Osmanlija, uništene su županije, a osnovani sandžaci. Sjedište Srijemskoga sandžaka bilo je u Iloku, a obuhvaćalo je područje nekadašnje Srijemske županije i središnjeg dijela nekadašnje Vukovske županije, čime se Srijem proširio zapadno od Iloka. (Holjevac 2008) Kasnije je sjedište sandžaka preseljeno u Srijemsku Mitrovicu.

Srijemska županija, osnovana 1745. godine, imala je sjedište u Vukovaru. Bila je najmanja od ostalih slavonskih županija (Požeške i Virovitičke županije), a nastala je od nekih područja srednjovjekovne Srijemske županije i dijelova Vukovske županije. Graničila je s Vojnom krajinom, točnije, Petrovaradinskom pukovnijom na istoku, jugu i sjeveru te s Brodskom pukovnijom na jugozapadu gdje su se kao granica uzimale rijeke Biđ i Bosut.⁸ Ukidanjem Vojne krajine, zapadna granica Srijemske županije ide *od Šamca do Vrbice, preko Vere do Borova na Dunavu*. (Firman 1998: 84) U skladu s tim, Firman (1998) govori o starom i novom Srijemu: ako se povuče crta od Iloka prema Savi gdje ona prima Biđ ili Bosut, tada stari Srijem leži istočno od te crte, dok se novi Srijem prostire zapadnije od staroga Srijema. Dalje navodi: *današnji je pojam zapadne granice Srijema utok Vuke u Dunav u Vukovaru te ravnom crtom na Bosut. Kaže se da Fruška gora završava u Vukovaru, kod „Gašparove apoteke“, a Srijem na Vuki*. (Firman 1998: 85)

U današnjoj se literaturi Srijem poistovjećuje s Vukovarsko-srijemskom županijom pa u HE-u (2008: 829) stoji kako Srijem kao regija ukupno obuhvaća oko 6814 km². Od toga, Republici Hrvatskoj pripada 2454 km² što se poklapa s površinom Vukovarsko-srijemske županije. Kao granice Srijema navode se rijeke, prirodne granice, Dunav na sjeveru i istoku, Sava (do utoka u Dunav) na jugu i Bosut na zapadu, a od gradova nabrojani su Vinkovci, Vukovar, Županja i Ilok. Hrvatskim dijelom Srijema prolaze željezničke pruge Vinkovci - Brčko, Vinkovci - Srijemska Mitrovica i autocesta Zagreb - Beograd.

OEJLZ (1981: 639) i HOL (1996: 933) kao granice Srijema navode *donji tok Save i Dunava do crte sjeverno od Vukovara do ušća Bosne*, a površina je 6866 km².

Također se za ovo područje ustalio i naziv hrvatsko Podunavlje koje obuhvaća istočnu Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem, točnije, odnosi se na prostor koji je na sjeveroistoku omeđen hrvatsko-mađarskom granicom, a na istoku Dunavom. Za vrijeme Domovinskoga rata taj je prostor bio okupiran, a procesom Mirne reintegracije hrvatskoga Podunavlja, koji je završen 15. siječnja 1998., vraćen je u ustavno-pravni poredak Republike Hrvatske (Živić i Cvikić 2010).

Nakon Domovinskoga rata skovan je i termin *Srijemski trokut* za općine Nijemci, Tovarnik, Tompojevci i Lovas kada je tadašnje Ministarstvo razvitka i obnove krenulo u

⁸ Prema Taube (2012: 197).

graditeljsku obnovu tih mjesta. Taj se termin nije ustalio među stanovnicima navedenih naselja, iako se smatraju Srijemcima.

U ovome će se radu koristiti pojam Srijem. U povijesnom i zemljopisnom dijelu naglasak će biti na hrvatskom dijelu Srijema.

2.2. Zemljopisni smještaj Srijema

Srijem zauzima prostor na istoku Republike Hrvatske i jugozapadu Vojvodine. Najviši je vrh Crveni čot (539 m) koji se nalazi u Vojvodini, dok je u Republici Hrvatskoj najviša točka Liska kod Iloka (297 m).

Prema uvjetno homogenoj regionalizaciji Hrvatske, Srijem pripada Istočnohrvatskoj ravnici koja je dio pravih panonskih nizina, točnije, Đakovačko-vukovarskoj lesnoj zaravni i Bosutoj Posavini sa Spačvom (Magaš 2013). Prema geološkoj kronologiji, Srijem je prostor pleistocensko-holocenskih naplavnih ravnica (praporni ravnjaci i riječne aluvijalne naplavine).

Klima je umjereno kontinentalna, s toplim ljetima (prosječna temperatura u srpnju je od 20 °C do 24 °C) i malom količinom oborina (manje od 800 mm). Odnos ljetne topline i padalina ovaj kraj čini važnim agrarskim dijelom države. Na obroncima Fruške gore rašireno je vinogradarstvo i vinarstvo. Osim povoljne klime za razvoj ratarstva bitno je i tlo crnice koja se razvila na prapornim ravnjacima i lesu i nosi značajke vrlo plodnog zemljišta (Magaš 2013). Rijeke pripadaju porječju Dunava i Save.

Vegetacija je karakteristična za panonski prostor. Prevladava panonsko-pontska stepa te šume hrasta medunca, cera, kitnjaka i običnoga graba, a u poplavnim dijelovima šume hrasta lužnjaka (Magaš 2013).

Osim što je poljoprivredno područje, u Srijemu se nalaze i ležišta nafte i prirodnoga plina.

2.3. Povijest Srijema

Prostor Srijema oduvijek je bio granično područje između Istoka i Zapada, područje kojim su prešla različita plemena i narodi iz Velike seobe naroda. Neki su se od njih nastanili, a neki su, ostavljajući trag, nastavili prema zapadu.

Područje je Srijema zbog povoljne klime i plodne zemlje naseljeno od najranijih vremena što potvrđuju brojni ostatci iz neolitika (mlađe kameno doba) i eneolitika (bakreno doba). Od neolitika zastupljene su starčevačka (VI. tisućljeće pr. Kr.), vinčanska (između 5300. i 4400. g. pr. Kr.), sopotska kultura (V. tisućljeće pr. Kr.), koja se još naziva slavonsko-srijemskom, bapsko-lengyelskom, lengyelsko-slavonskom i sopotsko-lengyelskom. Eneolitske su kulture: lasinjska (od 4200. do 3800 g. pr. Kr.), badenska (od oko 3600. do 3300. g. pr. Kr.), kostolačka (oko 3300. do 2900. g. pr. Kr.) i vučedolska kultura (3000. i 2500. g. pr. Kr.), s tim da su zadnjim dvjema kulturama matična područja upravo Srijem i Slavonija⁹.

Neolitsku kulturu obilježio je matrijarhat i naseljavanje prostora Podunavlja (oko 6300. g. pr. Kr.) koje je, zbog prapornih ravnjaka, bilo pogodno za primjenu primitivne ratarske tehnologije, ali i za početak sjedilačkog načina života (Magaš 2013) pa započinje i izgradnja nastambi. Novi su stanovnici došli s već pripitomljenim životinjama, religijom i uređenim društvenim odnosima.

Eneolitik također obilježava sjedilački način života, zemljoradnja, stočarstvo, lov, ali i upotreba metala (bakra i zlata) za proizvodnju oružja, oruđa i nakita. Vučedolska je kultura vjerojatno najpoznatija eneolitska kultura nastala u Srijemu. Naziv je dobila po lokalitetu Vučedolu, 5 km istočno od Vukovara, a najznačajniji artefakti su Vučedolska golubica i kalendar Orion (najstariji indoeuropski kalendar). Vučedolci su se isprva bavili stočarstvom, a kasnije metalurgijom (razvili su prvo serijsko lijevanje bakra i proizveli prvu svjetsku bronzu) koja im je omogućila visoki životni standard što dokazuju i brojni artefakti (Dimitrijević 1994).

⁹ Više na mrežnom katalogu izložbe *Slavonija, Baranja i Srijem – vrela europske civilizacije*: <http://www.bastina-slavonija.info/>

Slika 1. Posuda u obliku ptice, poznata kao Vučedolska golubica; vučedolska kultura (<http://www.bastina-slavonija.info/VremenskeCrte.aspx?datacije=123>, pristupljeno 16. 10. 2013.)

U mlađe kameno doba, točnije u 4. st. pr. Kr., Podunavlje nastanjuju Kelti¹⁰. Oko Dunava se naseljava veliko keltsko pleme pod nazivom Scordisci (Stipčević 1991). Kelti su ovdje zatekli domaća ilirska plemena (uz donji tok Save živjeli su Breuci, a na sjeveru između Save i Drave živjeli su Amantini) i razvili su poljoprivredu, obradu metala, lončarstvo.

Rimljani dolaze potkraj 1. st. pr. Kr., keltska i ilirska plemena koja su ovdje zatekli, podignuli su ustanak protiv Carstva 6. g. nakon Krista. Nakon što su svladani, potpuno su se romanizirali te postali rimski građani, a njihove plemenske zajednice nestaju.

U rimsko doba razvija se trgovina, obrt, graditeljstvo, isušuju su močvare i uzgaja vinova loza čime su udareni temelji jednoj od važnijih grana gospodarstva ovoga dijela Srijema koja se zadržala do danas, a to su vinogradarstvo i vinarstvo. Frušku goru su Rimljani prozvali Mons Almus, što znači *rodna planina*.

U to vrijeme nastaju nova naselja, a već postojeća se šire i cestama povezuju s ostalim dijelovima Carstva. Tako imamo Sirmium (Srijemska Mitrovica), Bassianae (Donji Petrovci),

¹⁰ Kelti su provalili u Podunavlje na putu prema Grčkoj. Budući da su morali prijeći Makedoniju, koja je u to vrijeme bila jaka vojna sila, Kelti su se nastanili u zemlji Ilira, čekajući da Makedonija oslabi (Stipčević 1991: 37). 280.g.pr. Kr. keltska plemena kreću prema Grčkoj preko Makedonije. U Grčkoj ih je dočekala jaka vojska u Termopilima i nanijela teški poraz. Mnogi su se Kelti nakon toga vratili u Podunavlje gdje su se izmiješali s ilirskim plemenima (Stipčević 1991: 38)

Taurunum (Zemun), Acumincum (Stari Slankamen), Cusum (Petrovaradin), Cornacum (Sotin) i druga.

Kako bi zaštitili Carstvo i zaustavili barbare, Rimljani su izgradili utvrde uz Dunav i ustanovili rimsku granicu, tzv. *limes*¹¹. Jedna od utvrda nalazila se u Cuciumu (Iloku).

Karta 3. Dunavski limes u Hrvatskoj

(<http://limescroatia.eu/karte/>, pristupljeno 21. 9. 2016.)

Osim toga, rimsko razdoblje važno je i zbog ustroja novih političko-teritorijalnih jedinica s upravnim središtima koja su postala i gospodarska središta.

¹¹ Car August (63. g. pr. Kr. - 14. g.) pomaknuo je granice Carstva na prirodne prepreke, prvenstveno vodene, radi bolje zaštite rimskih pokrajina. Za zaštitu Panonije, utvrđen je Panonski limes koji je bio dio većeg, Dunavskog, limesa.

Srijem je pripadao provinciji Panoniji koja je zauzimala prostor od Beča, Budimpešte do Zemuna te je preko Save obuhvaćala sjeverni dio Bosne i Mačvu u Srbiji.

107. g. car Trajan (53. - 117.) dijeli ovu provinciju na Gornju i Donju Panoniju. Srijem je bio u provinciji Donjoj Panoniji sve dok car Dioklecijan (245. – 313.) krajem 3. st. nije podijelio Panoniju na četiri provincije. Nakon te reforme nastala je provincija Pannonia Sirmiensis sa sjedištem u Sirmiju (Srijemska Mitrovica) koji je postao jedan od četiri prijestolnice Carstva (Rukavina 2001).

Dolaskom kršćanstva, u 2. i 3. st., Pannonia Sirmiensis postaje kršćanska, a Sirmij sjedište ranoga kršćanstva i biskupije. U vrijeme progona kršćana, Srijem je dao brojne mučenike, kao što su sv. Irenej metropolit Sirmija i njegov đakon sv. Dimitrije. Nakon Milanskog edikta (313. g.), grade se crkve i bazilike, a biskupija u Sirmiju postaje jedna od važnijih u tadašnjem kršćanskom svijetu.

Podjelom Rimskoga Carstva (395. g.) na Zapadno i Istočno, Srijem je pripao zapadnom dijelu carstva, s čime se Bizant nikako nije pomirio pa ga je već 437. godine pripojio ženidbom, ali samo na razdoblje od 4 godine (Rukavina 2001).

U to vrijeme započinje prodor barbara i Velika seoba naroda (4. - 7. st.), Zapadno Rimsko Carstvo slabi, a na području Srijema izmjenjuju se Huni (441. - 453. g.), Goti (Ostrogoti i Vizigoti u 4. i 5. st.), Langobardi (567. - 568.g.) i Gepidi (473. - 504.g.).

Nakon pada Zapadnoga Carstva (476. g.), Srijem dolazi pod bizantsku vlast, sve dok ga nisu osvojili Avari (582. g.). Za vrijeme njihove vladavine, naseljavaju se Slaveni¹² pa nastaje avarsko-slavenski plemenski savez. Zajedno su se borili protiv Bizanta i Franaka, sve dok se Slaveni nisu postupno oslobodili avarske nadmoći i dok Karlo Veliki nije u potpunosti srušio avarski kaganat. Nakon toga, Srijem postaje pogranično područje Franačkog Carstva, ali samo na tridesetak godina.

Krajem 9. st. Srijem zauzimaju Bugari, a nakon njih ugarska vojska¹³. Otada se na ovom području izmjenjuje ugarska i bizantska vlast sve do 1071. g. kada ugarski kraljevi osvajaju Srijem koji nakon 1102. g. ulazi u sastav Hrvatsko-ugarskog kraljevstva. Tada su i osnovane srednjovjekovne Srijemska i Vukovska županija, a crkveni redovi poput franjevac (Ilok, Čerević, Šarengrad), augustinaca (Ilok), pavlina (Irig) i benediktinaca (Mitrovica i

¹² Slaveni su Avare nazivali Obrima, što znači „gorostas, moćan“ (Skok 1972: 535)

¹³ Prema Goldstein (2003) Srijemom je vjerojatno vladao i Ljudevit Posavski u 9. st.

Petrovaradin) podižu svoje samostane od 12. do 14. stoljeća¹⁴. Važnu su ulogu imale velikaške obitelji (npr. Kont, Morović, stariji Iločki od roda Čak) čiji su posjedi bili na ovom području i iz čijih su se redova birali župani (VSŽ 2004).

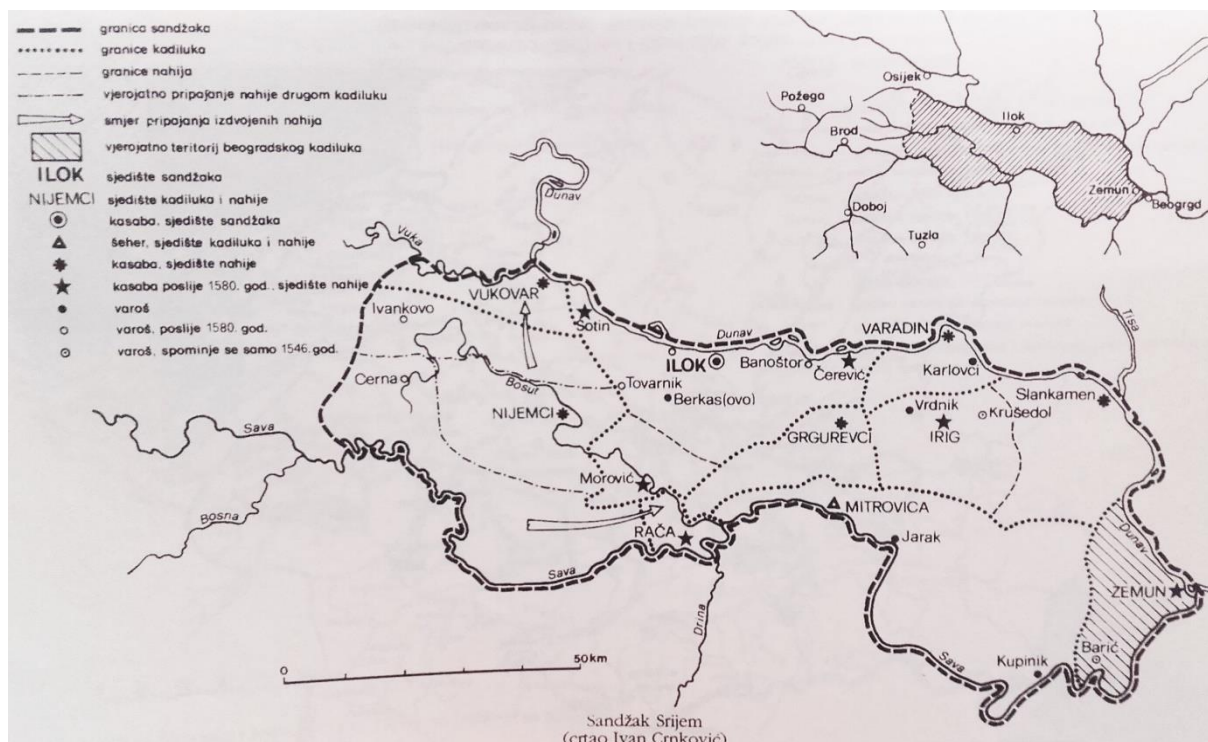
Karta 4. Vukovska županija (fragment), sredina 14. st. (Grgin 1996: 37)

1526. g. Osmanlije zauzimaju Srijem¹⁵ i osnivaju Srijemski sandžak te naseljavaju nove stanovnike iz Srbije i Bosne¹⁶. Od boraca protiv Turaka, posebno se izdvaja franjevac sv. Ivan Kapistran (1386. – 1456.), branitelj Beograda od Osmanlija, koji je preminuo u Iloku gdje je i pokopan, a štuje se kao zaštitnik grada Iloka.

¹⁴ Hrvatskoj kulturi na području srednjovjekovnog Srijema svjedoče i romaničke i gotičke crkve u Lipovcu, Bapskoj, Moroviću.

¹⁵ Hrvatsko-ugarsko prijestolje ostaje prazno nakon smrti kralja Ludovika II. koji se utopio bježeći od Turaka na Mohačkom polju (1526.). U borbi za prijestolje našli su se Ivan Zapolja i Ferdinand Habsburški.

¹⁶ Prema Holjevac (2007) Turci su naseljavali uglavnom Vlahu pravoslavne vjere.

Karta 5. Srijemski sandžak (Moačanin 1996: 45)

Prisutnost osmanlijske vlasti ima dalekosežne posljedice na okupirane hrvatske krajeve jer se prekidaju sve gospodarske i političke veze s ostatkom hrvatskih zemalja. Nastupa vrijeme izolacije i otežanoga života za malobrojno katoličko stanovništvo.

Srijem je posjetio i isusovac Bartol Kašić za vrijeme misija u turske krajeve. Prvi je put to bilo 1612. godine, a drugi put 1618. godine. U svojoj autobiografiji dao je iscrpno izvješće o katoličkom stanovništvu pod Turcima, njihovim običajima, odnosu prema vjeri i načinu života.

Duhovnu skrb o katoličkom stanovništvu vodili su franjevci provincije Bosne Srebrne koji su jedini mogli djelovati u krajevima pod osmanlijskom vlašću (Holjevac 2007)¹⁷.

Tako je bilo sve do 1691. g. kada kršćanska vojska oslobađa dio Srijema, a mirom u Srijemskim Karlovcima 1699. g. Srijem se (osim jugoistočnoga dijela) priključuje Habsburškoj monarhiji. Tek je 1718. g. oslobođen preostali dio Srijema¹⁸. Muslimansko stanovništvo i islamizirani katolici povukli su se s turskom vojskom u Bosnu i Hercegovinu, a napuštenu i opustošenu Slavoniju naseljavaju Hrvati Šokci i Bunjevci, Srbi, Nijemci, Mađari,

¹⁷ Nakon oslobođenja Slavonije i Srijema, franjevci zatečeni na tom području odvajaju se od provincije Bosne Srebrne i osnivaju provinciju Sv. Ivana Kapistrana, ali im se kasnije oduzimaju župe na zahtjev zagrebačkog biskupa Thauszyja (Holjevac 2007).

¹⁸ Mirom u Požarevcu 1718. g. jugoistočni dio Srijema pripojen je Monarhiji (Potrebica 1996).

stanovnici iz Dalmacije koja je tada bila pod Mlecima (Holjevac 2007), a kasnije Česi i Rusini. Bečkom je dvoru u interesu bilo da se što prije pokrene gospodarstvo pa su zemlju odlučili prodati velikašima koji daju najveću ponudu. 1697. g. Livije Odescalchi dobiva iločko vlastelinstvo, a s njime i naziv *vojvoda srijemski*. Vukovarsko je vlastelinstvo od 1736. g. bilo u rukama grofova Eltz. Osim tih, u Srijemu je postojalo još nuštarsko, karlovačko, neradinsko i mitrovačko vlastelinstvo.

Habsburgovci uspostavljaju novu teritorijalnu upravu: osniva se Vojna krajina¹⁹ i slavonske županije od kojih je Srijemska županija sa sjedištem u Vukovaru osnovana 1745. g. Dio Srijema sa Zemunom, Petrovaradinom i Srijemskom Mitrovicom pripao je Vojnoj krajini. Od tada, županije su bile pod neposrednom vlašću Hrvatskoga sabora i bana, a zajednički Ugarsko-hrvatski sabor donio je odluku da novoosnovane županije na oslobođenom prostoru svoje predstavnike trebaju slati i u Ugarski sabor, kao što to rade ostale ugarske županije (Goldstein 2003). Time će Mađari jačati svoj utjecaj u Slavoniji i Srijemu.

Karta 6. Hrvatska i Slavonija u 18. stoljeću (Moačanin 1996: 68)

Obnavlja se i Srijemska biskupija koja se 1773. g. ujedinjuje s biskupijom Đakovačkom ili Bosanskom u Bosansko-đakovačku i srijemsku biskupiju sa sjedištem u Đakovu.²⁰

¹⁹ Vojna krajina je pod upravom Dvorskog ratnog vijeća čije je sjedište u Grazu.

²⁰ 2008. g. odlukom pape Benedikta XVI. ponovno je uspostavljena Srijemska biskupija sa sjedištem u Srijemskoj Mitrovici, a Đakovačka je biskupija uzdignuta na rang nadbiskupije i preimenovana u Đakovačko-

Nakon odlaska Turaka, Srijem se polako uključuje u hrvatsku književnost. Horvatić (1995) navodi da srijemski pisci uglavnom djeluju u franjevačkim samostanima i učilištima (kao profesori ili učenici), ali i da njihov rad, koliko god neznatan bio, svjedoči o nastojanjima uključivanja u europsku kulturu. Od književnika onoga vremena izdvaja Antuna Tomaševića (*Razgovori duhovni od svetoga Bone mučenika*, 1754.), Ivana Velikanovića (*Prikazanje raspuštene kćeri, velike poslije pokornice sv. Margarite iz Kortone*, 1780.), Grgu Čevapovića (*Josip, sin Jakov i patriarke*, 1820.) i Bernardina Leakovića (*Govorenja za svečane dneve Božje*, 1795.).

Devetnaesto je stoljeće obilježeno suprotstavljanjem slavonskih županija, osobito Požeške i Srijemske, mađarizaciji i nastojanju Hrvatskoga sabora za ujedinjenjem hrvatskih zemalja. Tijekom revolucionarne 1848. g. nastale su promjene unutarnjih i vanjskih granica Hrvatske koje nisu zaobišle ni Srijem: Rijeka i Međimurje su pripojeni Hrvatskoj, ban Jelačić upravlja Dalmacijom, Dubrovnikom, Bokom kotorskom, civilnom Hrvatskom i Slavonijom, a ujedno je i vrhovni zapovjednik Vojne krajine, dok su izgubljena tri kotara iz Srijemske županije. Naime, u Srijemskim Karlovcima 1848. g. proglašena je Srpska Vojvodina kojoj su pripojeni kotari Ruma, Irig i Ilok na što su pristali Hrvatski sabor i ban Josip Jelačić. Do tada su ti kotari bili u sastavu Srijemske županije. Prema Potrebici (1996) Hrvatski sabor i ban željeli su time ojačati savez Hrvata i Srba u borbi protiv zajedničkoga neprijatelja, Mađara. Nakon izdvajanja navedenih kotara, Srijemska se županija raspala, a njezin ostatak pripojen je Virovitičkoj županiji. Tako je bilo sve do 1860. kada se ukida Srpska vojvodina i ponovno uspostavlja Srijemska županija sa svojim prijašnjim kotarima (Potrebica 1996).

Hrvatski narodni preporod i ilirske ideje nisu zaobišle ni Srijem: tiskaju se novine, knjige i brošure na hrvatskom jeziku, osnivaju čitaonice i udruge. U Vukovaru (1878.) izlazi list *Srijemski Hrvat: list za politiku, pouku i zabavu*, u Mitrovici se osniva Mitrovačka kasina (1880.), kasnije preimenovana u Hrvatsku čitaonicu (1891.). Hrvatske se čitaonice osnivaju i u Zemunu, Petrovaradinu, Šidu, Irigu. Od predstavnika Hrvatskog narodnog preporoda u Srijemu treba izdvojiti Iliju Okrugića Sremca (1827. - 1897.), svećenika poznatog po svome književnom radu, osobito po kazališnim komadima *Šokica* (1884.), *Saćurica i šubara* (1864.), *Grabancijaši* (1874.) u kojima je pokazao koliko dobro poznaje jezik, način govora i narav Srijemaca, Banaćana i Bačvana (Rukavina 2001: 125).

osječku nadbiskupiju. Od tada dio Srijema u Republici Hrvatskoj pripada Đakovačko-osječkoj nadbiskupiji, a dio Srijema u Vojvodini Srijemskoj biskupiji.

Vojna se krajina ukida 1873. g., a tek je 1886. g. pripojena Hrvatskoj i Slavoniji kada je ponovno provedena reorganizacija upravno-političkog ustroja u kojem će Hrvatska dočekati kraj Prvog svjetskog rata (Vranješ-Šoljan 1996). Izgradnja željezničke pruge od 1881. do 1891. g. povezuje Srijem, preko Mitrovice i Vinkovaca, sa Zagrebom.

Karta 7. Srijemska županija (Pavličević 1996: 95)

Nakon Prvog svjetskog rata, Srijem zajedno s Hrvatskom ulazi u Državu Srba, Hrvata i Slovenaca koja se od 1921. g. naziva Kraljevinom Srba, Hrvata i Slovenaca, a od 1929. g. Kraljevinom Jugoslavijom.

Karta 8. Srijemska županija 1915. (Klemenčić 1996: 137)

U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca organizirana je nova administrativna podjela države pa je umjesto Srijemske županije proglašena Srijemska oblast 1922. g. Nakon organizacije banovina, koje su zamijenile dotadašnju podjelu na oblasti, 1929. g., Srijem je podijeljen na dvije banovine: Drinsku i Dunavsku. Dunavskoj su pripali kotari Ilok, Ruma, Karlovci i Petrovaradin, a Drinskoj Mitrovica, Šid, Vukovar, Vinkovci, Županja. Grad Zemun pripojen je Beogradu (Rukavina 2001) i zajedno s Pančevom činio je posebnu Upravu grada Beograda. Prilikom te podjele nisu se poštivale etničke i povijesne cjeline. Dvije godine kasnije, Šid i Mitrovica pripojeni su Dunavskoj banovini, zapadni je Srijem pripojen Savskoj banovini, dok je istočni ostao u Dunavskoj (Rukavina 2001). Time je određena i istočna granica Hrvatske.

Nakon sporazuma Cvetković-Maček, 1939. g., i osnivanja Banovine Hrvatske, kotari Ilok i Šid ulaze u njezin sastav jer je Banovina Hrvatska okupljala područja s većinskim hrvatskim stanovništvom. Budući da je uskoro nakon toga započeo Drugi svjetski rat, preuređenje Kraljevine Jugoslavije nikad nije dovršeno.

U vrijeme Drugog svjetskog rata, potkraj 1944. g., na području Srijema uspostavljena je Srijemska fronta koja je probijena u travnju 1945. g.

Nakon Drugog svjetskog rata, utvrđene su današnje granice između Republike Hrvatske i SAP Vojvodine pri čemu je Srijem podijeljen na zapadni i istočni dio. Isto tako, provodi se sustavna kolonizacija ovoga kraja zbog ekonomskih, političkih, nacionalnih i vjerskih interesa koja je bila aktualna i nakon Prvoga svjetskoga rata te u vrijeme NDH.

Završetkom Drugog svjetskog rata provedene su agrarne reforme, a domaći Nijemci, tzv. folksdojčeri, odlukom Predsjedništva AVNOJ-a, proglašeni su neprijateljima, njihova je imovina izvlašćena i dodijeljena koloniziranim stanovnicima dovedenima iz ekonomski pasivnijih krajeva (npr. Lika, Bosna i Hercegovina). Popisi stanovništva nakon Drugog svjetskog rata bilježe porast broja Hrvata i Srba, dok se broj manjinskog stanovništva (Nijemci, Česi, Mađari) smanjuje.

Tijekom Domovinskoga rata (1991. - 1995.), budući da graniči s Republikom Srbijom, hrvatski dio Srijema bio je okupiran i pretrpio je velike materijalne štete: naselja su razrušena i spaljena, brojna kućanstva i javna dobra su opljačkana. Nesrpsko je stanovništvo prognano ili odvedeno u logore, a mnogi se još vode kao nestali. Samo na području Vukovarsko-srijemske županije postoji oko 60 masovnih grobnica od kojih je najpoznatija Ovčara kod Vukovara.

Između 1992. i 1995. godine u Republici Hrvatskoj djelovale su dvije misije UN-a: UNPROFOR i UNCRO, a budući da one nisu ispunile svoje zadaće i ciljeve, npr. povratak prognanika, uspostava mira i prekid oružanih sukoba, Republika Hrvatska poduzela je dvije vojno-redarstvene akcije, *Bljesak* i *Oluju*, čime je oslobođeno više od 15 tisuća četvornih kilometara zapadne Slavonije, Banije, Korduna, Like i sjeverno-dalmatinskoga zaleđa (Živić i Cvikić 2010: 6). Nakon pregovora u Daytonu (1995. g.) te potpisivanja Mirovnog sporazuma u Parizu (1995. g.), potpisan je i tzv. Zagrebačko-erdutski sporazum (1995. g.)²¹ na osnovi kojega je Vijeće sigurnosti UN-a donijelo Rezoluciju 1037 kojom je uspostavljen mandat UNTAES-a (*United Nations Transitional Administration for Eastern Slavonia*). Misija UNTAES-a trebala je u roku od dvije godine omogućiti reintegraciju okupiranih područja istočne Slavonije, Baranje i zapadnoga Srijema u ustavni, društveni i gospodarski sustav Republike Hrvatske (Klein 2010). Uobičajeni naziv za taj proces je Mirna reintegracija hrvatskoga Podunavlja. Ova je UN-ova misija bila učinkovita, tako da je proces mirne reintegracije službeno završio 15. siječnja 1998.

Nakon povratka prognanika obnavlja se uništena infrastruktura i obiteljske kuće, ponovno se osnivaju sportska i kulturna društva te se organiziraju brojne manifestacije (npr. Festival voćnih rakija i likera u Tovarniku, Iločka berba grožđa u Iloku, Divan je kićeni Srijem u Nijemcima i mnoge druge).

Povijesna zbivanja ostavljaju trag na jeziku i na identitetu stanovništva, a kod kojih je sugovornika veliki utjecaj imao Domovinski rat i progonstvo. Tako ih je većina navela kako nakon Domovinskoga rata i povratka iz progonstva izbjegava ekavicu i pojedine lekseme jer su obilježeni kao srpski. Mnogi od njih su za vrijeme razgovora istaknuli kako su „tako govorili ranije, ali sad ne“ s tim da se „ranije“ odnosi na vrijeme prije Domovinskoga rata.

²¹ Službeni je naziv sporazuma *Temeljni sporazum o istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu*. Potpisan je 12. studenoga 1995.

3. GOVOR BAPSKE

Naselje Bapska, kojemu pripada i zaselak Novak, smješteno je u zapadnom Srijemu, u Vukovarsko-srijemskoj županiji, 13 kilometara jugozapadno od grada Iloka kojemu i administrativno pripada. Naselje se nalazi na zapadnim obroncima Fruške gore, 4,5 km južno od Dunava. Prema popisu stanovništva iz 2011. godine naselje broji 938²² stanovnika.

Prvi se put spominje 1332. godine, iako tragovi naseljenosti sežu do eneolitika i brončanog doba. Na arheološkom lokalitetu Gradac, u blizini Bapske, pronađeni su ostatci sopotske, vinčanske i starčevačke kulture, a na brežuljku Vikarevcu ostatci badenske kulture.

U pisanim dokumentima u razdoblju od 1332. do 1335. godine ime je sela zabilježeno u različitim oblicima: Baba, Baka, Baaba, a u obliku Bakafalva zabilježeno je 1398. godine. U 15. se stoljeću javlja oblik Babafalva kada je mjesto pripadalo kaštelu Šarengrad (Bösendorfer 1910.). *U dokumentima nastalim u XVII. stoljeću pisanim talijanskim jezikom ime sela piše se u oblicima Babsca, Babska i Babscha. U XVIII. stoljeću ime sela nalazimo u oblicima Babczka 1737, Babczka 1762, Babzka 1780-1782, te u XIX. stoljeću Bapsko 1803. i Babszka 1806-1808. godine* (Dević 2008: 15).

Osmanlije zauzimaju Bapsku 1526. godine i ostaju sve do 1687. godine, a stanovnici toga naselja postaju kmetovi. Pretpostavlja se da je za vrijeme misionarskih vizitacija Bapsku posjetio i isusovac Bartol Kašić, prvi put 1613. i drugi put 1619. godine o čemu postoje zapisi u kojima govori o kapeli Blažene Djevice Marije (Kašić 2006). 1664. godine turski Tatari opljačkali su crkvu i pokušali je zapaliti. Nakon toga pustošenja, selo je napušteno te nakon nekog vremena ponovno naseljeno.

Crkva Blažene Djevice Marije u Bapskoj nalazi se danas na mjesnom groblju i mjesto je hodočašća na blagdan Male Gospe. U vrijeme nastanka građevine, selo se nalazilo oko crkve, a preseljeno je za vrijeme osmanlijske vladavine. Najstariji dijelovi crkve potječu iz 13. stoljeća iz razdoblja kasne romanike i rane gotike što ju čini najstarijom građevinom vukovarskoga kraja. Budući da je građevina uništavana i nekoliko puta obnavljana i nadograđivana, na njoj se danas mogu vidjeti utjecaji različitih umjetničkih razdoblja.

²² Broj stanovnika Bapske, Iloka i Tovarnika preuzet je iz publikacije *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine* s mrežne stranice Državnoga zavoda za statistiku, <https://www.dzs.hr/>

Slika 2. Crkva Blažene Djevice Marije u Bapskoj

(<http://www.visitvukovar-srijem.com/hr/vidjeti-doživjeti/kulturni-i-povijesni-turizam/srednjovjekovni-spomenici/crkva-blazene-djevice-marije-u-bapskoj,104.html>, pristupljeno 15. 8. 2015.)

Tijekom Domovinskoga rata selo je opustošeno, mještani su ratne godine proveli u progonstvu te se vratili u Bapsku nakon mirne reintegracije 1998. godine.

Analiza današnjega govora u Bapskoj temeljit će se na vlastitim tonskim zapisima. Kazivači su bili: Jela Butinović (1928.), Martin Rukavina (1934.), Bernardica Rukavina (1936.).

3.1. FONOLOGIJA

3.1.1. Samoglasnici

Refleks jata

U govoru Bapske prevladava ekavski odraz jata pa se tako može čuti:

- imenice: *nèdeljom, dèvōjke, dèca, kòlèvkà, mèsèc dâna, svêtom (među našim svêtom), cvêće, Srêm, Srémci, Némci (naselje Nijemci), vèk, déte, mèrica, prímer, plèva (pljeva), svètlo, dèda, sèno, sème, mèsto*

- pridjevi: *bèli (bèli lùk)*

- brojevi: *tríst dvê, dvê*

- glagoli: *isécēmo, sèdnem, tèrala, sècam se, ménjāle, podélīle, pèvat, pèvali, smèo, vòle (òn vòle)*

- prilozi: *ùvek, lèpo, na lévu stránu, pòsle.*

Prilog *óvdje* zabilježen je u oblicima *óvde* i *óde*.

Osim ekavskoga, postoji i ikavski odraz jata, zabilježen u sljedećim primjerima: *nìgdi, dī, ùvik, rítko, živili, tīli, vīdila, vōlili, vōlila, zdīla, sikira, prādīd, dīda, posīlo.*

Prilog *ùvik* najčešće se javlja u konstrukciji odzdrava *ùvik fāljen*.

Refleks jata kod glagola *htjèti* javlja se i u ekavskom i u ikavskom obliku: *tèo je, tèla je*, ali i *tīli su*. Tako se i imenica *djèca*, osim u ekavskom obliku, pojavljuje i u jekavskom obliku: *s djècom, djèca*, a oblik za množinu umanjnice imenice *zdjèla* zabilježen je u sljedećim oblicima: *zdjèlice* i *zdèlice*.

Iz navedenih se primjera može vidjeti kako se ekavski odraz jata pojavljuje i u kratkim i u dugim slogovima te naglašenim i nenaglašenim slogovima u svim vrstama riječi. Jekavski se odraz jata javlja najvjerojatnije pod utjecajem standardnoga jezika jer je imenica *djèca*

zabilježena i u ekavskom i jekavskom obliku, s tim da je ekavski oblik češći. U ikavizmima prevladavaju stalni ikavizmi.

Stezanje samoglasnika

Kako bi se izbjegao zijev, samoglasnička skupina *ao* se na kraju riječi steže u *o* kod čestice *kao*: *kò* (*Bílo je òvī, kò štò sàdē to pèvajū.*). Do stezanja samoglasnika dolazi i u glagolskom pridjevu radnom muškoga roda u jednini kada *l* na kraju sloga prelazi u *o* koji se zatim steže s prethodnim samoglasnikom *a*: *rèko, imō, išo, mōgo, pògledo, òstō, držo, dōšo*. U imenica *posao* i *kotao*, *l* također na kraju sloga prelazi u *o* i steže se sa samoglasnikom *a*: *pòso* (*Tō je vèliki pòso.*), *kòto* (*Prvo ùjutru se nàlīje vòda u kòto.*).²³

Do stezanja vokala, skupa *-aa*, dolazi kod imenica *strâh* i *grâh* u genitivu jednine nakon ispadanja glasa *h*: *strâ, grâ*.

Zabilježeno je i stezanje *eo* u *o* kod glagolskog pridjeva radnog u muškom rodu: *pōčo* (*Pōčo íc ù cīkvu i vòle pèvat u zbòru.*). Nepromijenjen ostaje ako je skupina *eo* nositelj naglaska: *smèo, tèo*. Stezanje *ao* > *o* nije zabilježeno kod glagolskih pridjeva radnih ako je skupina nositelj naglaska: *znào, dào*.

Ispadanje samoglasnika

U govoru Bapske zabilježeno je gubljenje samoglasnika *a*, *e*, *i* i *o* u svim vrstama riječi. U svim se navedenim primjerima reducira postakcentirani vokal.

1. Gubljenje samoglasnika u sredini riječi:

- glas i:

imenice: *Mârca* (*báka Mârca*)

brojevi: *čètri*

glagoli: *pàzt*

glagolski pridjev radni: *vòla* (*vòlila*), *rádlo*

prilozi: *kòlko, tòlko*

²³ Više o prijelazu *l* u *o* u poglavlju 3.1.2. *Suglasnici*.

2. Gubljenje samoglasnika na kraju riječi:

- glas a:

imenice: *dìd-Pèra*

zamjenice: *nìšt*

- glas e:

glagoli: *nìj (nìtko nìj dóbijo), nè mōž, dàj (da je), kòj (kòj ìmo)*

- glas i:

imenice: *kùc*

zamjenice: *mèn (meni)*

glagoli u infinitivu: *lizat, glèdat, šit, rádit, čúvat, pàzit, íc (íci), pràvit, kòpat, kázat*

veznik: *àl*

Gubljenje samoglasnika *i* na kraju riječi u dativu i lokativu jednine zamjenice *ja* javlja se sporadično. Zabilježeni su i oblici *mèni*.

- glas o:

zamjenice: *tàm, tàk, nèšt*

veznici: *àk (àko)*

Umetanje samoglasnika

U strukturama prijedlog + pokazna zamjenica *táj, tá, tó* dolazi do umetanja samoglasnika *o*: *iz òtoga, s òtim*.

Zamjena samoglasnika

Zamjena samoglasnika u govoru Bapske dosljedno je provedena kod svih sugovornika u sljedećim primjerima:

a/e: *sàdē*

e/o: *lòšo (Mèni je bilo tà̃m lòšo, óde sam òzdravio.)*

u/o: *kròmpīr*

o/u: *ùjutru*

Osim oblika *sàdē*, javlja se i oblik *sàdēr*.

Navedeni primjeri različita su postanja. Imenica *kròmpīr* dolazi od njemačke riječi *Gruntbir/Gruntbirne*²⁴. U hrvatskom standardnom jeziku oblik je *krùmpīr*, dok se u obliku *kròmpīr* nalazi u govorima Bapske, Iloka i Tovarnika.

Prilog *ùjutru* nastao je srastanjem prijedloga *u* i imenice *jùtro*. U govoru Bapske, ali i u govorima Iloka i Tovarnika, taj prilog ima oblik *ùjutru*.

3.1.2. Suglasnici

Glasovi č, ć, đ, dž

U govoru se Bapske ne razlikuju glasovi *č, ć, đ, dž*, nego se upotrebljavaju međuglasovi koji su bliži izgovoru glasova *ć* i *đ*: *ćàsne sèstre, bàkandà*.

Glas f

Glas *f* ostvaruje se u posuđenicama: *fàmīlija, fùruna, frīška, fājront, krófna, dùmstflàša* te zamjenjuje skupinu *hv* na početku riječi: *fáljen (Fáljen Āsus!)*.

²⁴ Podatci preuzeti iz mrežnog izvora <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>.

Glas h

U govoru se Bapske glas *h* uglavnom gubi. Zabilježeno je ostajanje *h* u svega tri primjera i to kod imenice *hàljina*, pridjeva *plèhana* i *plèhan* (...*imali smo bòkāl ováko, plèhani.*) i glagola *hódat*. Kod imenice *krùh* može se čuti: *krùh* (*A kàd nàmāžeš krùh, àko ìspustīš, ùvek òkrene se na pèkmez.*), zatim *krùva*, gdje je glas *h* zamijenjen glasom *v* (*Nīj mi báka dála svàk pūt krùva mäsлом nàmazan.*) te *krù* (*Krù spáva.*) U ostalim je primjerima glas *h* reduciran i to u svim vrstama riječi:

1. Gubljenje glasa *h* na početku riječi:

imenice: *ladòvina, rën*

pridjevi: *ládna*

glagoli: *àjde, àjte, òcemo, ránilo* (*hranilo*), *ránit* (*hraniti*), *òce, tèla* (*htjela*), *vàtaš* (*hvataš*)

2. Gubljenje glasa *h* u sredini riječi:

imenice: *graòrica*

glagoli: *nàeklāle* (*Tò smo sáme nàeklāle.*)

3. Gubljenje glasa *h* na kraju riječi:

imenice: *grä* (N jd.)

zamjenice: *tî* (*Bílo je jáko kòd nās ìzvorā, tî bunárīcā.*), *òvī* (*ovih*), *njî* (*njih*), *svākākī*, *svakojákī*

pridjevi: *čāsni* (*kòd čāsni sestárā*)

poimeničeni pridjev: *mùškī* (*njî dèset mùškī*)

glagoli: *bi* (*bih*)

prilog: *òma* (*odmah*).

Glas se *h* katkada zamjenjuje glasovima *v* i *j*:

imenice: *kùjna, snàja*

zamjenice: *njīja* (*njih*), *njījov* (*njihov*), *njījova* (*njihova*)

pridjev: *kùvano méso*

glagoli: *kùvali, kùvat, skùvala*

Glas j

Glas *j* pojavljuje se u intervokalnom položaju kako bi se prevladao zijev kod brojeva: *jedànājst, sedàmnājst, dvàjst*.

Glas l

Glas *l* vokalizacijom na kraju riječi prelazi u *o* nakon čega dolazi do steznja *-oo > o* kod imenica *vô (vol), sô (sol)*. Kod pridjeva *kùsel* nije zabilježena promjena *l* u *o*, kao ni kod imenice *stôl*.

Glas *l* umekšano se javlja kod imenice *lubènica* pa ta imenica u ovom govoru glasi *ljubènica*.

Glas m

Riječ *pràbaba* pojavljuje se s umetnutim glasom *m*: *pràmbaba*.

Glas r

Glas *r* otpada na kraju riječi kod vremenskih priloga: *jùče, ùveče*, dok se kod veznika *jer* zamjenjuje glasom *l*: *jèl*.

Suglasničke skupine

Skupina *dm* pojednostavnjuje se u *m* (*dm > m*) kod priloga *òdmāh > òma*. Lukežić za ovu promjenu kaže sljedeće: *promjenu dm/ >/m/ u primjeru odma >oma moguće je dovesti u vezu sa slabljenjem i redukcijom dočelnoga šumnika u zatvorenu slogu, što je imanentno govorima čakavskoga narječja, i potvrđuje se u znatnome broju primjera* (1995: 235).

Skupina *hv* prelazi u *f*: *fāljen Āsus*.

Kod imenica *kčī* i *kčérka* suglasnička skupina *kč* gubi *k* (*kč > č*) pa zabilježeni oblici glase *čér, čérku*.

Prijelaz *kv > k* redovito se javlja kod zamjenica: *tàka, kojekàkē, svàkaki*, dok se zadržava kod imenice *cřkva* (*nèdeljom se išlo u cřkvu*).

Skupina *tk* na početku riječi pojednostavljuje se u *k* ($tk > k$) jedino kod primjera *kò* i *kògod* s iznimkom kod glagola *tkàti* (*jâ sam pùno tkàla*). U sredini se riječi pojednostavljuje kod zamjenica *svàko*, *něko*, *nìko*, a zadržava se kod sljedećih zabilježenih primjera: imenice *tětka*, imenice *dòplatak* u genitivu jednine (*dòplatka*), pridjeva *ritko* i priloga *òtkud* kada se izražava nevjerica (*òtkud si se narádila*).

Praslavenske skupine **stj*, **skj* u govoru Bapske odrazile su se kao *št*: *dvòrīšte*, *štàla*. Iznimka je imenica *bâšća* kod koje se javlja skupina *šč* i *kùkunješće* (narodno kolo).

Glagol *iskati* zabilježen je u obliku *iščés²⁵*. Za skupine **zđj* i **zgj* potvrđen je samo jedan primjer u kojemu se one odražavaju kao *žđ*: *gròžđe*. Za suglasničku skupinu *žd* nije pronađen ni jedan primjer.

U govoru Bapske zabilježeni su i oblici koji su u govoru skraćeni, najvjerojatnije zbog brzine izgovora, a u kojima dolazi do redukcije suglasničkih skupina ili suglasnika: *òšli*, *òšlo*, *trīst dvē*.

Zamjena suglasnika

Kod navedenih je primjera dosljedno provedena zamjena suglasnika kod svih sugovornika:

- glas *s* u glas *c*: *câti* (*sati*)

- glas *n* u glas *m*: *dùmst*

Glasovne promjene

Sibilarizacija se ne provodi dosljedno kod imenica e-vrste: *u rúki* (*Mònika u rúki*, a *òn na léđa*).

Do razjednačavanja ili disimilacije dolazi kod imenice *gúvno* ($mn > vn$).

Prijeglas se ne provodi kod priloga *lòše* (*bílo lòšo*). Kod imenica a-vrste koje završavaju na palatal, u instrumentalu jednine, što se tiče prijeglasa, nema odstupanja od standardnog jezika: *ùčiteljem²⁶*, kao ni u nominativu množine jednosložnih imenica a-vrste koje završavaju na palatal, na primjer: *vìcevi*, *màjevi*.

²⁵ Više o glagolu *iskati* u poglavlju 3.2.5. *Glagoli*.

²⁶ Više o imenicama a-vrste koje završavaju na palatal u poglavlju 3.2. *Morfologija*.

3.1.3. Naglasak

Naglasni sustav govora Bapske sastoji se od četiri naglaska: dugosilazni (*ā*), kratkosilazni (*ǎ*), dugouzlazni (*á*) i kratkouzlazni (*à*) te od zanaglasne dužine (*ā̄*).

Dugosilazni i kratkosilazni se naglasci javljaju na prvom slogu višesložnih riječi i na jednosložnim riječima, primjerice: *grôžđe, nîj* (od *nîje*), *kûjna, na dêsñũ, lòšo, plèhan, rèn*. Dugouzlazni i kratkouzlazni se naglasci javljaju na prvom ili srednjem slogu višesložnih riječi, na primjer: *vézla, vózovi, podélîle, dvòrîšte, graòrica, tàka*. Zanaglasna se dužina kod svih sugovornika javlja u genitivu množine svih sklonidbi i rodova: *vìnogrādā, pjèsamā*.

Prenošenje naglaska na prednaglasnicu zabilježeno je kod svih sugovornika, ali nedosljedno jer ponekad isti sugovornik prenosi naglasak, a ponekad ne, primjerice: *nà tāvān u àmbār*.

3.2. MORFOLOGIJA

3.2.1. Imenice

Broj

U govoru Bapske po broju se kod imenica razlikuju jednina, množina i dvojina. Za dvojину zabilježeni su primjeri uz brojeve *dvâ, trî, četiri*: *dvâ sèla, dvâ bràta, trî kècelje, četiri gòdine, dvâ ákova*.

3.2.1.1. Imenice s morfemom -a u genitivu jednine

Muški rod

Genitiv i akuzativ jednine

Kod imenica muškoga roda uglavnom dolazi do izjednačavanja genitiva i akuzativa jednine, bez obzira označava li imenica živo ili neživo: *mètāli su dūmsta, skūvala pèkmeza, ìmam vìnogrāda, nòsio kùlena*. Berbić Kolar i Kolenić (2014) navode kako u slavonskom dijalektu često dolazi do izjednačavanja akuzativa za živo i neživo. Živo i neživo pri tome dobivaju isti nastavački morfem pa se akuzativ izjednačuje s genitivom. To je značajka govora u slavonskoj Podravini, slavonskoj Posavini i baranjskim govorima slavonskoga dijalekta (Berbić Kolar i Kolenić 2014). Istu su pojavu zabilježile Nina Mance (2014) i Silvija Ćurak (2012) u svojim doktorskim radovima u kojima su opisani govori podravskog poddijalekta slavonskoga dijalekta. Mijo Lončarić (1996), kada govori o kajkavskom narječju, spominje kako kod imenica muškoga roda na suglasnik koje označavaju neživo dolazi do izjednačavanja akuzativa i genitiva jednine.

Kada uz imenicu u akuzativu stoji prijedlog, tada ne dolazi do izjednačavanja genitiva i akuzativa: *u vìnogrād (Jâ donèsēm bāki rúćak u vìnogrād...), u àmbār (...àjde kùći u àmbār...), nà tāvan (Àjde nà tāvan.)*. Isto je zabilježila i Nina Mance (2014) u govoru Črnkovaca.

Instrumental jednine

U instrumentalu jednine nastavački su morfemi kao u standardnom jeziku: *-om* za imenice kojima osnova završava na nepalatal i *-em* za imenice kojima osnova završava na palatalni suglasnik: *sikirom* (*sikirom ù glāvu*), *šòrom* (*pěvali smo šòrom*), *s učiteljem*.

Nominativ množine

Nominativ množine imenice *māj* glasi *màjevi*²⁷, a imenice *dědak* glasi *dědāci* (*dědāci pěvaju pri lámpī*). Jednosložne imenice proširuju osnovu umetkom *-ov* i *-ev*: *vózovi*, *vìcevi*, *màjevi*.

Genitiv množine

U genitivu množine najčešći je nastavački morfem *-a*: *vinogrādā*. Osim toga, zabilježen je i nastavački morfem *-i*: *Tú kod Brändiburovī na stānu*.

Dativ i instrumental množine

Dativ i instrumental množine imaju nastavački morfem *-ima*: *nosi đīdacima*, *s òrasima*.

Akuzativ množine

Akuzativ množine imenice *vôz* (u značenju zaprežna kola kao mjera za količinu tereta) zabilježen je u obliku *vózovi* (*vòzimo vózovi*), s nastavačkim morfemom *-i*. Isti se nastavački morfem za akuzativ množine spominje i u gramatici Bartola Kašića (Kolenić 2003a).

Kada govori o sklonidbi u Kašićevoj gramatici i imenicama s nastavačkim morfemom *-a* u genitivu jednine, Kolenić kaže sljedeće: *u Amn. zapisuje (Kašić) dva nastavka u imenica koje u Njd. završavaju na -Ø: -i i -e.* (Kolenić 2003a: 107)

S obzirom na to, kao primjer sklonidbe, dana je imenica *golub* koja u akuzativu množine ima dva oblika: *golubi* i *golube*. (Kolenić 2003a)

Ostali primjeri akuzativa množine u govoru Bapske imaju nastavački morfem *-e*: *kònje* (*Ìmali smo kònje.*), *švārglōve* (*...òdvājā se za švārglōve.*).

²⁷ *Vađenje majeva* narodni je i tradicionalni običaj u Bapskoj. U noći između 30. travnja i 1. svibnja pred kućama pojedinih obitelji postavi se jasen okićen vrpčama i bocama pića koji se naziva *maj*. Tako postavljeno drvo ostaje sve do zadnje nedjelje u svibnju kada se vadi iz zemlje uz posebnu svečanost.

Lokativ množine

Toponimi koji imaju samo oblik za množinu u ovom padežu imaju nastavački morfem *-ima* (*pod Vínkovcīma*), ali i stari nastavački morfem *-ih* (*u Vínkovci*).²⁸ Ostale imenice a-vrste u lokativu množine imaju nastavački morfem *-ima*: *po kònjima, na òdžacima*.

Srednji rod

Imenice srednjega roda Ga sklonidbe u govoru se Bapske i u jednini (*selo, sela, selu...*) i u množini (*sredstva, sredstava, sredstvima...*) sklanjaju kao u standardnom jeziku.

Imenice *vráta* i *kòla*, koje su pluralia tantum, u lokativu množine imaju nastavački morfem *-ima*, kao i ostale imenice srednjega roda u množini: *na vrátima, na kòlima*.

3.2.1.2. Imenice s morfemom -e u genitivu jednine

Ženski rod

Dativ i lokativ jednine

U lokativu i dativu jednine ne provodi se dosljeno sibilizacija: *u rúki* (*Mònika u rúki, a òn na léđa*.) Isto je u posavskim i podravskim govorima slavonskoga dijalekta.²⁹

Nastavački je morfem u ovim padežima kao i u standardnom jeziku: *-i* (*...nà njīvi céli dān, ...òdemo se kùći dèvojke prèsvūć...*).

²⁸ Kako u govoru Bapske dolazi do redukcije glasa *h* na kraju riječi, ostaje samo nastavački morfem *-i* (*u Vínkovci*).

²⁹ Usp. Ivšić (1913: 138), Sekereš (1974: 149).

Nominativ množine

Nastavački morfem u nominativu množine imenica e-vrste ženskoga roda je *-e*: *skalíne, zdělice (I mâle zdělice.)*. No, za imenicu *svínja* u nominativu množine zabilježen je nastavački morfem *-i* umjesto standardnoga *-e*: *kàd se kòlju svínji*.

Genitiv množine

Genitiv se množine tvori nastavačkim morfemom *-ā*: *pjěsamā, k'rpā, sestārā*.

Dativ i instrumental množine

Dativ i instrumental množine imaju nastavački morfem *-ama*: *to se ránilo nēkad krāvama, s dèvojkama*.

Lokativ množine

U lokativu množine za ove imenice pojavljuju se dvije vrste nastavačkih morfema: *-ama* (...*òdemo se kùci dèvojke prèsvūc àko smo u svilāmā, bilo je i u kolibāmā...*) te stari nastavački morfem *-a*, od praslavenskog *-ahB* (*Mi smo svī bili u sukánja, nije bilo u haljina ònda.*).

Kada govore o jezičnim osobinama slavnskoga dijalekta Berbić Kolar i Kolenić (2014) navode sljedeće: *U lokativu množine još se čuje nastavak -a (od praslavenskog -ahB): ò poklada, na njīvā. Međutim, sve je više primjera dativa, lokativa i instrumentala množine s unificiranim nastavkom, tj. -ama. (2014: 57)*

Muški rod

Hipokoristična imena muškoga roda na *-a* sklanjaju se po Ge sklonidbi: *Māta-e, Páva-e, Íva-e (māli bāš Íva bīo), dēda-Gābro (G jd. dēda-Gābre), stríc-Páva (G jd. stríc-Páve), dēda-Dóna (G jd. dēda-Dóne), dīda-Pèra (G jd. dīda-Père)*.

3.2.1.3. Imenice s morfemom -i u genitivu jednine

U slobodnom je govoru zabilježena upotreba glagolskih oblika u množini uz zbirne imenice *bùrad* i *ùnučad* (*su se držala bùrad, tû su bila bùrad u kâčari, tãmo su se ùnučad ròdila*).

Nominativ jednine

Imenica *kêĭ* u nominativu jednine glasi *kĉêr*: *njêna je kĉêr ùčiteljica*.

Instrumental jednine

Imenica *mâst* u govoru Bapske ima nastavački morfem *-(j)u*, *mâšću*: *mãžemo mâšću*. Berbić Kolar i Kolenić (2014) za instrumental jednine imenica ove vrste kažu sljedeće: *imenice i-vrste mogu u instrumentalu jednine završiti na gramatički morfem -(j)u i -i, ali tipičan je u mnogim govorima nastavački morfem -(j)om: mâšćom, soljôm, pamećôm, čerjom, itd.* (2014: 55)

3.2.2. Pridjevi

Komparativ i superlativ pridjeva tvore se kao u standardnom jeziku: *stàriji, mlãđi, vĉĉa, nãjstarije, nãjbolje, nãjslađe*, a zabilježeni su i superlativi *nãjdužja* i *nãjdužje*. Budući da u slavonskom dijalektu (Kolenić 1997a) u komparativu pridjevi mogu dobiti nastavke *-ji, -iji, -eji*, primjeri za superlativ *nãjdužja* i *nãjdužje* možemo smatrati značajkom slavonskoga dijalekta u govoru Bapske.

U govoru se Bapske ne razlikuje određeni i neodređeni oblik pridjeva. Svi se pridjevi sklanjaju kao određeni pridjevi: *od kùpusovog rásola, da kùpimo nòvĭ trãktor*. Tako je i u većini govora slavonskoga dijalekta.

U genitivu množine pridjevi gube krajnje *h*: *kòd čásnĭ sestárã*.

3.2.3. Zamjenice

Osobne zamjenice

Genitiv i akuzativ množine zamjenica *òni, òna, òne* glasi *njî* i *njîja*: *òna je vòlila njî, njî je bilo trí brata, kòd njî je bilo žena, kàd sam jâ dòlazio kòd njîja.*

Nenaglašeni oblik akuzativa zamjenice *òna* glasi *je*: *jâ je nisam ùpāmtila.*

Posvojne zamjenice

Posvojna zamjenica *njîhov* glasi *njîjov*: *òva finótija njîjova*. Kod ovog je oblika zamjenice glas *h* (*njîhov*) zamijenjen glasom *j* u intervokalnom položaju (*njîjov*).

Zamjenica *njézin* uvijek se javlja u kraćem obliku, *njên*: *njêna je kćér učiteljica.*

Pokazne zamjenice

U govoru je Bapske zabilježena uporaba sljedećih pokaznih zamjenica: *tâ, tâj, òvaj, òva, òvo, ònāj*: *tâ je sād óvde u sèlu, po tìma plésōvima, nāvikli na òvaj drūgi gōvor, ònāj repòrter, dōđe tâj dēčko, òva dvâ, jâ sam pūno tkàla òvī krpārā*. Često se u govoru ne pazi koje se zamjenice koriste s obzirom na govornika i sugovornika.

Umjesto oblika *takva* govori se *tākā*: *tākā māla obúče nōšnju*.

Također se umjesto oblika *tâj, tâ, tô* upotrebljavaju oblici *òtaj, òta, òto*: *iz òtoga smo jèli*.

Genitiv množine zamjenice *tâj* javlja se u obliku *tî*, bez završnoga glasa *h*: *tî bunarića*.

Upitno-odnosne zamjenice

Mjesto oblika *tkò, štò* koriste se oblici *kò, štà*: *kò štà mètne, štà ste tìli*. Osim tih oblika zabilježena je još zamjenica *kòjî, -ā, -ē* te zamjenica *koliko, -a -o* u obliku *kòlki, -a, -o*: *tâ kòja je rèduša, pomágala kòlko sam mògla*.

Neodređene zamjenice

U govoru Bapske umjesto standardnih oblika *svätko*, *nětko*, *nětko* koriste se oblici *sväko*, *něko*, *něko*: *sväko je ìmō svòju kùću*, *něko je nòsio i kùlena*, *něj nēko rēko stēpenice*.

Oblici *sväkakav*, *kojekàkav* glase *kojekàki*, *sväkaki*: *büde šárā sväkāki*, *onāk kojekàke*, *bílo je rüčnog ráda sväkākog*. Zabilježen je i primjer *svakojáki* za genitiv množine: *bílo je pjěsamā svakojáki*.

U genitivu se množine gubi krajnji glas *h* (*bílo je pjěsamā svakojáki*).

U instrumentalu je zabilježeno umetanje prijedloga između prefiksa i zamjenice: *ni s čim*, *ni s kim*.

Povratno-posvojna zamjenica

Povratno-posvojna zamjenica *svôj*, *svòja*, *svòje* u govoru se Bapske, kao i u standardnom jeziku, upotrebljava kada označuje pripadnost subjektu (Ham 2012):

ì mali su svôj dān

òni òblaču svòje nòšnje

òstavila sam svòju nòšnju.

Ponekad se umjesto povratno-posvojne zamjenice koristi posvojna zamjenica:

...dóde Ljérka sa njēnom málom umjesto *dóde Ljérka sa svòjom málom* te *jā ìmam mòju*

Góspu Bāpsku umjesto *jā ìmam svòju Góspu Bāpsku*.

Povratna zamjenica

Povratna se zamjenica sebe, se upotrebljava kao i hrvatskom standardnom jeziku: *òna se ùdala za Mārka*.

3.2.4. Brojevi

Glavni i redni brojevi od 11 do 19 imaju nastavak morfološki -*najst* umjesto -*naest*: *jedànājst, pètnājst, sedàmnājst*. Kod glavnih i rednih brojeva često dolazi do ispadanja samoglasnika *e* i skupine *de* u sredini riječi: *čètrdèst dvâ, trìst dvê, čètrdèst, pedèst*. Osim tih oblika, mogu se čuti i standardni oblici: *pedèsēt, čètrdèsēt*.

Broj *jèdan* upotrebljava se u značenju *nèki*: *bíla jèdna, jèdna bàba Vítà*.

Od brojevnih imenica zabilježeni su sljedeći primjeri: *dvòje dèce, čètvero djèce*, s tim da se ponekad glavni brojevi upotrebljavaju umjesto brojevnih imenica: *òva dvâ su màla bíla dečkíca*.

3.2.5. Glagoli

Infinitiv

U govoru se Bapske u infinitivu gubi završno *i*: *rádit, sjèst, kùvat, bìt, pàzt, hódat, uválit, prèsvūc*.

Osim krnjeg infinitiva, može se čuti i infinitiv s krajnjim *i*:

Mí smo Srémci i nè može bìti drùkčijē.

Mátorog se kònja ne ùči kòla vòziti.

Dànas joj je išla kúpiti cìpele.

Pèvati se mòra, kò nè vòli, slùšati nè mōrā.

Berbić Kolar i Kolenić (2014) kažu da se u slavonskom dijalektu infinitiv glagola javlja bez završnoga *i*, ali i da novija istraživanja pokazuju kako se u podravskim govorima slavonskoga dijalekta javlja infinitiv s krajnjim *i*. Primjerice, Nina Mance (2014) zabilježila je u podravskom poddijalektu, uz krnji infinitiv, i oblike infinitiva sa završnim *i*. Iako je u uporabi češći krnji infinitiv, u govorima Tovarnika i Iloka također se javlja i infinitiv s krajnjim *i*.

Glagoli II. vrste u govoru Bapske infinitivnu osnovu -*nu* zamjenjuju osnovom -*ni*: *brñniti*, što je karakteristika slavonskoga dijalekta, a glagoli III. vrste završetak -*jeti* zamjenjuju završetkom -*iti*: *vòliti, vřditi*.

Glagol *zasúšiti* koristi se u značenju *presúšiti*: *i svě je to sàd zasúšilo*.

Prezent

U 3. osobi množine glagoli IV. vrste imaju nastavački morfem *-u*, na mjestu gdje je u standardnom jeziku *-e*: *zàpalu, òblāču, ùču, prāvū se, prūžu, čistū, pòplašu se, ràstoču se (kòla se ràstoču)*. Glagoli ostalih vrsta imaju nastavačke morfeme u 3. osobi množine kao u standardnom jeziku. Nastavački morfem *-u* zabilježile su i Bilić i Kolenić (2004) u radu *Govor Andrijaševaca* te Stjepan Ivšić (1913: 186).

Ljiljana Kolenić (1997a) podijelila je slavonski dijalekt na tri osnovne skupine, prema 3. osobi množine prezenta. Prvoj skupini pripadaju govori slavonskoga dijalekta koji u 3. osobi množine prezenta imaju nastavačke morfeme *-iju, -eju (kradeju)* te nastavački morfem *-aje* u drugoj skupini.

U trećoj su skupini govori u kojima 3. osoba množine prezenta završava na *-u*: *glagoli koji u 1. o. jd. prezenta završavaju na -im, u 3. o. mn. imaju nastavak -u u slavonskom dijalektu: držū, kleču, trču, iskrivu, gradu, čistū. Tako se govori na golemom području slavonskoga dijalekta: baranjskom, posavskom i podravskom* (Kolenić 1997a: 112). Valja napomenuti kako se nastavački morfem *-u* u 3. osobi jednine pojavljuje i u govorima Iloka i Tovarnika.

Niječni prezentski oblik glagola *htjēti* u 3. osobi množine glasi *nécedu (...nécedu da prìznaju naše.)* Nastavački morfem *-du* u 3. osobi množine javlja se i kod glagola V. vrste 3. razreda *kázati i nàmetati: kâžedu (Sād svi kâžedu rùčnīk.), nàmećedu (Ōnda nàmećedu graòrice, zòbi zèlene da tâ vòda bùde cèli dān lādna.)*.

Glagol *némati* u 3. osobi množine javlja se s proširenom prezentskom osnovom i glasi *nèmadu (Sād nèmadu ni glās, nèmadu ni slūha òva dèca.)*, isto kao i glagol *znāti: znādu (Tò nè znādu nīšt.)*, dok je u ostalim osobama jednine i množine konjugacija bez proširene prezentske osnove: *znāte, nè znam, znā*.

O nastavku *-du* u 3. osobi množine govori i Stjepan Sekereš (1983) te navodi kako se taj nastavački morfem javlja samo u srijemskom govoru, tj. vojvođanskom poddijalektu. Budući da su isti nastavački morfem u 3. osobi množine zabilježili Finka i Šojat (1975) u ekavskim govorima jugozapadno od Vinkovaca, može se reći kako bi govor Bapske mogao pripadati slavonskom dijalektu.

Kod glagola *mètnuti*, koji pripada glagolima II. vrste i završava na *-nuti*, u prezentu su zabilježeni oblici jednaki standardnom jeziku *mètne, mètnu*, ali i oblik *mètu* za 3. osobu množine gdje je došlo do ispadanja morfema *-n*.

U govoru Bapske zabilježena je i uporaba svršenog prezenta pomoćnog glagola *bìti* (Babić i dr. 1991: 688):

...ònda tò bùde lépo.

...bùde šárā svākakī.

Ònda òna bùde s djècom...

...da tâ vòda bùde céli dān lādna.

Niječni prezentski oblik glagola *bìti* u 3. osobi jednine ima oblike *níje, nīj*: níje bilo u *haljina* ònda, nīj niko rěko stěpenice.

U govoru Bapske zabilježen je i oblik *zabacívaju* (*òni sād kād plěšu svě nõge nekāko zabacívaju*) mjesto standardnog *zabàcūju*.

Glagol *umàškaru se* nastao je prema imenici *màškara*, i nije zabilježen u hrvatskom standardnom jeziku u kojemu nema glagola *maškarati se* ili oblika *umaškarati se* kao svršenog oblika glagola (*Màškare se obúku. Umàškaru se.*). Više o obliku ovoga glagola bit će u poglavlju 3.4. *Tvorba riječi*.

Zabilježen je i oblik *nogomètaju se* (*Samo se nogometaju.*), za 3. osobu množine, nastao prema imenici *nõgomēt*.

Glagol *vrèti* pripada 4. razredu I. vrste glagola i ima dvoje prezentske nastavke: *-īm, -iš...* i *-ēm, -ěš...*, ali na različite osnove: *vr-īm, vr-iš...*, *vr-é* i *vr-ú* i *vrīj-ēm, vrīj-ěš...* (Babić 1991: 685) od kojih se u govoru Bapske upotrebljavaju oblici *vrí, vrê, vrú* (...*ājde, èvo vòda vrí*).

U 3. osobi jednine glagola *boljeti*, koji u standardnom jeziku pripada glagolima III. vrste, javlja se oblik *bòlē* (*Iz bòkāla da me bòlē gláva.*).

Glagol *vòliti* u 1. osobi jednine zabilježen je u obliku *vòlem* i u, češćem, *vòlim* te u 3. osobi jednine u oblicima *vòle* i *vòli*:

... vòlem rádit rùčni rád.

Jâ nájviše vòlim sjěst za màšinu.

Jâ kážem, jâ bāš vòlim štò smo mî tāmò bili....

...i vòlē pëvat u zbòru.

...kò ne vòlī slušati nè mōra.

Oblike *vòlem* i *vòle* upotrebljavao je samo jedan sugovornik.

Glagol *iskati* pripada 2. razredu V. vrsti, a u govoru Bapske zabilježen je oblik *išćeš* (*Dodeš i išćeš brèskōrke.*) za 2. osobu jednine. Skupinu *šć* i oblik *iščem* zabilježio je i Ivšić u posavskom govoru. (1913: 200) Taj isti oblik glagola spominje i Sekereš (1983: 132) u iločkom govoru.

Glagol *ùtrniti* koristi se i u značenju *ugasiti* (*ùtrnu lâmpu*).

Perfekt

Pri upotrebi perfekta zabilježeni su primjeri u kojima se izostavlja pomoćni glagol *bīti* pa se perfekt tvori samo od glagolskog pridjeva radnog, ali i primjeri u kojima se javlja nenaglašeni prezent pomoćnog glagola *bīti* uz glagolski pridjev radni:

A bīo nèki dèda Gàbra i sād òn dōšo kòd njī.

Mōj svèkar vòlio pëvat.

Mōj mùž vòlio pòpare.

Sād je to svè tàmo zaráslō, nēma ni stàze ni púta.

Štālu je svàko imō, òbavezno.

U perfektu povratnih glagola u 3. osobi jednine česti su oblici s nenaglašenim oblikom glagola *bīti* i povratnom zamjenicom: *āl je se iznenádio, òn je se drùg pūt ožènio*. Osim takvih oblika, zabilježeni su i oblici perfekta bez pomoćnoga glagola *bīti*: *Òna se údala za Mârka*.

Isto je zabilježila i Kolenić (1996) u govoru Ilače gdje iza perfekta glagola *bīti* u 3. osobi jednine dolazi zamjenica *se*, na primjer: (*ònda*) *je se glèdalo (di je veći imètak, tàmo) je se išlo*. (1996: 216) Također se navodi kako je i Stjepan Ivšić zabilježio ovakav oblik perfekta u posavskom govoru u Magića Mali.

Imperfekt, aorist, pluskvamperfekt

Nije zabilježena upotreba imperfekta i pluskvamperfekta. Od aorista zabilježen je jedino glagol *biti* prilikom tvorbe kondicionala I.: *môj bi muž bïo môm brätu zèt.*

U 1. osobi jednine dolazi do ispadanja nastavačkog morfema *h*: *jâ bi znào.*

Futur I. i futur II.

Nije zabilježen ni jedan primjer glagola u futuru II.

Futur I. tvori se od infinitiva i prezenta nenaglašenog oblika pomoćnoga glagola *htjèti*, kao u standardnom jeziku:

Ònda vòzīdba, pa rāstavljamō kōla, sād će bit dūgačka kōla.

Kād se završlo žīto, sād će bit vòzīdba.

Na Branšāčevo će rāsīpat cvēće u nòšnjī, tàka māla obúće nòšnjū.

Sa ću jâ vāma kázat.

Imperativ

Najčešći oblici imperativa su oni koji dolaze s česticom *ājde/ājđ, ājdete/ājte, ājdemo*: *ājde u vòzīdbu, ònda ājde kùci u àmbār, ājdete nāpolje, kod nījja ājdemo, ājte za sīniju jèst.* Berbić Kolar i Kolenić za oblik *hajde* kažu sljedeće: (*h*)*ajde je turcizam i kad znači „počni“, „kreni“, može imati 2. osobu jednine (ājde, ājđ, āj), 1. osobu množine (ājdemo, ājmo), i 2. osobu množine (ājte) kao svaki imperativ glagola* (2014: 59). Dalje naglašavaju kako oblik *ajde*, ako ga smatramo imperativom glagola, osim imperativa nema ostale glagolske načine i glagolska vremena. Ovi su oblici česti i u govorima mjesta Ilok i Tovarnik koji su opisani u ovom radu.

Glagol *snášati* upotrebljava se umjesto oblika *snòsiti* koji pripada standardnom jeziku. Tako imperativ za 2. osobu jednine glagola *snášati* glasi *snāšaj*: *Ònda snāšaj, štò više krstī, to dīka.*

Taj glagol završava na *-ati* s prezentom na *-am* te se tako imperativ tvori nastavačkim morfemima *-aj, -ajmo, -ajte*. Isto je zabilježio Stjepan Sekreš u govoru Iloka: *upotreba oblika unašati, iznašati mjesto književnih oblika unositi, iznositi: unašam, unašali, iznašam, iznašali* (Sekereš 1983: 126).

Zabilježen je i oblik *stovárljaj* za 2. osobu jednine: *stovárljaj òpet* u značenju *istovariti*.

Imperativ glagola *mètiti* (od *metnuti*) glasi *mèti: mèti im kobàsice*. Glagol *mètnuti* u slavonskom dijalektu ima oblik *mètit: prema poginit, osvānit očekivali bismo i metnit, međutim, umjesto takvoga oblika vrlo se često čuje mètiti što je specifičnost slavonskoga dijalekta* (Kolenić 1997a: 111). Osim imperativa, od oblika *mètit*, tvore se i ostali glagolski oblici.

Kondicional I. i II.

Kondicional I. tvori se od glagolskog pridjeva radnog i pojednostavljenog oblika aorista glagola *bìti, bi* i zabilježen je u nekoliko primjera: *môj bi muž bìo môm bràtu zèt, jâ bi znào*. Kod kondicionala II. nije zabilježen ni jedan primjer.

Glagolski pridjev radni

Glagolski pridjevi radni glagola koji pripadaju III. vrsti glase *obòlìli, vòdila, vòlila, žìvili* prema infinitivima *obòliti, vòditi, vòliti i žìviti* što je već naznačeno u dijelu u kojemu se govori o infinitivu.

Glagol koji pripada II. vrsti, a zabilježen je u govoru Bapske, je glagol *brìniti se* (*brìnuti se*). Glagolski pridjev radni toga glagola je *brìnio se*.

Glagolski pridjev radni glagola *htjèti* zabilježeni su u oblicima s ikavskim odrazom jata: *tìli* i ekavskim oblicima *tèo, tèla*. Glagolski pridjev radni glagola *smjèti* zabilježen je samo u ekavskom obliku *smèo*. Oba ova glagola pripadaju 5. razredu I. vrste.

Kod glagolskih pridjeva radnih muškoga roda *l* na kraju sloga prelazi u *o* koje se s prethodnim samoglasnikom (*a* ili *e*) steže u *o* (*imal>imao>imo*): *rèko, imò, išò, pòšò, òstò, dòšo*. Ako je samoglasnička skupina naglašena, tada ne dolazi do stezanja: *dào, znào*.

Glagolski pridjev trpni

Glagolski se pridjev trpni tvori nastavčkim morfemima *-t, -ta, -to*, što je značajka slavonskoga dijalekta: *nàpravīt, òbnovīta, pòkrīto*.

3.2.6. Nepromjenjive vrste riječi

Prilozi

U govoru Bapske umjesto oblika koji pripadaju standardnom hrvatskom jeziku *gdjě*, *něgdje*, *nĩgdje*, *óvdje*, *lěše*, *ũvijěk*, *òdmāh*, *ũjutro*, *odòstrāg*, *sàsivĩm* upotrebljavaju se oblici *đĩ* i analogno tomu *něgdi* i *nĩgdi*, *óde* i *óvde*, *lěšo*, *ũvek*, *òma*, *ũjutru*, *òstrag*, *sàsma*:

...al něgdi nije bilo i mòra ic nā njĩvu.

Nēmam ni đĩ.

...sĩn se zapòslio òma něgdi.

Měni je bilo tām lěšo, óde sam òzdravio.

Òstrag tāmò zàpalu.

Đĩ je vāš dāda?

Mòmci su išlĩ đĩ je posĩlo kod dèvojākā...

Sàsma je bilo drugāčije vèc sad.

Osim priloga *sād*, koji je najčešće u upotrebi, zabilježeni su i oblici *sādē* i *sādēr* koji se rijetko upotrebljavaju:

Sād se nĩgdi vĩše nē čuje pèsma.

Bĩlo je òvĩ, kò štò sādē to pèvaju.

Sādēr?

Često je u govoru u upotrebi prilog *tāko*: *sād tāko živimo*, *ònda se to rēda tāko*, *tāko ũvek*, *to je tāko cēlog Bòžića*.

Upotreba priloga *jāko* u značenju *puno*: *Bĩlo je jāko kòd nās izvōrā, tĩ bunārīcā*.

Prijedlozi

U govoru Bapske upotrebljavaju se svi prijedlozi kao i u standardnom jeziku.

Prijedlog *s/sa* dolazi s instrumentalom kada se označava društvo i sredstvo: *pòkrīto sà slāmom, vèže sa štrângom, sa ùnukom*.

Prijedlog *od* rabi se s genitivom u primjerima u kojima označava posvojnost (*šùrjak je bràt od žène*), kada u standardnom jeziku treba doći posvojni pridjev.

U govoru je zabilježena sljedeća neuobičajena sveza prijedloga i imenice: *u tàmburice svírali*.

Veznici

Veznik *vèc* češće se koristi od veznika *nego*:

I kòd nās se nīje rèko rùčnīk, vèc pèškīr.

...i drùkčije se plésalo vèc sad.

Nīje bila strīna kòd nās, vèc smo zváli nīna.

Sàsma je bilo drugàčije vèc sad.

...nīsam ovàko rùčno, vèc sam ovàko na mășinu šlīngala...

Zbilježen je samo jedan primjer s veznikom *nego*: *...òna nīkad nīje rèkla ni bàba ni dīda, nègo ùvek mămā i tàta...*

Čestice

U govoru Bapske u upotrebi su čestice kao i u standardnom jeziku. Često se u govoru čuje čestica *sve*: *mămā mu dā, a òn sve zvècka; òni sād kād pléšu svè nòge nèkāko zabacívaju*.

3.3. SINTAKSA

Uz genitiv katkad dolazi prijedlog *u*: *jâ sam bila sama u mãme*. Također je zabilježen genitiv u ulozi bližeg objekta: *Môj je muž vòlio pòpare*. Posvojni genitiv dolazi s prijedlogom *od*: *mòja sèstra od stríca, ùlazna vrâta òd ulíce, šùrjak je brät od žène, dvê kùće od pòkojnog bräta, jetrve su käd su od dvâ bräta*. S instrumentalom dolazi prijedlog *s/sa* kada se označava i društvo i sredstvo: *nàmaže sa mãslom, sa njênom mãlom*.

U slobodnom je govoru zabilježena upotreba glagolskih oblika u množini uz zbirne imenice *bùrad* i *ùnučad* (*su se držala bùrad, tû su bila bùrad u káčari, tàmo su se ùnučad ròdila*).

Broj *jedan* upotrebljava se u značenju *neka/neki* u jednini i množini: *jèdna bàba Víta, jèdni su rèkli da su Némci³⁰ u Srêmu*.

Često se u govoru upotrebljava zamjenica *tô* u ulozi subjekta: *ònda to bùde lêpo, tô se plésalo, tô se tàko ìgralo, tô je nèdeljom se išlo u crkvu*.

Za prepričavanje prošle radnje, osim perfekta, koristi se i prezent. Pripovjedačkim se prezentom opisuje radnja koja se odvijala i ponavljala u prošlosti: *Prvo ùjutru se nãltje vòda u kòto i òdložiš vättru. Ònda se skúpljaju, pòpiju mãlo ràkije, äjde, evo vòda vrî. Ònda se kòlje*. Istu ulogu ima i uporaba svršenog prezenta pomoćnog glagola *bìti*: *ònda tô bùde lêpo, bùde šárã svákaki, ònda òna bùde s djècom, da tâ vòda bùde cèli dãn lãdna*.

Kada se prilikom pripovijedanja koristi perfekt, on može biti s nenaglašenim prezentom pomoćnoga glagola *bìti* uz glagolski pridjev radni, ili sam glagolski pridjev radni bez pomoćnoga glagola *bìti*:

A bìo nèki dèda Gàbra i säd òn dõšo kòd njî.

Môj svèkar vòlio pèvat.

Säd je to svè tàmo zaráslõ, nêma ni stàze ni púta.

Imperativ se kod prepričavanja upotrebljava kako bi se prikazala dinamičnost radnje u prošlosti: *Nèdeljom popòdne plèti úža, ùjutru na pòso, jâ i brät kosimo, njî dvê rukovèdaju, dïda, òn vèže. Ònda snãšaj, štò vîše krstî, to dika*.

Glagoli *svíрати* i *ìmati* otvaraju mjesto izravnom objektu, tj. objektu u akuzativu. U govoru Bapske glagol *svíрати* dolazi s prijedlogom *u*: *u tàmburice svírali*, dok glagol *ìmati*,

³⁰ Misli se na naselje Nijemci.

kojim se izriče posjedovanje objekta, dolazi uz imenice i u genitivu (*imam vìnogrāda, imamo bāšće*), i u akuzativu (*Ìmali smo mālì stòlić.*). Također su zabilježene i konstrukcije glagola *òrati* s prijedlogom *na*: *òralo se na vòlōvā, òralo se na kònjima.*

U govoru Bapske najčešće su jednostavne i jednostavno proširene rečenice: *Tako su ùvek i udávali. Òna je bíla sad nēdavno na telèviziji. Já sam slūšala bāš televiziju Vínkovci.*

Od nezavisnosloženih rečenica česte su sastavne rečenice, a od zavisnosloženih rečenica vremenske: *Isécēmo òve kr̀pe pa ònda fīno tō išāramo. Šlīngalo se pa se vézlo. nīj nīko rēko stēpenice prīje kād smo bíli mālī.*

3.4. TVORBA RIJEČI

Hipokoristična imena muškoga roda završavaju na *-o*, *-a* i *-ica*: *Stípo*, *Màta*, *Páva*, *Íva* (*máli bãš Íva bìo*), *Tùnica*.

Ženska se imena tvore sufiksima *-a*, *-(i)ca*: *Cèca* (*Jèdna bàba Cèca se ùdala.*), *Víta*, *Mârca* (od *Marica*), *Mârca* (*Òni se bãš nísu slágali, bàka Mârca i dèda Pèra.*)³¹

Ispred osobnoga imena uvijek stoji rodbinski naziv koji ne mora nužno značiti da je navedena osoba u rodbinskoj vezi sa sugovornikom, nego se ti nazivi upotrebljavaju iz poštovanja prema starijim osobama: *dèda-Gàbro*, *stríc-Páva*, *stríc-Stípa*, *dèda-Dóna*, *dèda-Stípa*.

Kod polusloženica, prvi dio polusloženice ostaje nepromijenjen, a drugi se sklanja, npr. *Kòd móg dīda-Màte, imali smo bòkāl, plèhani.*³²

Polusloženica u čijem je prvom dijelu završni samoglasnik reduciran, zabilježena je samo jedanput: *dīd-Pèra* (*Néma, tū je dīd-Pèra náš bìo glàvnī gázda.*) Takve polusloženice navodi i Kolenić (1997a: 113) kao osobitost slavonskoga dijalekta: *To je sveza tipa bàc-Màta u kojoj prvi dio složenice ostaje nepromijenjen, a drugi dio, osobno ime, sklanja se: snàš-Pòlà, bàb-Rèzè, strin-Mārù, cīc-Mātù.*

Etnici su zabilježeni samo u množini (*Bàpčāni*, *Nováčani*, *Ìločāni*, *Tòvārničani*, *Lováščani* (mještani Lovasa), te u jednini ženskoga roda (*Bàpčānka*). Množinski je sufiks *-(j)ani*, a sufiks za jedninu ženskoga roda je *-ka*. Ktetici se tvore sufiksima *-ski* i *-čki*: *bàpski govèdār*, *nòvački govèdār*, *nòvačke ùlice*.

Umanjenice se tvore sufiksom *-ić*: *kòlčíc*, *stòlic*.

Od imenice *màškara* prefiksarno-sufiksarnom tvorbom, tj. prefiksom *u-* i sufiksom *-ati*, nastao je glagol *umàškarati se* (*Màškare se obúku. Umàškaru se.*). Također je u govoru Bapske zabilježen i glagol *nogomètaju se* nastao od imenice *nogomet* i sufiksa *-ati*. Prema Babiću (2002) sufiks *-ati* je, uz sufikse *-iti* i *-ovati*, vrlo plodan za tvorbu glagola od imenica.

³¹ Kod sufiksa *-ica* dolazi do redukcije samoglasnika *i* u zanaglasnom položaju pa imamo primjere *Mârca* i *Mârca* od *Marica*.

³² Sugovornici su za vrijeme razgovora jednako upotrebljavali ekavski i ikavski oblik imenice *djèd*: *dèda-Pèra*, *dīda-Pèra*, *dīda-Màta*.

3.5. LEKSIK

Na leksičkoj će se razini obraditi leksemi koji su danas u upotrebi ili su bili u upotrebi u govoru Bapske, a posvjedočeni su u skupljenoj građi.

Govor Bapske karakteriziraju historizmi³³ (*dřdānke* - narodni običaj u vrijeme svinjokolje; *pārñjača mǎšina* - vršilica; *pívčica* - dječja igra; *pāučiti* - kočiti kola štapom ili kolcem; *pudáriti* - čuvati vinograd ili usjev; *vājāt* - zgrada u dvorištu seoske kuće koja je služila za prenočište bračnih parova; ostava...), zastarjelice³⁴ (*ástal* - stol; *àvlija* - dvorište; *gúvno* - treće dvorište; *kùćarke* - ulazna vrata od ulice...) i dijalektizmi³⁵ (*kòmšija* - susjed; *òdžak* - dimnjak; *šùster* - postolar...).

Riječi domaćega podrijetla u govoru Bapske koje uglavnom nisu potvrđene u standardnom jeziku mogu se smatrati dijalektizmima, primjerice, nazivi jela: *kìselica* - zapržena juha s jajima, octom ili kiselim vrhnjem; *táčci* - jastučići od tijesta punjeni marmeladom i posuti makom ili orasima.

Osim domaćih riječi, u uporabi su turcizmi (*bāšča* - vrt; *džigerica* - jetrica; *kòmšija* - susjed...), germanizmi (*dùmst* - kompot; *frīško* – svježe), hungarizmi (*kècelja* - pregača) i, u manjoj mjeri, talijanizmi (*bòkāl*, *còkula*, *māškara*, *skalína*).

Prema riječima sugovornika, lekseme koji pripadaju zastarjelicama i dijalektizmima u svakodnevnom govoru upotrebljavaju samo stariji stanovnici Bapske, dok mlađe generacije nastoje govoriti hrvatskim standardnim jezikom.

³³ Historizmima se smatraju leksemi koji su prešli u pasivni leksik iz izvanjezičnih razloga, primjerice, promijene načina života i sl.

³⁴ Zastarjelice su leksemi koji ne pripadaju ni aktivnom ni pasivnom leksiku, nego leksiku na prijelazu. Ti su leksemi rijetko u uporabi i vrlo brzo mogu prijeći u pasivni leksik.

³⁵ Dijalektizmi pripadaju područnoj raslojenosti jezika i karakteristični su za cijelo područje jednoga narječja.

3.6. RJEČNIK

U ovome će poglavlju abecednim redom biti uvrštene riječi govora Bapske koje se razlikuju od hrvatskoga standardnoga jezika ili imaju drugačije značenje od onoga u standardnom jeziku, a koje su ispitanici upotrebljavali za vrijeme razgovora.

ákov (mađ.) - mjera za tekućinu; mjera za vino (56,589 litara)

ãmbâr (tur.) - spremište za žito

ástal (mađ.) - stol

ášov (mađ.) - alatka za kopanje i usitnjavanje zemlje

àvlija (tur.) - dvorište

bãća - brat od milja; upotrebljava se i za druge odrasle muške osobe

bája - najstariji brat ili rođak

bàkandža (mađ.) - teška okovana cipela

bâšča (tur.) - vrt

báza - bazga

bòkāl (tal.) - posuda bez poklopca, široka otvora; vrč

Branšáčevo - Tijelovo

brèskõrka - bundeva; v. moravka

büre (bug.) - bačva

cilínder (njem.) - dio petrolejske svjetiljke

còkula (tal.) - masivna visoka cipela

čãrdãk (tur.) - spremište na stupovima za kukuruz

čãtlõv (mađ.) - poprečna greda na kolima

dáda / dãda - tata

déda - majčin ili očev otac; v. dida

dèdãci - preci; djedovi; stariji ljudi; v. didaci

đida - majčin ili očev otac; v. deda

đidãci - preci; djedovi; stariji ljudi; v. dèdãci

díka (lat.) - ponos

dìvan (tur.) - razgovor, druženje

divániti (tur.) - razgovarati

drdãnke - navečer, na dan svinjokolje, suseljani se zamaskiraju i idu u kuću u kojoj se obavila svinjokolja; običaj je da se drdanke počasti kobasicama i pićem

dõrmež - narodni ples; kolo

dümst (njem.) - kompot
dümstfläše (njem.) - boce za dumst
džigerica (tur.) - jetrica
fàmīlija (njem.) - obitelj, rodbina
fājront (njem.) - završetak čega (npr. neke svečanosti, plesa i sl.)
finòtija - lijepe stvari
friško (njem.) - svježe
fùruna (tur.) - peć; zemljana peć
gàmara - hrpa
gràbāča kàšika - zaimača
graòrica - rod zeljastih jednogodišnjih biljaka iz por. leptirnjača
gúvno - mjesto za vršidbu ili mlaćenje na otvorenom; treće dvorište
gùžvara - dizano tijesto s makom, orasima ili kakaom; savijača
hèklati (njem.) - kukičati
igrati - plesati
jàlova njìva - neobrađena njiva; njiva koja nije dala urod
jètrva - žena muževljeva brata
káčara - prostorija u kojoj se drže namirnice (vino, rakija)
kàšika (tur.) - žlica
kaùrma - jelo od svinjskih jetrica i svinjskog mesa (na paprikaš)
kècelja (mađ.) - pregača
kìsela júha - zapržena juha s jajima, octom ili kiselim vrhnjem; v. kiselica
kìseli papríkaš - jušno jelo
kìselica - zapržena juha s jajima, octom ili kiselim vrhnjem; v. kiselica
kòleba - koliba
kòmora (lat.) - ostava
kòmšija (tur.) - susjed
kòmšinica (tur.) - susjeda
kòrito - uglavnom drvena posuda; posuda u kojoj su se šurile svinje
kòršov (mađ.) - zemljana posuda za vodu
krófna (njem.) - kolač od dizanog tijesta; krafna; pokladnica
kròmpīr na papríkaš - jušno jelo od krumpira začinjeno paprikom
křpara - prostirka za pod izrađena od ostataka tkanina; v. traljarica

křst - snop žita (snopovi se snašaju u skupine od devet snopova (devetak), a dva devetka čine krst)

küćarke - ulazna vrata od ulice

kûjna - kuhinja

kükunješće - narodni ples; kolo

lâmpa (njem.) - svjetiljka

lânac (lanac polja, lanac livade) - mjera za površinu zemlje (1 lanac = 7.193,2 m²)

lâvör (fra.) - posuda za pranje

lèpinja (mađ.) - mekana pogača

lójtre (njem.) - ljestve

lóla (tur.) - momak; besposličar, skitnica; muškarac sklon veselju i piću

mârva (mađ.) - stoka

mäslo - mast životinjskoga podrijetla

mäšina (njem.) - šivaći stroj i stroj općenito

mäškara (tal.) - maskirana osoba u stiliziranoj odjeći s maskom ili bez nje u karnevalskim običajima

mätör - star

mèrdevine (tur.) - ljestve

mèrica - posuda za mjerenje žitarica

miljē - mali stolnjak vezen ili kukičan

mòrāvka – bundeva; v. breskorka

néna / nëna - starija sestra ili sestrična od milja

nènica - sestrična; umanjenica od nena

nîna - strina

njîva - oranica

òdložiti vatru – upaliti vatru

òdžak (tur.) - dimnjak

ópšlīng (njem.) - izrada šlinge

opšlingávāti (njem.) - raditi opšling

päpula - jelo od kuhanog pasiranog bijelog graha, nekada se pripremalo u doba posta jer je posno i zasitno

päprika u čäbru - kisela paprika

paríca - vršnjakinja

pärnjača mäšina – nekadašnja vršilica

pâučiti - kočiti kola štapom ili kolcem
pèkmez (tur.) - marmelada
pèškîr (tur.) - ručnik; ukras u posebnim prilikama kao što su svatovi koji nose djever,
djeveruša, čauš, kum, mladoženja
pívčica - dječja igra
plèhano (njem.) - limeno
plèvara - kuća u kojoj se držala slama
póčiti - staviti potplat na kukičanu natikaču ili zepu
pokróvac - pokrivač, pokrov
pöpara - jelo od kruha, crvenog luka, mljevene paprike i vode
posílo - posjet u kući; nekada se uz pjesmu i priču zajednički obavljaju sezonski poslovi
puđáriti - čuvati vinograd ili usjev
râsplit - tehnika ručnog rada
ràsplitati - raditi rasplit
ràspravljati créva - na svinjokolji pripremati crijeva za pranje
rastòčiti kòla - skinuti stranice s kola
rèduša - žena koja pomaže u pripremi kolača i jela za svatovske uzvanike; domaćica
rêm - stalak za podizanje ošurene svinje
rúda - prednji dio kola
rukovèdati - skupljati srpom pokošenu pšenicu u snop
savijača - dizano tijesto s makom, orasima ili kakaom; gužvara
sìkira - sjekira
sinija (tur.) - stol
skàla krüva - šnita kruha
skalína (tal.) - stuba
snàja - sinovljeva žena; bratova žena
snáša - udana žena
sóda - piće od vode zasićene ugljikovim dioksidom
sòkāk (tur.) - ulica
srčànica - motka koja spaja zadnji i prednji dio kola
stàra - naziv za prabaku
stàrac - punac
stätive - dio tkalačkog stana
strîna - stričeva žena, svaka odrasla žena (ne mora biti u krvnom srodstvu)

sùpa (njem.) - juha
sùpa od pàpule - juha od bijeloga graha (usp. papula)
svatòvac - napjev kojim su se najavljivali dijelovi svatovskog obreda; tekstovi se upućuju svim sudionicima svatova pojedinačno, od mladoženje i mladenke do roditelja, kumova i djevera; izvodi se bez instrumentalne pratnje
šâmlice (njem.) - male stolice
šérpa (njem.) - zdjela, posuda
šèrpenja (njem.) - zdjela
šlînga (njem.) - čipka izrađena šlinganjem
šlîngati (njem.) - ručni rad izrade čipke na bijelom pamučnom platnu na kojemu se nacrtu uzorak, platno se napne na obruč, a rupica se opšije, izreže i opšlinga
šògor (mađ., njem.) - muž ženine sestre
šòr (mađ.) - ulica
špàrati (njem.) - štedjeti
špàrtanje - međuredna obrada usjeva
štrànga (njem.) - uže
šùpa (njem.) - spremište za alat i sl.
šùriti - polijevati vrućom vodom; skidati čekinje sa svinje
šùrjak - ženin brat
šùster (njem.) - postolar
študírati (njem.) - razmišljati
Švâbica (njem.) - Njemica
švârgl (njem.) - sušeni svinjski želudac punjen mesom i začinima
táčci - jastučići od tijesta punjeni marmeladom i posuti makom ili orasima; v. tačkale
täckale - jastučići od tijesta punjeni marmeladom i posuti makom ili orasima; v. tačci
tîkače - papuče natikače
trâljarica - prostirka za pod izrađena od ostataka tkanina; krpara
trančírati - rasjeći svinjsko meso
tòdora - narodni ples; kolo
vâjât (tur.) - zgrada u dvorištu seoske kuće koja je služila za prenočište bračnih parova; ostava
vârjača - kuhača
vèčèrnjica - nedjeljna molitva u 15,00 sati

vôz - zaprežna kola kao mjera količine tereta

vòzīdba - žetva; prijenos pokošene pšenice vezane u snopove od njive do kuće

vřšalica - stroj za vršenje žita

vřšidba - vrijeme kad se vrši žito

zasúšiti - presušiti

zápečak - mjesto između peći i zida

zèpe - papuče

zèt - kćerin muž; sestrin muž

žàrač - željezna šipka za razgrtanje i poticanje vatre

4. GOVOR ILOKA

Grad i općina Ilok nalazi se u Vukovarsko-srijemskoj županiji u zapadnom Srijemu, na desnoj obali Dunava na granici sa Srbijom, 35 km jugoistočno od Vukovara. Ilok je najistočniji grad Republike Hrvatske. Leži podno Fruške gore pa je pogodan za razvoj vinogradarstva. Prema popisu iz 2011. godine Ilok ima 5072 stanovnika.

Slika 3. Crkva i samostan sv. Ivana Kapistrana i iločka tvrđava

<http://www.turizamilok.hr/hr/multimedija/fotogalerija/> (pristupljeno 15. 8. 2014.)

Arheološki nalazi iz mlađeg kamenog doba, bakrenog doba, brončanog doba i željeznog doba pokazuju ranu naseljenost na ovom području. Pretpostavlja se kako su i Rimljani na mjestu današnjeg Iloka izgradili pograničnu utvrdu Cuccium.

U srednjem se vijeku ovdje razvijalo naselje naziva Újlak (Wylak). Andrić (2001) navodi kako je u vukovskoj županiji postojalo više mjesta pod nazivom Újlak od kojega je i izveden slavenski oblik Ilok.

Druga sastavnica složenice *uj-lak* označava stan, boravište, stanište pa se čak u srednjovjekovnim izvorima naziv toga mjesta prevodi kao *nova mansio*. U etimološkom rječniku Petra Skoka ne spominje se podrijetlo toponima Ilok. Skok navodi toponime *Uilak* i *Ilok* u natuknici *vladyka* kada kaže: *Riječ vladika ne može se označiti kao balto--slav., jer sprus. tualdwico »Ritter« je, kako Bruckner tvrdi, posuđenica iz stpolj., sa zamjenom jery > wi kao u hrv.-srp. Vuissasclavo, Aluip > Olib, Uilak > Ilok.* (Skok, 1971: 605) Gluhak u *Hrvatskom etimološkom rječniku* (1993) također ne navodi toponim Ilok. Tek pod natuknicom *ilovača* stoji: *...od pridjeva ilov, koji je od psl. *jъlovъ(jъ), a taj pak od psl. *jъlbъ/*jъlo/*jъla: csl. Ilъ, bug. mak. Il, hrv. Il („glina“), dij. Ilo, jîlo, îla, ilja, sln. Íl (i „glina“), ilo, č. jíl (i „glina“), slč. Íl, p. il („glina“), r. il (i dij. „glina“), dij. Ilá, bjr. Il („škrob, štirka“) – „mulj, glib, kal“. (Ovamo i 1252: puteus scaturiens, fluvius Ilicza, bujica na ilovastu zemljištu, dakle prvotno potok, danas Ilica, najvažnija zagrebačka ulica; također hidronim Ilova, toponim Ilača.)* (1993: 275) Samardžija (2010) navodi kako se ni danas ne može sa sigurnošću utvrditi podrijetlo imena Ilok. Oblik Ilok potvrđen je 1528. godine. Do tada se naziv mjesta navodio u oblicima Vjlok, Wylok, Vilok, Wylac, a nakon te godine, osim oblika Ilok, javljaju se i Vilak, Vlak, Vylak, Villacium, Iloy, Ujlok. *Oblik se imena Ilok u vrelima postupno ustaljuje od kraja XVII. st., ali sve do polovice XVIII. st. postoji više fonološko-pravopisnih inačica: Ilok. Illok. Illock, Illokium, Ujlak, Ujlakinum* (Samardžija 2010: 62).

Poznato je kako potkraj prve polovice 14. stoljeća u Iloku postoji franjevački samostan i samostan augustinaca. Od šest crkava, koliko je u to vrijeme bilo u Iloku, pronađeni su temelji samo jedne, crkve sv. Petra.

Ilok, nakon obitelji Csák, 1364. godine preuzima Nikola Kont čiji je potomak Nikola Iločki, ban cijele Slavonije i kralj Bosne. U vrijeme Osmanlija grad postaje središtem kadiluka i Srijemskog sandžaka. Za vrijeme misionarskih vizitacija, 1619. godine, Ilok je posjetio i isusovac Bartol Kašić.

Nakon osmanlijske vlasti, Ilok je dospio u posjed obitelji Odescalchi koja je izgradila dvorac i, izvan grada, ljetnikovac Principovac.

U Iloku postoji franjevačka crkva sv. Ivana Kapistrana, branitelja Beograda od Turaka, koji je umro u Iloku 1456. godine.

Slika 4. Dvorac Odescalchi u kojemu se nalazi Muzej grada Iloka

<http://www.turizamilok.hr/hr/multimedija/fotogalerija/> (pristupljeno 15. 8. 2014.)

Za vrijeme Domovinskoga rata Ilok je bio u okruženju srpskih snaga. Stanovništvo je prognano, a u Ilok se vratilo nakon mirne reintegracije.

Danas u sastav grada Iloka ulaze naselja Bapska, Ilok, Mohovo i Šarengrad.

Analiza današnjega govora u Iloku temeljit će se na vlastitim tonskim zapisima. Kazivači su bili: Marija Trenc (1926.), Antun Matković (1928.), Josipa Matković (1928.), Ana Vidaković (1926.).

4.1. FONOLOGIJA

4.1.1. Samoglasnici

Refleks jata

U iločkom govoru prevladava ekavski odraz jata:

- imenice: *měsec, dèca, vètar, dèda, pràdeda, rěč, kòlebe, béli lùk, prìmer, rétkost, nèdelja, lèto, Srêm, crévo, izbeglice, nàmeštaj, stàri svet, cvêce, plésan, céna, poréklo, pròleće, izbeglištvò, poslepódne, vèra, svéce, závet*

- pridjevi: *svècki ràt, cèli Ìlok, mlèčni krùh, cèla fàmìlija, béli pàsulj, lèpo*

- brojevi: *dvé (dvé kćèri), osamdèsèt dvé*

- glagoli: *proménili su, izbégava, tèla sam kázat, ùmret ću, déli nàs, méšat, da òsetim, razuverávala ga, pòverovo je, sèdite, běž (od bjěž), sèti se, vīdī ćeš, smêm, sèčeni su, méšati, sèćam se, upotrèbili, nè směš, sedéčki pègla, nísam tèla, će òdnet, smo se podéli, pònela, sporazumévati se, ménjati, za upotrèbiti, pòměša se, dònela sam, ìde pèškē*

- prilozi: *verovatno, ùvek, óvde, preko, město (od umjesto), rétko, óde (od óvdje), dòle, ìsprēka (u značenju da je netko iz Vojvodine), rěđe.*

Osim ekavskoga odraza jata, javljaju se i stalni ikavizmi koje navodi i Sekereš (1983): *vòlili, živit, vòlila je, svùgdi, prīd, dī, vīdli su, dīda.*

Od ijekavskih i jekavskih oblika zabilježeni su: *tijèsto, gnjézda, mljéko, nèdjelja, mjéša.*

Kao i u govoru Bapske i Tovarnika, ekavski se odraz jata javlja u svim vrstama riječi, u dugim i kratkim slogovima te naglašenim i nenaglašenim slogovima, dok kod ikavskog odraza jata prevladavaju stalni ikavizmi.

Ijekavski i jekavski se oblici javljaju pod utjecajem standardnoga jezika, ali i težnje nekih sugovornika da govore standardnim hrvatskim jezikom: *Jâ sam bìo u progónstvu šest gödna u Zágrebu pa sam izbegávo, nõrmalno, ékavski tâmo.*

Uz imenicu *gnjéздо*, Sekereš je zabilježio i neke druge primjere jekavizama u iločkom govoru, npr. *kljéšte, ukljéštiti, okljévati, žèljèznica, njèdra, òbijest, tijèlo...* (1983: 131) te kod oblika *klješte, okljevati, gnjeздо, njedra* pretpostavlja da je došlo do *umekšavanja suglasnika l, n ispred samoglasnika e* (1983: 131).

Sekereš za ikavizme u iločkom govoru kaže sljedeće: *kod iločkih Hrvata neki ikavizmi mogu biti ostatak nekadašnjeg ikavskoga govora* (1983: 131) koji je pod utjecajem govora srpskoga stanovništva u okolici postao ekavski.

Stezanje samoglasnika

Kako bi se izbjegao zijev, *ao* se na kraju riječi steže u *o* kod čestice *kao*: *kò*. Do stezanja vokala dolazi i u jedini glagolskog pridjeva radnog kada *l* na kraju sloga prelazi u *o* koji se zatim steže s prethodnim vokalom *a*: *pròšò, imò, kâzo, pèko, mètò, dòšo, pòverovo, stànovo, zakázo, prímò, pùštò, kùvo, išo, otišo, držò, obišo, postrádò*.

Kod imenice *pòsao* glas *l* također prelazi u *o* koji se steže s vokalom *a*: *pòsò*.

Završetak *uo* u glagolskom pridjevu radnom ostaje nepromijenjen: *čùo*. Isto je zabilježio i Sekereš (1983: 135). Završetak *eo* u glagolskom pridjevu radnom ponekad se steže u *o*: *ùzo je*.

Ispadanje samoglasnika

U govoru Iloka zabilježeno je i sporadično gubljenje samoglasnika *a, e, i, o* i *u* i to u svim vrstama riječi. U svim se navedenim primjerima reducira postakcentirani vokal.

1. Gubljenje samoglasnika u sredini riječi

- glas a:

glagoli: *kázt, pokást*

- glas e:

brojevi: *četrdesti*

- glas i:

brojevi: *četrsto*

glagoli: *govorila je, upotrebila, nosila, radla*

prilozi: *kolke, koliko, toliko*

2. Gubljenje samoglasnika na kraju riječi

- glas a:

zamjenice: *kod njeg*

prilozi: *dost*

čestice: *nek*

- glas e:

glagoli (prezent glagola *biti*): *bila j, izgini lo j, nij se, nij tēla*

- glas i:

zamjenice: *mēn*

glagoli: *ić, mislit, reć, mīcat, dōc, sēdit, bācit*

veznici: *āl*

Gubljenje samoglasnika *i* na kraju riječi u dativu i lokativu jednine zamjenice *ja* javlja se sporadično. Zabilježeni su i oblici *mēni*.

- glas o:

prilozi: *tām*

veznici: *āk*

- glas u:

glagoli: *štō s ūmrlī*

Umetanje samoglasnika

U strukturama prijedlog + pokazna zamjenica *tâj, tâ, tô* dolazi do umetanja samoglasnika *o*: *s/sa ôtim, od ôtoga/òd otôga*.

Zamjena samoglasnika

Zamjena samoglasnika u govoru Iloka dosljedno je provedena kod svih sugovornika u sljedećim primjerima:

i/e: mèdecinska sèstra

u/o: kròmpīr

o/u: ùjutru

u/i: tànjīr

Navedeni primjeri različita su postanja. Imenica *kròmpīr* dolazi od njemačke riječi *Gruntbir/Gruntbirne*³⁶. U hrvatskom standardnom jeziku oblik je *krùmpīr*, dok se u obliku *kròmpīr* nalazi u govorima Bapske, Iloka i Tovarnika.

Prilog *ùjutru* nastao je srastanjem prijedloga *u* i imenice *jùtro*. U govoru Bapske, ali i u govorima Iloka i Tovarnika, taj prilog ima oblik *ùjutru*.

4.1.2. Suglasnici

Glasovi *č, ć, đ, dž*

U govoru se Iloka ne razlikuju glasovi *č, ć, đ, dž*, nego se upotrebljavaju međuglasovi koji su bliži izgovoru glasova *ć* i *đ*: *ùveće, đèp*.

³⁶ Podatci preuzeti iz mrežnog izvora <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>.

Glas f

Glas se *f* ostvaruje u posuđenicama: *sùpntof, mišâjflj, fiš-paprikaš, flis-pàpir, frùštuk, kifla, plàfon, krófne, fàmilija, záfrig* te zamjenjuje skupinu *hv* na početku riječi: *fáljen (Fáljen Ísus!)*.

Glas h

Glas se *h* u iločkom govoru gubi ili zamjenjuje glasovima *j* i *v*. U iločkom su govoru zabilježeni isti primjeri i gubljenja i zadržavanja glasa *h*, npr. *njih* uz *nji*, *krùh* uz *krù*, *hránili smo* uz *ránili smo*, *hrániti* uz *rániti*.

1. Gubljenje glasa *h* na početku riječi:

imenice: *rèn*

glagoli: *òcu, òce, òćeš tèla sam, ránili, nisam tèla*

2. Gubljenje glasa *h* u sredini riječi:

glagoli: *svàtiti, oládi, oládila je*

3. Gubljenje glasa *h* na kraju riječi:

imenice: *siròma, tr̀bu*

zamjenice: *izginilo nàšī, ùbili i (ih), nji (njih), svàkaki, òn je u t̃ crvènkāpa b̃io glāvni, kòd òvī (ovih), b̃ilo je ònī šātrī*

pridjevi: *imā mǎlo stārī l̀ločanā, imā prazni kuća, māčji s̃ivī dlākā, s̃itnī koláča, imala je probléma vèlikī, od stārī nāšī*

Pridjevi i zamjenice najčešće gube glas *h* kada se nalaze u genitivu množine.

glagoli: *bi (bih)*

4. Zamjena glasa *h* glasovima *v* i *j*:

imenice: *kūjna, snàja, tr̀buvom*

glagoli: *kūvala se, skūvat si može, kūvo je*

Glas *h* ostaje u posuđenicama njemačkoga podrijetla: *àjngèmahtes sùpa, mìlihbròt, hèklati* te kod toponima, etnika i ktetika: *Hàrkanj, Hèrcegovci, hrvatski*. Ove potonje zabilježio je i Stjepan Sekereš (1983: 132).

Glas j

Glas *j* pojavljuje se u intervokalnom položaju kako bi se prevladao zijev kod brojeva, na primjer: *šèsnājst, jedànājstom, dvánājst*, a pojavljuje se i kod imenica: *atašēju, stanijol*.

Glas r

Glas *r* otpada na kraju riječi u primjerima: *jùče, ùveče*, dok se kod veznika *jer* zamjenjuje glasom *l*: *jèl*.

Glas l

Glas *l* vokalizacijom na kraju riječi prelazi u *o*, nakon čega dolazi do stezanja *-oo > o* kod priloga *pô (pola)*. Na kraju riječi *l* prelazi u *o* i kod imenice *pòsô* te, redovito, kod glagolskih pridjeva radnih muškoga roda u jednini: *ìmô, dòšo, išo, ôšo, ôbro*. U tim se primjerima samoglasnik *o* steže s prethodnim samoglasnikom, u ovom slučaju sa samoglasnikom *a* (*-ao > o*).

Kod imenica *àstal, stôl, kôlci* glas *l* ostaje nepromijenjen. Imenica *stôlnjak* zabilježena je u obliku *stôlnjak*.

Glas se *l* umekšava kod imenice *lubenica* pa ona u iločkom govoru glasi *ljubènica*.

Zamjena suglasnika

Zamjena suglasnika u govoru Iloka dosljedno je provedena kod svih sugovornika u sljedećim primjerima:

r/n: òrman

z/s: grîs

j/v: vèrovatno

p/b: stúb

Iz navedenih se primjera može zaključiti kako se zamjene suglasnika javljaju kod svih vrsta riječi. U primjeru *òrman* dolazi do disimilacije dvaju *r*: *òrmar* > *òrman*.

Suglasničke skupine

Skupina *dm* pojednostavnjuje se u *m* (*dm* > *m*) kod priloga *òdmāh* > *òma*. Lukežić za ovu promjenu kaže sljedeće *promjenu dm/ >/m/ u primjeru odma >oma moguće je dovesti u vezu sa slabljenjem i redukcijom dočelnoga šumnika u zatvorenu slogu, što je imanentno govorima čakavskoga narječja, i potvrđuje se u znatnome broju primjera* (1995: 235).

Skupina *hv* prelazi u *f*: *fāljen Bòg, fāljen Āsus*.

Kod imenice *kćerka* suglasnička skupina *kć* gubi *k* (*kć* > *ć*) pa zabilježeni oblik glasi *ćerka*: *imō je ćerku, mōja je ćerka jāko društvena*.

Promjena skupine *kv* u *k* (*kv* > *k*) također je zabilježena kod zamjenica *tākē, kākā, kakog, kākī, svākaki*. Imenica *brěskva* u nominativu množine glasi *brěske*. Primjer *brěska* zabilježio je i Sekereš (1983) kod gubljenja suglasnika u suglasničkim skupovima. Kod imenice *čřkva* nije potvrđena promjena *kv* > *k*.

Skupina *tk* pojednostavljuje se u *k* (*tk* > *k*) kod zamjenica *kò* i *kògod, svàko, nřko, něko*.

Skupina *tsk* pojednostavljuje se u *ck* (*tsk* > *ck*) u pridjevima na *-ski*: *svecki rat, hrřvacki jězik*.

Praslavenske skupine **stj, *skj*, odrazile su se kao *št*: *ekāvština, zāpuštēni*. Samo su kod jednoga govornika zabilježeni primjeri: *ùopšte, bāšta*, dok su kod ostalih zabilježeni oblici *ùopće i bāšća*. Sekereš navodi jedino oblike u kojima su se te praslavenske skupine odrazile kao *št*, npr. *prřšt, vrřšti* (1983: 131), s tim da *možemo pretpostaviti da se i u Iloku nekada govorilo prišč, šćene*. Kao potvrda nam mogu poslužiti oblici *iščem, išću, koju se još i danas upotrebljavaju u tom govoru* (1983: 132) Oblici *iščem, išćeš...* u iločkom govoru nisu zabilježeni u ovom istraživanju, što ne znači da nisu u upotrebi.

Od ostalih skupina glasova zabilježeno je ispadanje kod glagola *nī (nije), dóce (doći će), je òšo, smo se podėli, nē mōš*, kod imenice *òčale* te broja *dvājst*.

Glasovne promjene

U iločkome se govoru ne provodi sibilizacija kod imenica e-vrste ženskoga roda u lokativu jednine: *u knjìgi*.

Jednačenje po mjestu tvorbe zabilježeno je na granici morfema kada dental *n* uz dvousnjeni *p* prelazi u *m*: *najedàmpūt, jedàmpūt, umprofórci*.

U samo jednom je primjeru zabilježeno jednačenje po mjestu tvorbe na granici riječi: *š njìma*.

4.1.3. Naglasak

Kao i u govoru Bapske, naglasni se sustav govora Iloka sastoji od četiri naglasaka: dugosilazni (*ā*), kratkosilazni (*ä*), dugouzlazni (*á*) i kratkouzlazni (*à*) te od zanaglasne dužine (*ā*).

Dugosilazni i kratkosilazni se naglasci javljaju na prvom slogu višesložnih riječi i na jednosložnim riječima, primjerice: *îc, tijêsto, kâzo, ùveče, tĕla sam, rĕn*. Dugouzlazni i kratkouzlazni se naglasci javljaju na prvom ili srednjem slogu višesložnih riječi, na primjer: *umprofórci, ćérka òčale, ljubènica*. Zanaglasna se dužina kod svih sugovornika javlja u genitivu množine svih sklonidbi i rodova: *vinogrādā, od šljívā*.

Prenošenje naglasaka na prednaglasnicu zabilježeno je kod svih sugovornika, ali nedosljedno jer ponekad isti sugovornik prenosi naglasak, a ponekad ne, primjerice: *na drùgom, nè mōž*.

4.2. MORFOLOGIJA

4.2.1. Imenice

Broj

Govor Iloka poznaje jedninu, množinu i dvojину. Dvojina se javlja uz brojeve *dvâ, trí, četiri*: *dvâ sína, trí godne, četiri pùške*.

4.2.1.1. Imenice s morfemom -a u genitivu jednine

Muški rod

Nominativ jednine i akuzativ jednine

Imenice muškoga roda koje označavaju što neživo u iločkome govoru imaju akuzativ jednak nominativu: *ímali smo vînoĝrâd*. Istu je pojavu u govoru iločkih Hrvata zabilježio i Sekereš (1983: 160).

U govorima Tovarnika i Bapske akuzativ imenica muškoga roda koje označavaju što neživo izjednačen je s genitivom što se smatra osobinom slavonskoga dijalekta.

Instrumental jednine

U govoru se upotrebljava prijedlog *s/sa* i kada se označava sredstvo i kada se označava društvo: *sa plâvim kâmenom (Nâ proleće će próbati sa plâvim kâmenom.)*, *žívi sa jèdnim Ukrajincom*.

Nastavački su morfemi kao u standardnom jeziku *-em* i *-om*: *žívi sa jèdnim Ukrajincom* i *s krompírom*. Nastavački je morfem *-om* za imenice kojima osnova završava na nepalatal i *-em* za imenice kojima osnova završava na palatalni suglasnik.

Nominativ množine

Jednosložne imenice proširuju osnovu umetkom *-ov* ili *-ev*, primjerice: *snòpovi*.

Genitiv množine

Genitiv množine završava na *-ā*: *tí pàjšlā to ìmā i kiseli, starosèdiocā ni nēma, ìmā mǎlo stāri Īločanā*. U iločkome je govoru potvrđena i upotreba genitiva množine umjesto lokativa množine: *u vìnogrādā (kùćice su bile u vìnogrādā), u Īločki pòdrumā (Ōn rādi u Īločki pòdrumā)*. Sekereš (1967) navodi kako je jedna od osobina istočnopošavske grupe govora upotreba oblika genitiva množine umjesto lokativa množine, primjerice: *na volova, po sela*.

Dativ, lokativ i instrumental množine

Dativ, lokativ i instrumental množine tvore se nastavakim morfemom *-ima*: *sa kòlcima, ùšima, u Vínkocīma*.

Srednji rod

Imenice srednjega roda s morfemom *-a* u genitivu jednine sklanjaju se kao u standardnom jeziku, a u instrumentalu jednine upotrebljava se prijedlog *s/sa* kada se označava i sredstvo: *sa vīnom (ònda se nadolije sa vīnom), sa tjēstom (ònda se òpaše sa tjēstom)*.

4.2.1.2. Imenice s morfemom -e u genitivu jednine

Ženski rod

Nominativ jednine

Imenica *bòmbòn* u standardnom jeziku je muškoga roda i sklanja se prema Ga sklonidbi, dok je u iločkom govoru ženskoga roda i u nominativu jednine glasi *bombóna*: *tô je kào bombóna*.

Akuzativ jednine

Akuzativ jednine imenice *bombóna* glasi *bombónu*: *môra ìmati u džèpu bombónu*.

Lokativ jednine

U lokativu jednine ne provodi se sibilizacija: *u knjìgi* (...*da vîdim štà je u prvoju knjìgi*.)

Instrumental jednine

U govoru se upotrebljava prijedlog *s/sa* i kada se označava sredstvo: *sa pàjalicom*. Nastavački morphem je kao i u standardnom jeziku: *-om*: *pàjalicom, ùlicom* (*Sa pàjalicom pàjem. Ìdete skròz ùlicom našom pa, ne sàm našom ùlicom, vèć po cèlom Ìloku*.)

Nominativ množine

Nominativ množine tvori se nastavačkim morfemom *-e* kao u standardnom jeziku, primjerice: *kòkòške* (...*ònda se òpaše sa tjèstom, ònda gòre se nàslàže bùrèncadi iz tòg tjèsta, pa snòpovi žìta pa vrèće, kòkòške onàkò ùvrìto pa i pìlìci*...).

Genitiv množine

Genitiv se množine tvori nastavkom *-ā*: *od šljívā, od višanjà* (*Pèkmezi od šljívā. ...i od višanjà sòk*.)

Lokativ množine

Imenice e-vrste u lokativu množine imaju stari nastavački morfem *-ahB* od kojega nakon ispadanja poluglasa u slabom položaju te ispadanja glasa *h* koji se u iločkom govoru ne izgovara na kraju nastavačkog morfema, ostaje nastavački morfem *-a*: u *slàvonskī nòvīna* (*Bila sam jā i u slàvonskī nòvīna.*), *tāj kapètan Dràgan, òn je u tí crvènkāpa bīo glàvnī.*

Osim nastavka *-a*, javlja se i nastavački *-ama*, kao u standardnom jeziku: *po kùćama* (...òna je išla po kùćama pràt vèš...), *imā jāko zgòdno o bàpskim žènama.*

Kada govore o jezičnim osobinama slavonskoga dijalekta Berbić Kolar i Kolenić (2014) navode sljedeće: *U lokativu množine još se čuje nastavak -a (od praslavenskog -ahB): ò poklada, na njīvā. Međutim, sve je više primjera dativa, lokativa i instrumentala množine s unificiranim nastavkom, tj. -ama.* (2014: 57)

Muški rod

Hipokoristična imena muškoga roda na *-a* sklanjaju se po Ge sklonidbi: *Súlja -e* (od *Sulejman*), *Máta -e*, *đida-Mija* (*G jd. đida-Mije*), *čika-e*. Imenica *pòp* u značenju *svèćenik* u iločkom govoru u nominativu jednine glasi *pópa* te se isto sklanja kao i hipokoristična imena. Oblici poput *Màta* i *Mija* nisu potvrđeni.

4.2.1.3. Imenice s morfemom -i u genitivu jednine

Za zbirnu imenicu *ùnučad* u iločkom je govoru zabilježen oblik za množinu u dativu *ùnučadima*: *mòja žèna je ùnučadima mājka*³⁷. Također se u slobodnom govoru često upotrebljava zbirna imenica *bùrad* te umanjena *bùrēncad*: ...*gòre se nàslāže bùrēncadi.*

Genitiv jednine

Nastavački morfem u ovom je padežu je kao i u standardom jeziku, *-i*: *štò se kīvī skùpilo.*

³⁷ *Mājka* u iločkom govoru, ali i u govoru Tovarnika, ima značenje *báka*.

Instrumental jednine

U ovom su padežu zabilježeni nastavački morfemi *-(j)om* i *-i*: *măščom krùha, s křvi* (*Tô je ònô s křvi*). Berbić Kolar i Kolenić za instrumental jednine imenica ove vrste kažu sljedeće: *imenice i-vrste mogu u instrumentalu jednine završiti na gramatički morfem .(j)u i -i, ali tipičan je u mnogim govorima nastavački morfem -(j)om: măščom, soljôm, pamećôm, ćërjom, itd.* (2014: 55)

Genitiv množine

Genitiv množine ovih imenica završava na *-i*, kao u standardnom jeziku: *bilo je ònī šâtrī* (od imenice *šâtra* koja označava *veći ili manji zaklon od platna, nalik na šator na sajmu itd.* (VRHJ 2003)

4.2.2. Pridjevi

Komparativ i superlativ tvore se kao u standardnom jeziku: *krùpnīje* (*òndā mălo krùpnīje*), *jěftinije* (*...tămo je bĭlo sũđe to jěftinije*), *nâjbolji* (*òn je nâjbolji*), *stârĭji* (*Ôvaj stârĭji sĭn, njĕmu je lăkše*), *mănji* (*mănji pòdrum*).

Umjesto oblika pridjeva *srijemski*, koristi se oblik *srémački*: *srémački gòvor* (*Tu imā dōsta gòvora òvoga prāvoga srémačkoga*).

U genitivu množine pridjevi gube krajnje *h*: *tĭ pàjślā tô imā i kĭsĕlĭ*, *ima jăko pũno njĕmački réci*.

4.2.3. Zamjenice

Osobne zamjenice

U iločkome je govoru zabilježena upotreba nenaglašenog oblika zamjenice *òna* (u akuzativu jednine) koji glasi *ju*:

...năša dĕca ju pămte...

A kàd je ràdla u škòli, ònda je dìrektor ju ùvek za č i ć.

Genitiv i akuzativ množine zamjenica *òni, òna, òne* glasi *njìh, njî* i *i*:

njî je više bilo

kòd njìh (...dòšo sam kòd njìh...),

òn je čùo òd njî

jâ nazòvēm njìh

kòd njî (Mî bili kòd njî.)

ùbili i (ih) (Jâ sam ìmò trî bràta kòja su mi četrdèst pête, nèstali, ùbili i.)

Oblik *njî* i nenaglašeni oblik *i* zabilježio je i Sekereš (1983: 148).

Posvojne zamjenice

Posvojna zamjenica *njézin* javlja se u kraćem obliku, *njên*: *njêna kùća, sa njênim ròditeljima, njêni su bili slàstičāri, nèćak njên*. Stjepan Sekereš (1983) u iločkom je govoru zabilježio oblike *njìlov* i *njên*. U ovim zapisima oblik *njìlov* nije zabilježen jer ga sugovornici nisu upotrebljavali.

Pokazne zamjenice

Zamjenice *tàkāv, -a, -o* glasi *tàkī, tàkā, tàkō*: *tàkē kùće su naše, više tàkē baš nema, rēč tàkū kázat, tò je pàprika sàmo tàkā*. Za pokazne zamjenice Sekereš kaže sljedeće: *takvi se oblici upotrebljavaju u sremskom govoru, u posavskom govoru i u drugim govorima slavonskoga dijalekta* (Sekereš 1983: 148).

U genitivu množine kod pokaznih se zamjenica gubi završno *h*: *dòlazio je kòd òvī, bilo je ònī šātrī, od tī rībīzla, tī stvāri nije bilo, òn je u tī crvènkāpa bìo glāvni, kòd tī izbeglica*.

Često se u govoru ne pazi koje se zamjenice koriste s obzirom na govornika i sugovornika: *tī mórāju nòsit* umjesto *òni mórāju nòsit*.

Upitno-odnosne zamjenice

Mjesto oblika *tkò, štò* koriste se oblici *kò, štà*: *kò ìma srèće, àko ga kò traži, štà sam tèla kázat, štà sam kòme pričāla*.

Osim tih oblika zabilježene su još samo zamjenice *kolikī*, *-a -o* i *kākāv*, *-a, -o* u obliku *kòlki*, *-a, -o*, *kolik*, *-ā, -ō* i *kàkī*, *kākā*: *kòlke tàke kùce*, *kòlko je jòrgan dūgačak*, *kākā je to sùpa*, oblika *kàkog*. Iste je oblike zabilježio i Sekereš (1983: 149).

Neodređene zamjenice

U iločkom se govoru umjesto standardnih oblika *svätko*, *nītko*, *nētko* koriste oblici *sväko*, *nīko*, *nēko*: *sväko sebi*, *nīsmo nīko vòlili*, *nēko ùmre*.

Oblik *sväkakav* glasi *sväkaki*: *bílo je sväkaki*.

Povratno-posvojna zamjenica

Povratno-posvojna zamjenica *svoj* u iločkom se govoru upotrebljava kao u standardnom jeziku: *sväko svòje držo*, *imaju stân svòj*, *sväka vëra ima svòju mìsu*.

Povratna zamjenica

Povratna se zamjenica *sebe*, *se* upotrebljava kao i hrvatskom standardnom jeziku.

4.2.4. Brojevi

Redni broj *jedanaesti* javlja se u obliku *jedànjsti*. Kod glavnih i rednih brojeva dolazi do ispadanja samoglasnika *e* u sredini riječi: *četrđest pête*. Osim tih oblika, mogu se čuti i oblici kao u standardnom jeziku, primjerice: *šezđest*, *osamđesēt dvē*.

Broj *jèdan* ponekad se upotrebljava u značenju *nēki*: *nēki dân smo jèdnu emìsīju glèdali*, *pa je bila jèdna slīka*.

Glavni brojevi imaju nastavak morfeza *-ajst*, umjesto *-aest*: *dvánājst*, *šèsnājst*.

Umjesto standardnoga oblika *četiristo*, upotrebljava se oblik *čètrsto*.

Redni se brojevi sklanjaju kao u standardnom jeziku: *od pòvog, pòvā*, *u pòvoj knjīgi*, *drūga*, *trēća kuća*, *na drūgom trònošku*, *jèdna od drūge*, *drūgi pūt*, *u drūgu*, primjerice:

Od pòvog rázreda òsnòvne škòle idemo skūpa.

Tū òdma s dēsne stráne drūga, *trēća kùća*.

Pòva ùlica òvde što ìde.

4.2.5. Glagoli

Infinitiv

U iločkom se govoru uglavnom gubi završno *i* u infinitivu: *kázat, razmišljat, mislit, rěc, sědit, kázt, pokást, zaludívat, sědit*. Upotrebu infinitiva bez završnoga *-i* zabilježio je i Sekereš (1983). Osim toga, zabilježeni su i primjeri gdje ostaje završno *i*: *upotrěbiti, razmišljati, svätiti, ùbāndati, ìmati*.

Berbić Kolar i Kolenić (2014) kažu da se u slavonskom dijalektu infinitiv glagola javlja bez završnoga *i*, ali i da novija istraživanja pokazuju kako se u podravskim govorima slavonskoga dijalekta javlja infinitiv s krajnjim *i*. Primjerice, Nina Mance (2014) zabilježila je u podravskom poddijalektu, uz krnji infinitiv, i oblike infinitiva sa završnim *i*. Iako je u uporabi češći krnji infinitiv, u govorima Tovarnika i Bapske također se javlja i infinitiv s krajnjim *i*.

Zabilježen je i primjer glagola III. vrste koji završetak *-jeti* zamjenjuje završetkom *-iti*: *živit*.

Glagoli II. vrste koji završavaju na *-nuti* u iločkom govoru imaju nastavački morfem *-iti*: *zagíniti*.

Glagol *zaludívati* koristi se u značenju *zbunjivati*: *pa nēmōj zaludívat ga*.

Prezent

U 3. osobi množine glagoli III. i IV. vrste imaju nastavački morfem *-u*, umjesto *-e*: *oni pāzu, nōsu, smřdu, vōlu, prāvu nōšnje, dōlazu kaùrme, se plāvu vìnogrādi*. Taj se nastavački morfem javlja i kod glagola *dřžati* koji pripada V. vrsti 1. razredu: *pravoslāvci dřžu do tōg světišta*. Isti su nastavački morfem zabilježile i Bilić i Kolenić (2004) u radu *Govor Andrijaševaca*.

Ljiljana Kolenić (1997a) podijelila je slavonski dijalekt na tri osnovne skupine, prema 3. osobi množine prezenta. Prvoj skupini pripadaju govori slavonskoga dijalekta koji u 3. osobi množine prezenta imaju nastavačke morfeme *-iju*, *-aju* (*kradeju*) te nastavački morfem *-aje* u drugoj skupini. U trećoj su skupini govori u kojima 3. osoba množine prezenta završava na *-u*: *glagoli koji u 1. o. jd. prezenta završavaju na -im, u 3. o. mn. imaju nastavak -u u*

slavonskom dijalektu: *držu, kleču, trču, iskrivu, gradu, čistu*. Tako se govori na golemom području slavonskoga dijalekta: *baranjskom, posavskom i podravskom* (Kolenić 1997a: 112).

3. osoba množine pomoćnog glagola *htjèti* glasi *ćèju*.

Oblik *s -du* u 3. osobi množine zabilježen je samo jednom: *ràstvoridu*. O tome obliku Stjepan Sekereš navodi sljedeće: *U sremskom govoru i u ostalim govorima vojvođanskoga poddijalekta glagoli svih osam vrsta mogu u 3. l. plurala imati nastavak -du (legnedu, možedu, večeradu, mesidu)*. U govoru iločkih Hrvata takvi oblici se danas vrlo rijetko upotrebljavaju (*nosidu*), ali su se prije sigurno više upotrebljavali. Do napuštanja toga oblika prezenta dolazi pod utjecajem književnog jezika. (Sekereš 1983: 151.) Nastavački su morfem *-du* u 3. osobi množine zabilježili Finka i Šojat (1975) u ekavskim govorima jugozapadno od Vinkovaca (v. 3.2.5. *Glagoli*). Dakle, takvi oblici prezenta nisu obilježje samo vojvođanskoga poddijalekta, nego i slavonskoga dijalekta. S obzirom na to, iločki bi govor mogao pripadati slavonskom dijalektu.

U iločkome se govoru upotrebljava i prezent svršenog oblika glagola *bìti* (Babić i dr. 1991: 688), najčešće u 3. osobi jednine: *da bùde sahrana, òvo bùde šàràñ, za frùštuk bùde mljéko, nèdeljom bùde kùhano mēso sa sòsom, to bùde sláno, ù pròleće bùde lépo*. Niječni prezentski oblik glagola *bìti* u 3. osobi jednine ima oblike *níje, nîj, nî*: *níje bilo vèš mašine, òna nîj tēla tàm dî su òni, da nî súho*.

Prezent glagola *vòljati* pojavljuje se u obliku *vòlem* za 1. osobu jednine i *vòle* za 3. osobu jednine, i to samo kod jednoga govornika koji osim tih oblika upotrebljava i oblike standardnog jezika kao i ostali ispitanici: *vòlim, vòlimo, vòli*:

òna vòle jâko kùvati

...jâ vòlem präviti...

Koláčã vòlimo...

...vòlim mîris da òsetim...

Mēso ne vòli...

Prezent glagola *prikrívati* zabilježen je za 1. osobu jednine u obliku *prekrívam*: *I jâ tò säd prekrívam*.

Stjepan Sekereš (1983) zabilježio je oblik *mòžem* za 1. osobu jednine prezenta glagola *mòći* za koji kaže da se najčešće upotrebljava. U ovim se zapisima prezent glagola *mòći* za 1. osobu jednine javlja samo u standardnom obliku *mògu*:

...jâ mògu mìslit...

Ne mògu sàd na brzìnu nèku rěč tàkū kázat...

sàd baš ne mògu kázat, jâ mògu ékavski...

...da jâ mògu zà sèbe žívit...

Umjesto oblika *pòpapri se*, koristi se oblik *pobìberi se*.

Glagol *poráditi* upotrebljava se u značenju *obaviti kućanske poslove* i u iločkom je govoru to povratni glagol: *sâma sèbi porâdim*.

Perfekt

U perfektu povratnih glagola u 3. osobi jednine, zabilježeni su sljedeći primjeri u kojima se javlja nenaglašeni oblik glagola *bìti* i povratna zamjenica: *...tô je na svèmū se pojávilo, òna je se u lavóru prála*. Već je rečeno u analizi govora Bapske kako je istu pojavu zabilježila i Ljiljana Kolenić (1996) u govoru Ilače.

Ostali su primjeri perfekta povratnih glagola bez glagola *bìti*: *tû se ožèñili, tó se pràvio ćevap u vinogrādu, tó se i kádilo s tím, ònda se tó u flis-pàpir ùmotalo, kàd se môj sîn ožènio, lòžila se vātra, tó se mòralo sèdit, pa se ćevap tāj pèko*.

Pri upotrebi perfekta zabilježeni su primjeri u kojima se izostavlja pomoćni glagol *bìti* pa se perfekt tvori samo od glagolskog pridjeva radnog, ali i primjeri u kojima se javlja nenaglašeni prezent pomoćnog glagola *bìti* uz glagolski pridjev radni:

Pa òdvezo u Palánku...

...svò cvêće postrádalo.

Danas je bila lépa bèrba.

Òve gòdine su vinogrādi postrádali jáko.

Òve gòdine mu je bilo jáko lòše.

Mî bili kòd njī...

Svàko svòje dřžo, svàko svòje svétio.

Imperfekt, aorist i pluskvamperfekt

Nije zabilježena upotreba imperfekta i pluskvamperfekta. Od aorista zabilježen je jedino glagol *biti* prilikom tvorbe kondicionala I.: *Mórala bi íc òčale ménjati*.

U 1. osobi jednine dolazi do eliminacije nastavka *h*: *mórala bi íc*.

Futur I. i futur II.

Futur I. tvori se kao i u standardnom jeziku od infinitiva glagola i prezenta nenaglašenog pomoćnoga glagola *htjèti*.

S òtim ću se màlo zàbaviti...

Jâ ću vàm je dàt.

...ùmreću tàko...

...i kàko ću rěć...

..jâ ću ti pokást slìku...

U iločkome je govoru zabilježeno gubljenje *t* kada je infinitiv ispred pomoćnog glagola *htjèti*: *spřdaćeju se, vidićeš, nàpraviće*.

Futur II. zabilježen je u samo jednom primjeru: *àko ne bùde mřžnilo*.

Imperativ

Od glagola *mètit* (od *mètnuti*) imperativ glasi *mèti*.

Ostali oblici imperativa koji su zabilježeni, tvore se kao u standardnom jeziku: *sèdite, nèmōjte, idi nèk kvřcne, nèk grèbe, nèmōj*. I u iločkom je govoru potvrđen oblik imperativa koji dolaze s česticom *äjde/äjđ*: *äjđ nekako, äjde idi*.

Berbić Kolar i Kolenić za oblik *hajde* kažu sljedeće: *(h)ajde je trucizam i kad znači „počni“, „kreni“, može imati 2. osobu jednine (äjde, äjđ, äj), 1. osobu množine (äjdemo, äjmo), i 2. osobu množine (äjte) kao svaki imperativ glagola* (Berbić Kolar i Kolenić 2014: 59). Dalje naglašavaju kako oblik *ajde*, ako ga smatramo imperativom glagola, osim imperativa nema ostale glagolske načine i glagolska vremena. Ovi su oblici česti i u govorima mjesta Bapska i Tovarnik koji su opisani u ovom radu.

Kondicional I. i II.

Kondicional I. tvori se od glagolskog pridjeva radnog i pojednostavljenog oblika aorista glagola *bìti*, *bi*. Zabilježen je u nekoliko primjera: *mórala bi*, *bi drugàčije rêč upotrèbla*, *bi mi sad išli*, *bi skòro môm gäzdi dāo*, *tāj bi brôd trèbo*, dok kod kondicionala II. nije zabilježen ni jedan primjer.

Glagolski pridjev radni

U glagolskom pridjevu radnom muškoga roda u jednini dolazi do sažimanja glasovnog skupa *-ao* u *-o* nakon vokalizacije *l* u *o* na kraju sloga: *pròšō*, *kāzo*, *pòverovo*, *òdvezo*, *òbišo*, *studíro*, *dōšo*, *òšo*. Kod oblika *òdno* gubi se samoglasnik *-i* (*odnio*) o čemu je bilo riječi u dijelu o samoglasnicima.

Glagolski pridjev radni glagola koji pripadaju II. vrsti glase: *izginila*, *krénio*, *mřznilo*, *osklíznila*. Oblik *osklíznila* koristi se umjesto standardnoga *poskliznula* ili *pokliznula*. Od pridjeva radnog glagola III. vrste zabilježeni su oblici *proživili*, *živili*, *vòlili*, *vòlila*.

Umjesto oblika *unòsiti*, u iločkom se govoru upotrebljava oblik *unášati*, tako da glagolski pridjevi radni glase *unášali*, *unášale*. Isto je zabilježio i Stjepan Sekreš: *upotreba oblika unašati, iznašati mjesto književnih oblika unositi, iznositi: unašam, unašali, iznašam, iznašali* (Sekereš, 1983: 126).

Od glagola *htjèti* zabilježen je samo oblik *tèla*, dok su od glagola *otići* zabilježeni oblici *òšo* i *òtišo* što je naveo i Sekereš (1983: 152).

Glagol *mètati* pripada V. vrsti 3. razredu, a u iločkom govoru za ženski rod glagolskog pridjeva radnog upotrebljava se oblik *mècala* prema prezentu toga glagola *mèčem*, *mèčeš*..., dok se za srednji rod upotrebljava oblik *mètaló se*.

Od glagola *mènuti*, koji pripada II. vrsti, glagolski pridjev radni glasi *mètili*, *mètila*. Već je rečeno kako je taj oblik glagola (*mètit*) specifičnost slavonskog dijalekta.

Glagolski pridjev trpni

Glagolski se pridjev trpni tvori nastavcima *-t*, *-ta*, *-to* što je značajka salvonskoga dijalekta: *Òpaliti sòkāk* (kolokvijalan naziv za jednu ulicu u Iloku), *ùvrtito*, *òženit*, *prijavita*, *prijaviti*.

Zabilježeni su i primjeri na *-n, -na, -no*: *pòhovano, sèčeni*.

4.2.6. Nepromjenjive vrste riječi

Prilozi

U iločkom govoru umjesto oblika *gdjè* upotrebljava se oblik *dì* i oblici *nìgdi, svùgdi, nègdi*:

Tò nìgdi višè nìsam ni čüo...

...pa se òni sàstaju svùgdi...

Svùgdi su bìli tèpisi...

...käd smo išli nègdi ...

Umjesto priloga *vjèrojātno, jùtrōs, vālĵda, pòslije, sàsivīm, òdmāh* i *òvdje* zabilježeni su oblici *vjèrovātno, vālĵda, pòsle, sàsma, òma* i *òdma, óde* i *òvde*:

...a òn je vjèrovātno tū nègdi.

...pa mōra vālĵda i mārākā bìt.

Sàsma drukčijī nāčin žìvòta, drùgo i stanovništvo bìlo.

Tò je pèkara òma blìzu.

... svāke vr̄ste nās óde ìma.

Prilog *tū* se ponekad upotrebljava umjesto priloga *òvdje*:

Tū se žìvi, a òno je èkstra.

Mì smo tū gürmāni...

S. Sekereš (1983) zabilježio je prilog *mlogo* umjesto *mnògo*. U ovim se zapisima javlja samo prilog *mnògo*, kao u standardnom jeziku:

...nije dōbro ìmati mnògo gōdīnā...

Jā ìmam mnògo cvéca...

... ìmā jāko mnògo vìnogrādā.

Također, zabilježen je i oblik *sād*, a ne *sādē* kao kod Sekereša: *sād smo òstali nās dvòje sāmī, sād imāmo tū u bāšćī, sād käd gòvorim*.

Umjesto priloga *òdānde*, upotrebljava se prilog *òtāmo* (*pòšto sam jā òtāmo*).

Prilog *jāko* često upotrebljava se uz priloge, glagole, pridjeve ako se želi istaknuti nešto u velikoj mjeri: *jāko vèlika rāzlika, jāko dòbro mìrisalo, ìmā jāko mnògo vìnogrādā, jāko sam mnògo hèklala, svèti Ìvan Kapístrān se jāko slāvi*.

Prijedlozi

U iločkome se govoru upotrebljavaju prijedlozi kao u standardnom jeziku. Prijedlog *umjesto* zabilježen je kao *mèsto*: *ònda nèkad prāvi mèsto sùpe, paprikaš sùpu*.

Uz genitiv dolazi prijedlog *od* kada označava pripadnost: *òve māle od sīna, od zēca dlāka*.

S instrumentalom dolazi prijedlog *s/sa* kada se označava društvo i sredstvo: *sa pàjalicom pàjem, sa sèstrom*.

Veznici

Veznik *pòšto* rabi se kao uzročni veznik, a ne vremenski: *pòšto sam jā òtāmo*.

Veznici *āli, ìli* i *jèr* upotrebljavaju se u oblicima *āl, ìl* i *jèl*: *āl mī gòvorimo, Palāncāni ìl Neštīncāni, jèl tō tàkō mōra bīt*.

Veznik *vèc* češće se koristi od veznika *nègo*:

...ne upotrèbljavaš nì tī āstal, vèc stól.

... ne sām nāšom ùlicom, vèc po cèlom Ìloku.

...nismo slāmu, vèc pòd stóljnjak ...

Òtkud bi mī sād išli tèbi kupòvat čokolāde, vèc to donèse svèti Nikola.

Čestice

Čestice koje se pojavljuju u govoru Iloka javljaju se i u hrvatskom standardnom jeziku.

4.3. SINTAKSA

Prijedlog *s/sa* u iločkome je govoru u upotrebi kada se označava sredstvo i kada se označava društvo: *sa plâvim kâmenom* (*Nà proleće će próbati sa plâvim kâmenom.*), *živi sa jèdnim Ukrajincom.*

Posvojni genitiv dolazi s prijedlogom *od*: *Mî imâmo slîkâ pûno tàkō stâri od fâmilije.* S instrumentalom dolazi prijedlog *s/sa* kada se označava sredstvo: *s pàjalicom.*

Broj *jèdan* upotrebljava se u značenju *nèki*: *nèki dân smo jèdnu emisîju glèdali, pa je bila jèdna slîka.*

Zamjenica *to* često u govoru ima ulogu subjekta: *I ònda se tô ne mjêša. Tô táko môra bìt.*

Prilikom prepričavanja događaja iz prošlosti, često se upotrebljava i svršeni oblik prezenta glagola *bìti* kojim se izriče radnja koja se ponavljala u prošlosti, primjerice: *za frùštuk bùde mljéko, nèdeljom bùde kùhano méso sa sôsom.*

Pri upotrebi perfekta zabilježeni su primjeri u kojima se izostavlja pomoćni glagol *biti* pa se perfekt tvori samo od glagolskog pridjeva radnog: *Sâsma drùkçijî naçin života, drùgo i stanovništvo bìlo. Svâko svòje dŕžo, svâko svòje svétio.*

Konstrukcije s povratnom zamjenicom upotrebljavaju se kad nije poznat vršitelj radnje: *Kùćice su bìle u vînogràdâ, kòlêbe, lòžila se vâtra, pa se cèvap tâj pèko. Ali to se mòralo sèdit jèl nè mòže lèć.* Također je česta upotreba zamjenice *to* kao subjekta: *Ònda se tô u flîs-pàpir ùmotalo. Tô je na paradâjzlu, tô je na grâhu, tô je na svèmu se pojâvilo.*

Glagol *imati* otvara mjesto izravnom objektu, tj. objektu u akuzativu. U standarnom jeziku glagol *imati* izriče posjedovanje objekta, a u iločkom govoru, osim uz akuzativ (*Mî smo imali uvèk bôr.*), dolazi i uz imenice u genitivu (*Vînogràdâ smo nèkad imali.*). Ista je pojava zabilježena u govorima Bapske i Tovarnika.

U govoru Iloka najčešće su jednostavne i jednostavno proširene rečenice: *Râdio sam u vrtícu, èkonom bìo. U drùgom svèckom ràtu sam krîžni pût pròšō, od Blâjburga skrôz i tàkō èto, ùkratko.*

Od nezavisnosloženih rečenica česte su sastavne rečenice: *Òni su na kóncu proménili sredinu pa se òni sàstaju svùgdi*. U pripovijedanju se od zavisnosloženih rečenica najčešće upotrebljavaju vremenske rečenice: *Kād djèca dōđu, svāko imaju svòju sòbu*.

4.4. TVORBA RIJEČI

Hipokoristična imena muškoga roda završavaju na *-a* i *-ica*: *Súlja* (od *Sulejman*), *Máta*, *Mija*, *Ívica*.

Ženska se imena tvore sufiksima *-a*, *-ica*: *Mára*, *Nikolica*.

Kao i u govorima Bapske i Tovarnika, ispred osobnoga imena uvijek stoji rodbinski naziv koji ne mora nužno značiti da je navedena osoba u rodbinskoj vezi sa sugovornikom, nego se ti nazivi upotrebljavaju iz poštovanja prema starijim osobama: *dída Míja*, *strína Mára*.

Etnici su zabilježeni samo u množini a tvore se sufiksima *-(j)ani* (*Palánčāni*, *Íločāni*), i *-čani* (*Neštínčāni*).

Ktetici se tvore sufiksima *-ski* i *-čki*: *iločki cévap*, *slàvonski*, *o bàpskim ženama*, *hrvatski*, *srémački*. Kao što je zabilježio i Sekereš (1983), ktetici se najčešće izvode od ojkonima i horonima, nego od etnika.

U govoru Iloka zabilježene se umanjnice tvore sufiksima *-ić* i *-čić*: *lònčić*, *cegèrčić*.

4.5. LEKSIK

Na leksičkoj će se razini obraditi leksemi koji su danas u upotrebi ili su bili u upotrebi u govoru Iloka, a posvjedočeni su u skupljenoj građi.

Za govor Iloka svojstveni su historizmi (*pudáriti* - čuvati vinograd ili usjev; *sàloncùkeri* - slatkiši od šećera što se za Božić vješaju na bor...), zastarjelice (*frùštuk* - doručak; *àvlija* - dvorište...) i dijalektizmi (*fàmīlija* - obitelj, rodbina; *džigerica* - jetrica...). Kao i u govoru Bapske, dijalektizme i zastarjelice u svakodnevnom govoru upotrebljava još samo starije starosjedilačko stanovništvo, dok se mlađe generacije sve češće služe hrvatskim standardnim jezikom.

Osim domaćih riječi, u govoru starije generacije u upotrebi su još turcizmi (*àvlija* - dvorište; *bâšća* - vrt; *kèsa* - vrećica), germanizmi (*fiš* - riblji paprikaš; *frùštuk* - doručak; *záfrig* - zaprška) i hungarizmi (*vášar* - sajam). U manjem broju zabilježeni su talijanizmi i galicizmi.

Pozdrave *Fáljen Bôg* i *Fáljen Āsus* koji su danas ostali u upotrebi samo kod starijih ljudi, jednako koriste i muškarci i žene.

4.6. RJEČNIK

U ovome će poglavlju abecednim redom biti uvrštene riječi iločkoga govora koje se razlikuju od hrvatskoga standardnoga jezika, čije se značenje razlikuje od onoga u hrvatskom standardnom jeziku i koje su karakteristične za grad Ilok, a koje su ispitanici upotrebljavali za vrijeme razgovora.

Valjalo bi napomenuti kako je Julije Benešić u rukopisu ostavio *Rječnik iločkoga govora* koji se danas čuva u Muzeju grada Iloka. *Rječnik* ima oko 3700 natuknica poredanih abecednim redom, a može se pretpostaviti kako je nastajao između 1904. i 1928. godine. *Rječnik* je ostao nedovršen, ali i kao takav ima iznimnu vrijednost.³⁸

àjngèmahtes supa (njem.) - gusta juha s mesom i povrćem

àjnprèn (njem.) - zaprška; v. zafrig

àjnprèn süpa (njem.) - zapržena juha

apotéka (njem.) - ljekarna

àvlija (tur.) - dvorište

bàdnjača - okrugao kruh koji se peče za Božić

bâšća (tur.) - vrt; v. bašta

bášta (tur.) - vrt; v. bašća

bêla džigerica (kod svinje) - pluća

bêli lük - češnjak; v. bêli lükac

bêli lükac - češnjak; v. bêli lük

biber (tur.) - papar

brâon (njem.) - smeđe

céger (njem.) - torba s ručkom za nošenje živežnih namirnica, najčešće pletena

cřna džigerica - svinjska jetra

cùkeri (njem.) - slatkiši od šećera što se za Božić vješaju na bor; v. saloncukeri

ćošak (tur.) - kut

ćurka - pura

déda - djed

dëver - mužev brat

dëvetka đâčka - nedjeljna misa za djecu

dünst (njem.) - kompot

³⁸ Usp. Samardžija (2010), Znika (2006).

džigerica (tur.) - jetrica
ëkstra - posebno, izdvojeno
ëkstrájnica - druga kuća u dvorištu u kojoj se ne obitava svakodnevno
fàliššüpa (njem.) - juha
fàmīlija (njem.) - obitelj, rodbina
fénja - smreka ili bilo koja crnogorica koja se unosila u kuću u vrijeme Božića
fīl (njem.) - nadjev
filovana pàprika - jušno jelo od paprike nadjevne mljevenim mesom
fiš pàprikaš (njem.) - riblji paprikaš; v. fiš
fiš (njem.) - riblji paprikaš
flëkice - tjestenina
flëkice s krompírom - tjestenina s krumpirom
flëkice s kùpusom - tjestenina s kupusom
flīs-pàpir - vrsta tankog prozirnog papira
frùštuk (njem.) - doručak
gäzdinska kùća - kuća imućnijih ljudi
grīnc (njem.) - povrće za juhu; v. grincajg, zelen
grīncājg (njem.) - povrće za juhu; v. grinc, zelen
grīs (njem.) - krupica
hëklati (njem.) - kukičati
īločki ćèvap - vrsta jela s roštilja
jàuzna (njem.) - užina
jètrva - žena muževljeva brata
jòrgan (tur.) - pokrivač
kàca (tal.) - drvena ili plastična posuda za kiseljenje kupusa i sl.
kàčara - prostorija u kojoj se drže namirnice u kacama (vino, rakija)
kädarka - vrsta grožđa
kàjmak (tur.) - vrhnje
kàjsije (tur.) - marelice
kàšika (tur.) - žlica
kaùrma - svinjokolja
këlerába (njem.) - koraba
kêr - pas
kësa (tur.) - vrećica

kìrbaj (njem.) - crkveni god
kísela süpa - zapržena juha s jajima, octom ili kiselim vrhnjem
kòkòška - kokoš
kòleba - koliba
komšiluk (tur.) - susjedstvo
kòtlić - emajliran ili bakreni lonac blago konkavnog dna za kuhanje na otvorenom
krèč (tur.) - vapno
krmenádlá (njem.) - komad mesa s rebarcem; kotlet
křš - nered
kròfna (njem.) - kolač od dizanog tijesta; krafna; pokladnica
lùčenje - hladetina
làvōr (fra.) - posuda za pranje
mađàruša - vrsta grožđa
májka - baka
mílihbròt (njem.) - kruh koji se peče za Uskrs
mišájflj (njem.) - lopatica za smeće
mašína (njem.) - šivaći stroj
národni vêz - vrsta ručni rad
nùdlprèt (njem.) - daska za razvlačenje tijesta
oklàgija (tur.) - drveni valjak za razvijanje tijesta
ògrozla - ogrozd
pâc (njem.) - salamura
pàjalica - kućansko pomagalo za skidanje paučine
pàjati - skidati paučinu
pàjšl (njem.) - jušno jelo od svinjskih jetrica, pluća i mesa s kiselim vrhnjem
papríkaš süpa - jušno jelo s mesom
pàpula - jelo od kuhanog pasiranog bijelog graha, nekada se pripremalo u doba posta jer je posno i zasitno
paradàjz (njem.) - rajčica
paradàjz sôs - umak od kuhane rajčice
paradàjz süpa - juha od rajčice
párče - komadić
párlog - zapušteni vinograd
pàsulj (mađ.) - grah

paštrnak - pastrnjak
pêglati (njem.) - glačati
pèkmez (tur.) - marmelada
plàfon (fr.) - strop
plâva gâlica - sredstvo za špricanje vinograda
plâvi kâmen - sredstvo za špricanje vinograda
pobiberiti - popapriti
pòklade - vrijeme od Tri kralja do Pepelnice
porâditi - obaviti kućanske poslove
pròkola - glavica kiselog kupusa za sarmu
pûčka vèlika - nedjeljna misa
pudâriti - čuvati vinograd ili usjev
tùrušcûsi - rezanci s prženom slaninom, sirom i vrhnjem (kajmakom)
râna sèdmica - nedjeljna rana misa
rérna (njem.) - pećnica
ringlōv (njem.) - vrsta šljive
rízling (njem.) - vrsta grožđa i vino od toga grožđa; graševina
sàloncùkeri (njem.) - slatkiši od šećera što se za Božić vješaju na bor
silvánac (njem.) - vrsta grožđe i vino od toga grožđa
sirće (tur.) - ocat
sòkāk (tur.) - ulica
songàlija - nezaprženi bijeli grah
sôrta (njem.) - vrsta
strîna - svaka odrasla žena (ne mora biti u krvnom srodstvu)
sùđe - posuđe
sùpa (njem.) - juha
sùpntòf (njem.) - posuda za juhu
sveténje - hrana koja se za Uskrs nosi na posvetu u crkvu
šápe - vrsta kolača
šèrpenja (njem.) - zdjela
širâjzl (njem.) - žarač
šlàuf (njem.) - gumeno crijevo za polijevanje vodom
šògor (mađ., njem.) - muž ženine sestre
šogòrica (mađ., njem.) - ženina sestra

špòret (njem.) - štednjak
štáfíratí (njem.) - pripraviti miraz
štànglice - vrsta kolača
štríkati (njem.) - plesti
štríkèrāj (njem.) - pletivo; tvornica pletiva
Švábica (njem.) - Njemica
táške - jastučíci od tijesta s marmeladom i posuti orasima ili makom
tèpih - sag
trániti - odgajati; othraniti
tùrkinja - vrsta grožđa
ùbāndati - shvatiti
vájngla (njem.) - oveća emajlirana posuda koja uglavnom služi da miješenje tijesta
vaníli kráncle - vrsta kolača
vášar (mađ.) - sajam
vàtrālǝ - žarač
vèčèrnja - nedjeljna molitva u 15,00 sati
vèš mašína (njem.) - perilica za rublje
viljuška - vilica
záfrig (njem.) - zaprška; v. ajnpren
zàova - muževa sestra
zèlen - povrće za juhu; v. grinc, grincajg

5. GOVOR TOVARNIKA

Naselje i općina Tovarnik nalazi se u zapadnom Srijemu, 26 kilometara jugoistočno od Vukovara na državnoj granici prema Srbiji zbog čega u mjestu postoji postaja granične policije, carinarnica i granična inspekcija. Osim naselja Tovarnik, općini pripada i mjesto Ilača. Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, Tovarnik broji 1916 stanovnika.

Tovarnik je rodno mjesto književnika Antuna Gustava Matoša te dvojice biskupa, Ivana Matizovića i Karla Pavića.

Slika 5. Informativna ploča na ulazu u naselje

<http://danubiumtours.hr/clanci/novosti/roden-sam-u-srijemu-u-tovarniku-4/> (pristupljeno 2.1.2016.)

Mjesto se po mađarskom zvalo Tharnuk ili Tharnok, a prvi se put spominje 1335. godine u ispravi kojom tovarnički vlastelin Martin svoje imanje ostavlja ženi Katarini. U vrijeme Osmanlija, od 1526. do 1692. godine, Tovarnik nastanjuju samo muslimanski i pravoslavni žitelji (Horvat, 2000.). Nakon Osmanlija, selo naseljavaju rimokatolici, a franjevci osnivaju župu sv. Mateja kojom su upravljali do 1757. godine kada župu preuzimaju petrovci. Škola se prvi put spominje 1758. godine kada je naselje u vlasništvu grofova Eltz.

Kralj Franjo I. proglasio je Tovarnik trgovištem 1814. godine gdje se svake godine održavao veliki sajam. Mjesto je gospodarski napredovalo jer je u trgovištu bilo mnogo obrtnika i trgovaca tako da je mjesto dobilo i svoj poštanski ured te postalo sjedištem kotara

Tovarnik kojemu su pripadala trgovišta Tovarnik i Šarengrad te 12 sela i 7 pustara, a imao je i kotarski sud. 1894. godine u Tovarniku je osnovana Hrvatska čitaonica.

1891. godine Tovarnik je dobio kolodvor na željezničkoj pruzi Vinkovci-Mitrovica što je doprinijelo gospodarskom razvoju mjesta tako da broj stanovnika raste te 1910. godine Tovarnik ima 2529 žitelja.

U mjestu postoji i pravoslavna crkva sv. Georgija iz 1779. godine.

Tijekom Domovinskoga rata naselje je okupirano, župna crkva sv. Mateja apostola i evanđelista teško je oštećena, a stanovništvo prognano uz velike žrtve. Danas u Tovarniku postoji spomen obilježje masovne grobnice. Od 1995. do 1998. godine to je područje bilo pod upravom UNTAES-a, a stanovništvo se vratilo nakon mirne reintegracije.

U mjestu postoji osmogodišnja osnovna škola koja nosi ime Antuna Gustava Matoša, poštanski ured, policijska postaja i pošta.

Analiza današnjega govora u Tovarniku temeljit će se na vlastitim tonskim zapisima. Kazivači su bili: Marica Grgić (1933.), Genoveva Marinković (1935.), Ivan Vorgić (1932.), Ivanka Vorgić (1941.), Katica Katić (1935.), Anica Mišić (1940.), Ljubica Matizović (1936.), Katica Pavlešević (1929.), Manda Popović (1924.), Stjepan Lukić (1929.).

5.1. FONOLOGIJA³⁹

5.1.1. Samoglasnici

Refleks jata

U govoru Tovarnika prevladava ekavski odraz jata:

- imenice: *cvéće, čòvek (suprug), nèdelja, vèk (cèli mój vèk), dèda, déda, mèsecu, dèca, odélo, lèšnjaka, pétlovi, pròleće*
- pridjevi: *lépo, cèli mój vèk, bèla dâna, lètnim pútom, lètno dôba*
- brojevi: *dvê (dvê šìpke, nâs dvê)*
- glagoli: *sam tèla, se òsecam, kad sèdnem, nè smē se, se sètím, sèdit, ne tèra, smēš, pòbeže, tèo (htio), zamèrili, bežímo, sècam se, ne sme prènēt, pòdnēt, nè smē, nísmo tèli*
- prilozi: *námērno, ùvek, óvde, óde, pèške, nàprèd, drùkče, pòsle.*

Osim ekavskoga odraza jata, javlja se i ikavski odraz jata te stalni ikavizmi: *dīda, dīdak, trī nēdilje⁴⁰, smī (a jā u smī), nēdiljom, nēdilja, u Svētoj Nēdilji (naselje Sveta Nedelja), posilo, divèruša, svića, pròlice, rízanci, kòlino, zdīlu, dīca, svīt, plīsnivi (pljesnivi), sam žīvila, sam vòlila, sìdi (sìdi na pútu⁴¹), zamísila, prèliva se (prelijeva se), dī, nēgdi, ùvik, prīd njū, dīgòt, rítko, srīdina (srīdina krūha).*

³⁹ Tovarnički naglasci slušno su verificirani. Potvrdila ih je stručna procjeniteljica dr. sc. Jelena Vlašić Duić, docentica na Odsjeku za fonetiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu.

⁴⁰ Leksem *nedilja* u ovom primjeru ima značenje *tjedan*.

⁴¹ Frazem *sìditi na pútu* znači *sjediti ispred kuće*.

Jekavski je odraz jata zabilježen u sljedećim primjerima: *sjècam se, se sjècaš, pjèsmicu, djèca, djècu* (češće nego *dèca*), *snjèg, mljèko, ljètni, pjèškè, ljèpše*.

Uz navedene primjere, može se pronaći i ijekavski odraz jata, i to u samo dva primjera: *cijèli, tijèsto*.

Budući da prevladava u tovarničkom govoru, ekavski se odraz jata javlja u svim vrstama riječi u korijenskom morfemu, bez obzira na dužinu. Prijedlog *prèd* uvijek se i kod svih govornika javlja u ikavskom obliku *prìd*.

Zanimljivo je kako je ispitanica za naselje *Sveta Nedelja*, unatoč tomu što je u službenom nazivu mjesta ekavski odraz jata koji ona upotrebljava u govoru, govorila s ikavskim odrazom jata, *Svêta Nèdilja*.

Stezanje samoglasnika

Kako bi se izbjegao zijeve, *ao* se na kraju riječi steže u *o* kod čestice *kao*: *kô*. Do stezanja vokala dolazi i u glagolskom pridjevu radnom kada *l* na kraju sloga prelazi u *o* koje se zatim steže s prethodnim vokalom *a*: *òduzdô se, imô je, glèdo, trèbo, nàbaco, prikazivo se, igro se, ódo (od hodaó), pòpuco, dòšo*. U imenica *pòsao* i *kòtao*, *l* također na kraju sloga prelazi u *o* i steže se s vokalom *a*: *pòso (kàd nìj pòso vèlik), kòto (mì smo rèkli kòto)*.

Glagol *òduzdati se* u govoru Tovarnika ima značenje *raspustiti se, biti neodgojen* (*Sàd je òn šèst gòdina, sàd se on òduzdô i sàd i ùdari tì njèga i po gùzici kàd se òn sàd tólko ne bòjì*).

Stezanje *ao > o* nije zabilježeno kod imenica *zàova, nàočare*, kod glagolskih pridjeva radnih *znào, zvào, dào, stào*, priloga *žào* te kod usklika *jào*.

Do stezanja vokala, skupa *-aa*, dolazi kod imenica *strâh* i *grâh* u genitivu jednine nakon ispadanja glasa *h*: *strâ, grâ*.

Stezanje *io > o* provodi se samo u glagolskim pridjevima radnim muškoga roda kod glagola *dònijèti* i *òdnijèti*: *dòno, òdno*.

Ispadanje samoglasnika

U tovarničkom govoru zabilježeno je ispadanje samoglasnika na početku riječi, u sredini i na kraju riječi i to u svim vrstama riječi. U svim se navedenim primjerima reducira postakcentirani vokal, osim ako se samoglasnik gubi na početku riječi.

1. Gubljenje samoglasnika na početku riječi⁴²:

- glas o: *nàko*

2. Gubljenje samoglasnika u sredini riječi

- glas i:

imenice: *Màrca/Màrce* (od *Marica*)

zamjenice: *mèn*

pridjevi: *Plètikoséve Slàvice*

brojevi: *čètr*

glagoli: *spomèna je, govòrla, probúdt, urádt, ránt* (od *hraniti*), *poljúbla sam, govòrt, mǐsla, podivánli, pàzt, zvònt*

prilozi: *kòlko, tòlko,*

3. Gubljenje samoglasnika na kraju riječi:

- glas a:

imenice: *bàj-Đúrina Víta, bàj-Màta*

zamjenice: *nǐšt, njèg*

glagoli: *kást* (od *kázat*)

- glas e:

zamjenice: *kòm* (od *kome*)

brojevi: *stô pedèst*

glagoli: *mòš* (od *može*), *nǐj* (od *nije*), *kǎž òn*

⁴² Zabilježeno samo kod jednoga sugovornika.

- glas i:

glagoli: *mìslit, îc (od íci), probúdt, mìsla, zvònt, pàzt*

veznici: *àl, ìl*

- glas o:

imenice: *bàk-Ànice*

zamjenice: *něšt, tà̃m*

pridjevi: *màl (od malo)*

čestica: *sà̃m*

- glas u:

zamjenice: *njě̃m*

glagoli: *ně̃c*

prijedlozi: *mě̃đ (od među)*

Glas u

Kod imenica *àuto* i *autóbus* u tovarničkom govoru dolazi do zamjene glasa *u* glasovima *v* i *f*: *àvtòva, àvtòbusa, àvto, àftom, àftòbusne*.

Umetanje samoglasnika

U strukturama prijedlog + pokazna zamjenica *tâj, tâ, tô* dolazi do umetanja samoglasnika *o*: *iz òtoga, s òtom*, iako se u govoru javlja i *s tîm, od tòga*.

Umetanje samoglasnika *o* zabilježeno je kod imenice *pròsluk*, tako da samoglasno *r* gubi ulogu samoglasnika koju ima u obliku te riječi u standardnom jeziku (*přsluk*). Oblik *pròsluk* zabilježio je i Ivšić u mjestu Otok (1913).

Čestica i prilog *sàd* uvijek se javlja u obliku *sàdē*.

Zamjena samoglasnika

Kod navedenih je primjera dosljedno provedena zamjena samoglasnika kod svih sugovornika:

a/e: *dëklemovat, liciter, brÿge (štà te brÿge), džàbe*

a/i: *ùnutri*

a/o: *stòjat, stòjale su*

o/a: *apatéka*

o/u: *ùjutru*

u/o: *kròmpīr*

5.1.2. Suglasnici

Glas f

Glas se f ostvaruje u posuđenicama, na primjer: *frùštuk, fârba, fêrje, filovati, friško* te zamjenjuje suglasnički skup *hv* na početku riječi: *fâljen Āsus*.

Glas h

U govoru Tovarnika glas *h* ne gubi se kod osobnih imena, npr. *Tìhomir* i etnika *Hr̀vat*, te kod posuđenica *tèpih, hòklica, hòblati*. Glas *h* ostaje i kod imenica *hrènovka, harmònika, hëktar* te pridjeva *plèhani*.

U primjerima *hëklati, gräh, hrániti* i *krùh* zabilježeni su i oblici u kojima je ispao glas *h*, npr. *ëklalo se* uz *hëklalo se*, *grä* (N jd.) uz *gräh, ránt (hrániti)* i *ránili smo* uz *hrániti* te *krùh* uz *krù*. U ostalim je primjerima glas *h* reduciran i to u svim vrstama riječi:

1. Gubljenje glasa *h* na početku riječi

imenice: *lâd, rën (hrën)*

glagoli: *òcu, òceš, òš (hoćeš), òce, tèla bi, tèli su, àjdetè, àjte, àjde, vâtale se, ódo (hodao)*

uzvici: *òp (hòp)*

2. Gubljenje glasa *h* u sredini riječi

imenice: *strâ, grâ (G jd.), sa grâom, graòrica, od ôrâ*

zamjenice: *njïova*

glagoli: *ùvati, ùvatu se, dòvati, otkrñjiti (òtkrhnuti), otrániti se*

3. Gubljenje glasa *h* na kraju riječi

imenice: *grâ (N jd.), vř (vřh), kòd Cùkerovī, kòd Dónkovī, kòd Ránkovī, krù*

pridjevi i zamjenice: *njî (njih), kòd mòjī, tī (tī stârī skútā), stârī skútā, od prasèćī*

glagoli: *bi*

prilozi: *òma, òdma*

Oblike glagola *otránit* zabilježio je i Ivšić u govoru Sikirevaca (*otránit*), Donjeg Novog Sela (*otránila*) i Kaniže (*otrânūt*). O tome kaže sljedeće: *u tima bi primjerima moglo ot stajati mjesto od poradi nekadašnjega h, ali bi ot moglo tu biti i od iskona, kao što je u glagolima: oteti i otići.* (Ivšić, 1913: 199)

Glas se *h* katkada zamjenjuje glasovima *v* i *j* s tim da glagol *kuhati* i njegove izvedenice dolaze i u oblicima u kojima nema zamjene (*skuhale, kuhano*): *sküvam, sküva, küvam, sküvat, proküvat*. Ostali primjeri u kojima je zabilježena zamjena glasa *h* s glasovima *j* ili *v* su: *kóžuv, krüva (pòsle krüva), kûjna, dùvān, mǎćuva, snàja* i zamjenica *njïja (njih)*.

Glas j

Glas se *j* umeće kod brojeva *dvánajst, četrnājst, pètnājst, sedāmnājst, šèsnājst*, a gubi se kod priloga *vǎlda*.

Glas l

Glas *l* vokalizacijom na kraju riječi prelazi u *o* pri čemu dolazi do steznja dvaju *o* kod priloga *pola* > *pô* (*pô nôci*, *po pô cèste*), imenice *sol* (*sô*) i pridjeva *gol* (*gô*). Kod glagolskih pridjeva radnih muškoga roda *l* prelazi u *o*: (*dào*, *mislío*) i kod imenica *pòso* i *kòto*.

Nepromijenjen ostaje na kraju sloga kod imenice *stól* i pridjeva *dèbeli*.

Imenica *blagoslov* zabilježena je u obliku *blàgosōv*, glas se *l* gubi u sredini riječi.

Imenica *stolnjak* zabilježena je u obliku *stóljnjak*.

Glas *l* umekšano se javlja kod imenica *lubénica*, *cígla* pa te imenice u ovom govoru glase *ljubènica*, *cíglja*. Glagol *čijati*, od imenice *čijálo*, u tovarničkom govoru glasi *čiljati* (*čiljati pèrje*).

Glasovi m i n

Zabilježeno je umetanje glasa *m* kod priloga *zbìljam*, a glasa *n* kod priloga *vàzdan* i *òvudan*.

Glas r

Ispadanje glasa *r* zabilježeno je kod imenice *vèče* i priloga *nàveče*, *ùveče*, *jùče*. Kod veznika *jèr* glas se *r* zamjenjuje glasom *l*: *jèl*.

Glas t

Gubljenje glasa *t* zabilježeno je kod priloga *òpē* (*opet*) i kod glagolskog pridjeva radnog *srádala* (*stradala*). Gubljenje *t* provodi se i u futuru I., kad je infinitiv ispred pomoćnog glagola *htjeti*: *kâza ću*, *vìdi ćeš*, *ùmre će*.

Glas v

Kod imenice *kàkao* u instrumentalu jednine zabilježeni su oblici *s kàkavom* i *s kàkaom*.

Metateza

Metateza ili premetanje suglasnika nalazi se kod priloga *odakle > otkàle* (*otkàle je dòšo nèkī mlàdīć*).

Zamjena suglasnika

Kod navedenih je primjera dosljedno provedena zamjena suglasnika kod svih sugovornika:

g/k: *krīs*

k/g: *céger*

l/r: *nàočare*

n/m: *pòčmem, pòčmemo, dùmst*

r/n: *òrmanići*

s/c: *cáti* (ali i *sati*)

š/ć: *ćútila je, ćútim* (*šutim*), *ćúti* (ne kod svih sugovornika)

v/f: *käfa* (ne kod svih sugovornika)

Suglasničke skupine

Skupina *dm* pojednostavnjuje se u *m* (*dm > m*) kod priloga *òdmāh > òma*. Lukežić za ovu promjenu kaže sljedeće: *promjenu dm/ >/m/ u primjeru odma > oma moguće je dovesti u vezu sa slabljenjem i redukcijom dočelnoga šumnika u zatvorenu slogu, što je imanentno govorima čakavskoga narječja, i potvrđuje se u znatnome broju primjera* (1995: 235).

Promjena skupine *ds* u *c* (*ds > c*) zabilježena je u primjerima *océci* (*odsijeci*) i *ljùcki* (*ljudski*).

Skupina *hv* prelazi u *f* u primjerima *fála, fáli se, fäljen* *Ìsus*.

Kod imenice *kéi* i *kéerka* suglasnička skupina *kć* gubi *ć* (*kć > ć*) pa zabilježeni oblici glase: *ćér, ćérka*.

Prijelaz *kv > k* zabilježen je samo u zamjenicama: *nĭkāke, kākā, tākā, ĭkākā, nĭkākā, tāke*, m.r. *kākī (kākī māsķīran)*, *svākaki* i pridjeva *kojekākim*. U imenicama (*cĕrkva, mĕrkva, bĭskvĭt*) i glagolima (*pōkvasiš, pokvārlo se*) navedena promjena nije zabilježena. Imenica *brĕskva* u G mn. glasi *brĕsākā*.

Skupina *tk* na početku riječi pojednostavljuje se u *k* (*tk > k*) jedino kod primjera *kò* i *kògod* te u sredini riječi kod zamjenica *svāko, nĕko*. Iznimka je glagol *tkāti (nĕke žĕne jĕsu tkāle)* i imenice *tkánje (tkánje je bilo mǎnje)*.

Skupina *tsk* prelazi u *ck* (*tsk > ck*): *hrĕvacki, svĕcki*.

Praslavenske kupine **stj* i **skj* odražavaju se kao *št: pŭštali, kŕštĕni, tĭšti*. No, osim skupine *št*, potvrđena je i skupina *šč*, primjerice: imperativi glagola *razmĭščaj, namĭščaj* te prezent glagola *ĭšču* i imenica *bāšća (bāšta* se javlja samo jednom kod jednoga govornika). Skupinu *šč* umjesto staroslavenske *št* i oblik *ĭščem* zabilježio je i Ivšić u posavskom govoru. (Ivšić, 1913) Taj isti oblik glagola spominje i Sekereš (1983:132) u iločkom govoru.

Skupine **zgj* i **zdj* odrazile su se kao *žd* i *žď*, primjerice: *mōždanĭ ùdar, grōžďe*.

Od ostalih skupina glasova zabilježeno je ispadanje kod glagola: *ni (ni se brinio), mōž (možeš), neš (nećeš), òš (hoćeš), vĭš (vidiš), ĭte (idite), vòla (voljela), vòlĭ (voljeli), nĕ smu (ne smiju), tĭ š (ti ćeš)*.

Glasovne promjene

U tovarničkom se govoru ne provodi sibilizacija kod imenica ženskoga roda e-vrste: *u brĕgi, u vójskĭ, na ĭgrānki, na rŭkĭ, na kòlĕvki*.

Kod posvojnog pridjeva *djĕvojčĭn* ne provodi se palatalizacija pa on glasi *djĕvōjkin*.

Kod većine imenica muškoga roda a-vrste (višesložnih i jednosložnih) koje završavaju na palatal prijedlas se ne provodi dosljedno, tako da u instrumentalu jednine dolazi nastavački morfem *-om*: *nóžom, lònčicom*, umjesto standardnoga *-em*. Prijedlas se ne provodi ni kod priloga *lōše* i pridjeva *lōš (lōšo mleko, nij lōšo)*.

Do razjednačavanja ili disimilacije dolazi kod imenice *gŭvno (mn>vn)*.

Jednačenje po mjestu tvorbe zabilježeno je na granici morfema kada dental *n* uz dvousnenu *p* prelazi u *m*: *jedàmpūt*. Jednačenje po zvučnosti zabilježeno je kod imenice *Rùšca* (*Ružica*).

5.1.3. Naglasak

Naglasni se sustav Tovarnika sastoji od četiri naglasaka: dugosilazni (*â*), kratkosilazni (*ă*), dugouzlazni (*á*) i kratkouzlazni (*à*) te od zanaglasne dužine (*ā*).

Dugosilazni i kratkosilazni se naglasci javljaju na prvom slogu višesložnih riječi i na jednosložnim riječima, primjerice: *tijêsto*, *lâd*, *zàova*, *dào*, *ne zàkopča*. Kratkosilazni je naglasak zabilježen i na srednjem slogu: *velečâsni*, *graðrica*. Dugouzlazni i kratkouzlazni se naglasci javljaju na prvom ili srednjem slogu višesložnih riječi, na primjer: *otránit*, *zamísila*, *ìte* (od *idite*), *baščìca*. Zanaglasna se dužina kod svih sugovornika javlja u genitivu množine svih sklonidbi i rodova: *pròslukōvā*, *kokóšā*.

Prenošenje naglasaka na prednaglasnicu zabilježeno je kod svih sugovornika, ali nedosljedno jer ponekad isti sugovornik prenosi naglasak, a ponekad ne, primjerice: *nè smē*, *za nâs*.

5.2. MORFOLOGIJA

5.2.1. Imenice

Broj

U govoru Tovarnika, osim oblika za jedninu i množinu imenica, zabilježeni su i primjeri za dvojninu uz brojeve *dvâ, trî, četri*: *dvê šîpke, dvâ sîna, trî vrste, trî gòdine*.

Imenica *skût* nema oblik za jedninu i javlja se samo u množinskom obliku *skúte*.

Uz zbirnu imenicu *bùrad*, zabilježen je i oblik *bùreće* (*ì mali bùreće, bìlo bùreće*).

5.2.1.1. Imenice s morfemom -a u genitivu jednine

Muški rod

Nominativ jednine

Uz imenicu *dìda* u nominativu jednine potvrđen je i oblik *dìdak* (G jd. *dìdāka*).

Genitiv jednine i akuzativ jednine

Genitiv jednine i akuzativ jednine jednaki su kod nekih imenica, bez obzira označava li ta imenica živo ili neživo: *jède koláča, vòlim koláča, nije ì mala vìnogrāda*, no zabilježeni su i primjeri kod kojih je ta razlika vidljiva: *skùvam rúčak, ì mali vìnogrād*. Berbić Kolar i Kolenić (2014) navode kako u slavonskom dijalektu često dolazi do izjednačavanja akuzativa za živo i neživo.

Živo i neživo pri tome dobivaju isti nastavački morfem pa se akuzativ izjednačuje s genitivom. To je značajka govora u slavonskoj Podravini, slavonskoj Posavini i baranjskim govorima slavonskoga dijalekta (Berbić Kolar i Kolenić 2014). Istu su pojavu zabilježile Nina Mance (2014) i Silvija Čurak (2012) u svojim doktorskim radovima u kojima su opisani govori podravskog poddijalekta slavonskoga dijalekta.

Mijo Lončarić (1996) kada govori o kajakovskom narječju spominje kako kod imenica muškoga roda na suglasnik koje označavaju neživo dolazi do izjednačavanja akuzativa i genitiva jednine.

Kada uz imenicu u akuzativu stoji prijedlog, tada ne dolazi do izjednačavanja genitiva i akuzativa: *za vìnogrād (...brìga nàs za vìnogrād.)*. Isto je zabilježila i Nina Mance (2014) u govoru Črnkovaca.

Instrumental jednine

Kod imenica koje završavaju na palatal dolazi nastavački morfem *-om*: *nóžom, lònčićom*. Imenica *put* ima oblik *pútom*: *cělim pútom*.

S instrumentalom dolazi prijedlog *s/sa* kada se označava društvo i sredstvo *s tràktorom se òrālo*.

Nominativ množine

Jednosložne imenice u nominativu množine dobivaju umetak *-ev* ili *-ov*: *zètovi, kùmovi, múževi*.

Isti umetak, *ev* ili *-ov*, ostaje i kod višesložnih imenica: *òròzevi, muškátlovi*.

Genitiv množine

U tovarničkom se govoru u genitivu množine a-vrste javljaju sva tri nastavačka morfema: *-ā*, *-i*, *-iju*: *àvtōvā (A nīj bilo tōlko àvtōvā.)*, *iz Slákovci, iz Đèletovci, gòstīju (...kò ìma gòstīju òči kìrbāja...)*. Nastavački morfem *-iju* u genitivu množine Ga sklonidbe ima podrijetlo u praslavenskom jeziku, točnije, u genitivu dvojine i-deklinacije muškoga roda (*gost-bju*).

Imenica *pròsluk* u genitivu množine glasi *pròslukōvā: ìmam jâ pròslukōvā*. I imenica *àvto* i imenica *pròsluk* imaju umetak *-ov* o kojem je već bilo riječi. Imenica *líst* u značenju *razvučeno tijesto; korice* (VRHJ 2003) ima oblik *lísti: nàpravim dèset lísti*.

Akuzativ množine

Imenica *òrah* glasi *òrase: ìmaš tòlke òrase*.

Lokativ množine

Kod toponima koji imaju samo oblik za množinu dosljedno se upotrebljava stari nastavak morfem *-ih* (u *Vínkovci*). Kako u tovarničkom govoru dolazi do redukcije glasa *h* na kraju riječi, ostaje samo nastavak morfem *-i*. Ostale imenice a-vrste u ovom padežu imaju nastavak morfem *-ima*: *kìrbajima (óde kòd nas na kìrbajima)*.

Instrumental množine

Instrumental množine u tovarničkom govoru ima nastavak morfem *-ima*: *sa šlágovima, sa kuglófima* kao i u standardnom jeziku:

Sàd sàmo sa šlágōvima koláči.

...òn čàstio tàm bólnicu sa kuglófima.

Srednji rod

Genitiv množine

Genitiv se množine tvori nastavkom *-a* kao i u standardnom jeziku: *pilícā (nìt òni ìmajū pilícā...)*.

Akuzativ množine

Imenica *mìlje* u tovarničkom je govoru srednjega roda, a označava mali stolnjak učinjen nekom tehnikom ručnoga rada (vez, kukičanje...). Akuzativ množine ove imenice glasi *miljéta*: *miljéta smo rādili*.

5.2.1.2. Imenice s morfemom -e u genitivu jednine

Ženski rod

Nominativ jednine

Umanjenica imenice *bâšća* glasi *baščica*.

Vokativ jednine

Umanjenica imenice *tèta* je *tètica* koja u vokativu jednine glasi *tètice* kao i u standardnom jeziku. Osobna su imena u ovom padežu jednaka kao u standardnom jeziku: *Ànice*, *Céco* (od *Cecilija*), *Màrice*.

Lokativ jednine

U lokativu je jednine nastavak morfeom -i: *pri rúci* (*da je svè pri rúci*), *u bàšći* (*kàd je u bàšći tàm òstrag*). Katkad se ne provodi sibilizacija: *u brìgi* (...*sam cèli môj vèk u tøj brìgi*.), *u vójsci* (*A môj bìo u vójsci kàd se Zlätko ròdio*.).

Nominativ množine

Nominativ množine tvori se nastavak morfeom -e kao u standardnom jeziku, primjerice: *tôrte* (...*ònda se pèku tôrte nà zādnjem*.)

Genitiv množine

U genitivu je množine najčešći nastavak morfeom -ā: *cígāljā*, *igárā*, *pjèsāmā*. Imenica *noga* u genitivu množine ima nastavak morfeom -ū: *od nógū*.

Akuzativ množine

Imenica *kòkòška* u akuzativu množine glasi *kòkòške*: *rasterívaju kòkòške*.

Lokativ množine

U lokativu množine za ove imenice pojavljuju se dvije vrste nastavačkih morfema: -*ama*: *u sobama* te stari nastavački morfem -*a*, od praslavenskog -*ahB*: *u skúta, po bólnica*. Kada govore o jezičnim osobinama slavonskoga dijalekta Berbić Kolar i Kolenić (2014) navode sljedeće: *U lokativu množine još se čuje nastavak -a (od praslavenskog -ahB): ò poklada, na njīvâ. Međutim, sve je više primjera dativa, lokativa i instrumentala množine s unificiranim nastavkom, tj. -ama.* (2014: 57)

Muški rod

Nominativ jednine

Hipokoristična imena muškoga roda na -*a* sklanjaju se po Ge sklonidbi: *Lóvra-e, Đúra-e, Túna-e, Vláda-e* (od *Vlado*), *Stípa-e, Krúna-e* (od *Krunoslav*), *Krěša-e, bãc-Màta* (G jd. *bãc-Màte*), *bäj-Màta* (G jd. *bãc-Màte*). Imena se životinja također sklanjaju po toj sklonidbi: *Ríða-e* (ime konja) te imenice *bráca, bája, úja* i *dóšlja*.

Vokativ jednine

Vokativ jednine jednak je kao u standardnom jeziku: *Đùro*.

5.2.1.3. Imenice s morfemom -i u genitivu jednine

Za zbirnu imenicu *ùnučad* u tovarničkom je govoru zabilježen oblik za množinu u dativu *ùnučadima*: *rèkla ùnučadima*.

Nominativ jednine

Nominativ jednine imenice *kčí* u tovarničkom govoru glasi *ćér*: *...jâ, štò vam ćér mògu bìt*.

Dativ jednine

U dativu jednine imenica *kćî* glasi kao i u standardnom jeziku *kćèri*.

Akuzativ jednine

Akuzativ jednine imenice *kćî* glasi kao u standardnom jeziku, *kćêr: svòju kćêr*.

Instrumental jednine

Instrumental jednine imenice *mast* ima nastavački morfem *-(j)om: sa màšćom*. Berbić Kolar i Kolenić za instrumental jednine imenica ove vrste kažu sljedeće: *imenice i-vrste mogu u instrumentalu jednine završiti na gramatički morfem -(j)u i -i, ali tipičan je u mnogim govorima nastavački morfem -(j)om: màšćom, soljôm, pamećôm, ćèrjom, itd.* (2014: 55)

Genitiv množine

Za imenicu *kòkòš* genitiv množine je *kokóšã: držímo màlo kokóšã*.

5.2.2. Pridjevi

U govoru se Tovarnika ne razlikuje određeni i neodređeni oblik pridjeva tako da se svi pridjevi sklanjaju kao određeni pridjevi. Neodređeni se oblik pridjeva pojavljuje samo kao dio predikata: *...kàko je Màrija bòlesna*. Obiteljski se nadimci javljaju u obliku posvojnih pridjeva, dolaze iza osobnoga imena i sklanjaju se zajedno s imenom kao određeni pridjevi: *Kàtica Krcina, Ānici Dũkićevoj, Ācu Matijáševog*.

Komparativ pridjeva tvori se kao u standardnom jeziku. Od toga odstupaju sljedeći zabilježeni pridjevi: *dũg-dũžji, težak-težji, šĩrok-šĩrji i ùzak-ùžji*. Budući da u slavonskom dijalektu (Kolenić, 1997a) u komparativu pridjevi mogu dobiti nastavke *-ji, -iji, -eji*, primjere za komparativ *dũžji, težji, šĩrji i ùžji* možemo smatrati značajkom slavonskoga dijalekta u govoru Tovarnika.

U genitivu množine pridjevi gube krajnje *h: od prasèćĩ*.

Posvojni pridjev *djèvojčin* glasi *djèvōjkin*.

5.2.3. Zamjenice

Osobne zamjenice

Za genitiv i akuzativ množine zamjenica *òni, òne, òna* upotrebljavaju se oblici *njī, ji, njīja*: *kòd njī, nēma ji kòd kućē, kàko smo ji upòznali, nè znaš tí njīja*. U govoru su zabilježeni i oblici standardnoga jezika *njih, ih*, ali se upotrebljavaju vrlo rijetko.

Ostale se osobne zamjenice ne razlikuju od standardnoga jezika.

Posvojne zamjenice

Posvojna zamjenica *njihov, -a, -o* glasi *njišov, -a, -o*: *otr̀kala do njšove kuće, njšvoja fàmilija*. Sporadično su zabilježeni i oblici standardnoga hrvatskoga jezika: *njihov, njihova, njihovo*. Zabilježen je genitiv množine u obliku *njišovjēga*: *dòsta mī vēc bìude tòga njšovjēga*.

U tovarničkom se govoru često umjesto povratno-posvojne zamjenice *svōj* upotrebljavaju posvojne zamjenice: *vàlda sam cēli mōj vēk u tōj br̀gi, nìkad se sa mōjim bràtom nísam t̀ako popričala, j̀a ću mōje stv̀ari nòsit*.

Pokazne zamjenice

Od pokaznih se zamjenica u tovarničkom govoru najčešće upotrebljavaju: *t̀aj /t̀a/t̀o, òvaj/òva/òvo, t̀akī /t̀akā, ònāj/òna/òno*: *iščupa t̀aj p̀eršin, gr̀di òve dvē, òbičaj t̀akī bìo, ònāj m̀ali*.

U genitivu množine dolazi do gubljenja završnoga *h* u nastavku *-ih*: *ùzmi òvī staròvīrskī*.

U strukturama prijedlog + pokazna zamjenica *t̀aj, t̀a, t̀o* dolazi do umetanja samoglasnika *o*: *iz òtoga, s òtom, od òtog*.

Genitiv množine zamjenica *t̀aj, t̀a, t̀o* ima oblik *t̀ija*: *m̀alo t̀ija smòkījā i t̀ija št̀apīcā j̀ede*.

Upitno-odnosne zamjenice

Mjesto oblika *tkò*, *štò* koriste se oblici *kò*, *štà*: *kò je to vama dào*, *štà jà znâm kò je*. Osim tih zabilježene su i zamjenice *kàkī*, *kàkā*, (*kakav*, *-a*) *kòlko*, *čijī*, *kòji*, *kòja*, *kòje*: *kàkī je Pèra*, *kàkā dèca*, *kòlko su me ispremali*, *čijī je òn pâr*.

Neodređene zamjenice

U govoru se najčešće pojavljuju sljedeće neodređene zamjenice: *něšta*, *něko*, *nīšta*, *nīko*, *nīkāke*, *nīkāka*, *īkaki*, *īkaka*, *svāko*. U izrazima koje čine prijedlozi i neodređena zamjenica *něko* upotrebljavaju oblik *něskim*: *jâ mògu íc nëskim*. Za zamjenicu *nīšta* zabilježen je jedino oblik *s nīčim*.

U govoru je zabilježena česta upotreba zamjenica *tkò* i *štò* s *got*: *kògot*, *štògot*.

U svezama zamjenice *svaki* i imenica koje počinju zvučnim fonemom, dolazi do jednačenja po zvučnosti nakon gubljenja završnoga *-i*: *sväg dān* < *svāki dān*.

U genitivu se množine gubi završno *-h*: *īmam jâ i koláčā nēkī*.

Povratno-posvojna zamjenica

Povratno-posvojna zamjenica *svôj* u tovarničkom govoru se upotrebljava kao u standardnom jeziku: *mī odgòvāramo zà tu svòju djècu*, *učitèljica svāka svôj rāzred i vòdi nà misu*, *īdi svòjoj bābi*.

Povratna zamjenica

Povratna se zamjenica *sebe*, *se* upotrebljava kao i hrvatskom standardnom jeziku: *se òsećam*.

5.2.4. Brojevi

U tovarničkom govoru zabilježeni su glavni i redni brojevi te brojevne imenice i priložni brojevi.

Od glavnih brojeva samo brojevi *jèdān* i *dvâ* imaju oblike za rod: *jèdān/jèdna/jèdno*, *dvâ/dvé*: Ostali brojevi imaju jedan oblik za sva tri roda: *trî*, *chètr*, *pêt*, *šêst*, *sèdam*, *òsam*, *dèvet*.

Broj *jèdan* ima i oblik za množinu u značenju *nèki*: *jèdni s kòkosom*, *jèdnu vèče tèla bi da spâvam*.

Brojevi od 11 do 19 imaju nastavački morfem *-ajst*: *jedānajst*, *dvānajst*, *pètnajst*, *šèsnajst*, *sedāmnajst*. Ostali zabilježeni glavni brojevi su: *dvājst*, *dvājs dvâ*, *dvājst chètr*, *dvājs pêt*, *trideset*, *trîs pêt*, *četrđeset*, *devedèset*, *osamdèset*, *stô pedèst*.

Redni brojevi razlikuju rod: *pṛvi*, *pṛva*, *pṛvo*, *drùge*, *drùgi*, *drùgo*, *trèci*.

Od priložnih brojeva javljaju se sljedeći: *jedānpūt*, *dvāpūt*.

Brojevni imenice zabilježene u tovarničkom govoru su: *tròje* (*tròje djece*, *tròje tablète*), *obadvòjica*, *òbadve*.

5.2.5. Glagoli

Infinitiv

U tovarničkom se govoru uglavnom gubi završno *i* u infinitivu: *probúdt, ránt (hraniti), brìnt (brinuti), sèdit, spávat, pòpit, mìslit, smírit, íć, bít*, ali zabilježeni su i primjeri gdje ostaje završno *i*: *pòstigniti, priglédati, nagórditi, žàliti*.

Berbić Kolar i Kolenić (2014) kažu da se u slavonskom dijalektu infinitiv glagola javlja bez završnoga *i*, ali i da novija istraživanja pokazuju kako se u podravskim govorima slavonskoga dijalekta javlja infinitiv s krajnjim *i*. Primjerice, Nina Mance (2014) zabilježila je u podravskom poddijalektu, uz krnji infinitiv, i oblike infinitiva sa završnim *i*. Iako je u uporabi češći krnji infinitiv, u govorima Bapske i Iloka također se javlja i infinitiv s krajnjim *i*.

Glagoli II. vrste koji završavaju na *-nuti* u tovarničkom govoru imaju nastavački morfem *-iti*: *dignit, mětít, pòstigniti, otkrñjiti*. Oblik *mětít* značajka je slavonskoga dijalekta (Kolenić 1997a).

Glagoli III. vrste završetak *-jeti* zamjenjuju završetkom *-iti*: *živít, vídít, odòlit*.

Nesvršeni oblik glagola *dònijēti* glasi *donášati*, a glagola *zaústaviti, zaustavljívati*. U standardnome jeziku ti oblici glase *donòsiti* i *zaústavljati*.

Glagol *zàimati* u značenju *pozajmljivati* javlja se u obliku *pozàimati* (*Jâ se sěćam tâmo iz komšiluka su dólazili kòd mòje báke pozàimati i tèpsiju i lònac.*)

Glagol *ispremati* sugovornice su upotrebljavale u značenju *ispravljati govor* (*kòlko su me ispremali u Zágrebu*), a glagol *doréditi se* upotrebljava se u značenju *dotjerati se, dotjerati vanjštínu*.

Prezent

Svršeni prezent glagola *bīti* (Babić i dr, 1991: 688) u tovarničkom se govoru koristi prilikom pripovijedanja i prepričavanja događaja: *būdem célu nôć, imaš da būdeš, ôñ būde p̄rvi, būdu kīsele*.

U 3. osobi množine glagoli III. i IV. vrste te glagoli V. vrste 1. razreda, imaju nastavački morfem *-u*, umjesto *-e*: *bòlū (nòge me bòlū), gòvorū, stòjū, òtvoru, trážu, kr̄stu, tūžū, vòlu, nòsu, òženu*. Isti su nastavački morfem zabilježile i Bilić i Kolenić (2004) u radu *Govor Andrijaševaca*.

Ljiljana Kolenić (1997a) podijelila je slavonski dijalekt na tri osnovne skupine, prema 3. osobi množine prezenta. Prvoj skupini pripadaju govori slavonskoga dijalekta koji u 3. osobi množine prezenta imaju nastavačke morfeme *-iju, -aju (kradeju)* te nastavački morfem *-aje* u drugoj skupini. U trećoj su skupini govori u kojima 3. osoba množine prezenta završava na *-u*: *glagoli koji u 1. o. jd. prezenta završavaju na -im, u 3. o. mn. imaju nastavak -u u slavonskom dijalektu: držu, kleču, trču, iskrivu, gradu, čistu. Tako se govori na golemom području slavonskoga dijalekta: baranjskom, posavskom i podravskom* (Kolenić 1997a: 112).

U tovarničkom su govoru također zabilježeni oblici za 3. osobu množine s nastavačkim morfemom *-du*: *něćedu i nòsićedu (Něćedu ni dôć. ... nòsićedu òni kòlač mēni.)*. O nastavačkom morfemu *-du* u 3. osobi množine govori i Stjepan Sekereš (1983) te navodi kako se taj nastavački morfem javlja samo u srijemskom govoru, tj. vojvođanskom poddijalektu. Isti su nastavački morfem u 3. osobi množine zabilježili Finka i Šojat (1975) u ekavskim govorima jugozapadno od Vinkovaca pa se može reći kako bi govor Tovarnika, kao i govori Bapske i Iloka, mogao pripadati slavonskom dijalektu.

Glagol *iskati* u 3. osobi množine glasi *išću*.

Pomoćni glagol *htjēti* u 3. osobi množine ima oblike *òćēju i ćēju (òni ćēju je vòdit)*. Niječni oblik je *něćēju*.

U 3. osobi jednine niječnog oblika zabilježeni su sljedeći primjeri: *nīje, nīj, nī: kàd nī bilo dūgo, a òna trūdna*.

Kod glagola *dāti*, osim oblika za prezent *dām, dāš, dā...*, potvrđeni su i oblici: *dādem, dādeš, dāde, dādemo, dādete, dādu*.

Od glagola *pòčimati* zabilježeni su oblici *pòčmem, pòčmemo, pòčima*. Jednake je oblike zabilježio i Sekereš (1983) te navodi da se oni *upotrebljavaju u mnogim govorima slavonskog dijalekta* (1983: 151).

Prema infinitivu *ùnīć*, javljaju se prezentski oblici *ùnīđe* i *ùnīđu*.

U 1. osobi jednine glagoli *pòmusti* i *dòbiti*, analogno infinitivu, imaju nastavnački morfem *-im*, umjesto *-em* i *-jem*: *pomúzim, døbim*. Glagol *skloniti* u 1. osobi jednine glasi *sklònem* umjesto *sklònim*.

U 2. osobi jednine glagol *zàspati* ima oblik *zàspāš*.

Glagol *rěci* u 3. osobi jednine glasi *rěkne*. Glagol *vòljeti* u 3. osobi jednine javlja se u obliku *vòle* (*něko vòle, òna vòle*) samo kod dvoje sugovornika i u obliku *voli* (*nè vòli, òna vòli*) koji je češći u tovarničkom govoru.

Glagoli na *-ivati* u prezentu imaju nastavke *-ivam, -ivaš, ... : podmazívati - podmàzīvamo, pokazívati - pokazívaju*. Isto je zabilježio i Sekereš u iločkom govoru. On smatra kako su ti oblici nastali analogijom prema prezentima glagola *pitati, birati, odobravati, skapavati* i sl. (1983: 151)

Zabilježen je i oblik *otìšnjaju*, u značenju *postanu tijesne: Nije kò sàdē, jèdne ni ne pòderu, drùge su vèć tû i otìšnjāju, òbuće nè znaju ni koliko*.

Prilikom izricanja prezenta, zabilježeno je i umetanje zamjenice *se*: *popričamo se* (*Nìkad se sa mòjim brätom nísam tåko popričala.*)

Perfekt

U govoru Tovarnika perfekt se tvori od prezenta pomoćnog glagola *bìti* i glagolskog pridjeva radnog: *sam mǎlo krènila, sam pìla, jâ sam tèla*, no zabilježeni su i primjeri u kojima je izostavljen pomoćni glagol *bìti*: *Bèislav išo zà kuću, jâ døbila tròje tablète, jâ mètila péršin*.

U perfektu povratnih glagola najčešći su oblici s nenaglašenim oblikom glagola *bìti* i povratnom zamjenicom: *ǎl je se iznenádio, òn je se drùg pût ožènio*.

Kod bezličnih oblika najčešće se, uz glagolski pridjev, javlja i nenaglašeni oblik pomoćnog glagola *bìti*: *tô je se mòralo, štò je se izgínilo, ògralo je se* (u značenju *plesalo se*).

Istu je pojavu zabilježila Ljiljana Kolenić (1996) u govoru mjesta Ilače, a potvrđena je ovim istraživanjem i u govorima Iloka i Bapske.

Pluskvampefekt

Pluskvamperfekt se vrlo rijetko koristi u govoru, zamijenjen je perfektom, a u građi je zabilježeno nekoliko primjera: *je bïo zvào, je bila rèkla, nïj bilo stàlo* te jedan primjer gdje je izostavljen jedan od pomoćnih glagola: *bïla živila (Jâ bila trî ì pō gòdne živila tàmo.)*

Aorist i imperfekt

Aorist glagola *bïti* u svim osobama u jednini i množini ima oblik *bi*, dok ostali glagoli u 1. osobi jednine gube *-h*: *òtvori (jâ òtvori)*. Tijekom pripovijedanja vrlo je čest aorist glagola *rèci*, točnije, 1. osoba jednine *rèko* (od *rèkoh*).

Imperfekt nije zabilježen.

Futur I. i futur II.

Futur I. tvori se od prezenta nenaglašenih oblika pomoćnog glagola *htjeti* i infinitiva glagola: *ću išibat (Jedämpūt, jâ ću ga dibro išibat.)*, *će bīt (Jâ već vīdim da će bīt svāšta.)*.

Kada je infinitiv glagola ispred pomoćnog glagola *htjeti*, dolazi do ispadanja završnoga *-t*, tj. do asimilacije: *vidićeš (vidit ćeš)*, *otključaću (otključat ću)*, *prikazivaćeju (prikazivat ćeju)*, *ješćeš (jest ćeš)*.

U govoru nije zabilježen ni jedan primjer futura II.

Imperativ

Imperativ ili zapovjedni glagolski način tvori se kao i u standardnom jeziku, a najčešći su oblici za 2. osobu jednine i množine: *uníđi, prīčājte, océci, pākuj se, dīž se, razmīšćaj, namīšćaj, ite (idite)*. Ponekad se glagolu dodaju i čestice *ta* i *de*: *tà ćúti, tà ìdi, dè tī jèdi*.

Za 1. osobu množine zabilježen je oblik *rècimo* prilikom preporučavanja događaja.

Potvrđeni su i oblici za 3. osobu jednine i množine koji se tvore česticom *nèk* i prezentom glagola: *nèk kàže, nèk se brīne, nèk čūju, nèk ìdu, nèk ćívaju*.

Ostali oblici imperativa zabilježeni u tovarničkom govoru su: *ajd, ajde, ajmo, ajdete, ajte*. Berbić Kolar i Kolenić za oblik *hajde* kažu sljedeće: (*h*)*ajde je trucizam i kad znači „počni“, „kreni“, može imati 2. osobu jednine (ajde, ajd, aj), 1. osobu množine (ajdemo, ajmo), i 2. osobu množine (ajte) kao svaki imperativ glagola* (Berbić Kolar i Kolenić 2014: 59). Dalje naglašavaju kako oblik *ajde*, ako ga smatramo imperativom glagola, osim imperativa nema ostale glagolske načine i glagolska vremena. Ovi su oblici česti i u govorima mjesta Ilok i Bapska koji su opisani u ovom radu.

Kondicional I. i II.

Kondicional I. u tovarničkom se govoru tvori od glagolskog pridjeva radnog i pojednostavljenog oblika aorista glagola *bīti, bi* koji se upotrebljava u svim osobama u jednini i množini: *dárnio bi, bi dírali, mòrala bi, tèla bi, bi namlátio, bi dōšo, bi bíla, bi pàlo, bi propùstili*.

U govoru nije zabilježen ni jedan primjer kondicionala II.

Glagolski pridjev radni

Glagolski se pridjev radni u tovarničkom govoru tvori od istih nastavačkim morfema kao u standardnom jeziku: *-o, -la, -lo* i *-(a)o, -la, -lo*.

U glagolskom pridjevu radnom dolazi do sažimanja glasovnog skupa *-ao* u *-o* u muškom rodu: *ōšo, dōšo, ùnišo, imō*. Kod oblika *dōno* gubi se samoglasnik *-i* (*donio*).

Glagolski pridjevi radni glagola II. vrste zabilježenih u tovarničkom govoru glase: *đigla, zatáknō, pobrinō se, ùkinili, krènila, brìnio, izginilo, mètila*.

Od pridjeva radnog glagola III. vrste zabilježeni su oblici: *vđdili, vòlila* i *vòla (voljela), vòlili, razbòla, živila*.

Od glagola *htjèti* zabilježeni su oblici *tèla, tèo, tèli* te po jednom *htjèla* i *htìo*.

Glagolski prilog radni glagola *provòditi* glasi *prováđali (mlàdost smo prováđali)*.

Umjesto oblika *iznòsiti*, upotrebljava se oblik *iznášat* pa tako glagolski pridjev radni glasi *iznášala*. Takvi se oblici javljaju i u govoru Bapske i u govoru Iloka, a zabilježio ih je i Stjepan Sekreš (1983) u govoru Iloka (*unášat, iznášat*).

Glagolski pridjev trpni

Glagolski se pridjev trpni uglavnom tvori nastavačkim morfemima *-t, -ta, -to, -ti, -te, -ta*: *òženit, pòrušita, òkrečito, pòsaditi, pžžito (pžžito bràšno), ùkisnito (ùkisnito mléko), zàmerite (nísmo bìle zàmerite)* koji su značajka slavonskoga dijalekta. Osim tih, zabilježeni su i nastavački morfemi *-n, -na, -no, -ni, -ne, -na*: *ràstrkan* (u značenju *nije na okupu*), *ùdana, šlògirana, òtvoren*.

5.2.6. Nepromjenjive vrste riječi

Prilozi

Umjesto oblika *gdjè* upotrebljava se oblik *dì*: *nìgdi, nègdi, svàgdi, dìgot*. Od ostalih priloga koji se razlikuju od onih u standardnom hrvatskom jeziku zabilježeni su:

a) mjesni prilozi: *otkále, òstrag/odòstrag, ònekud (od nekud), postrága, ìznapolja (s vanjske strane), òdātle, odòle, òvudan (ovdje), óde (ovdje)*

b) vremenski prilozi: *ùjutru, vèčito, vàzda/vàzdan, pòtlem, sàdē, òma (odmah)*

c) načinski prilozi: *najedàred, ùporedò, òbaška, džàba/džàbe*

d) količinski prilozi: *jedàred, dvàred*

Od ostalih priloga izdvojeni su *kobajáge, vàlda, màkar*.

Prilog se *jako* često upotrebljava ako se želi istaknuti nešto u velikoj mjeri: *mî smo jáko išle, òn jáko vòli lèpinjē*.

Kod upotrebe mjesnih priloga ne postoji razlika u značenju priloga *tû, óvdje, óndje*, npr. *tránla se tû* umjesto *ovdje*, *tû màlo podivánili* umjesto *ondje*.

Prilog *sàd* uvijek se javlja u obliku *sàdē*.

Komparativ priloga *visoko, više*, u tovarničkom govoru glasi *vìšlje*: *màlo vìšlje nàs*.

Prijedlozi

U svezama prijedloga i imenica koje počinju bezvučnim fonemom dolazi do jednačenja po zvučnosti: *bes krěča < bez kreča, ùs to < uz to.*

Prijedlog *u* u govoru Tovarnika uglavnom dolazi uz genitiv: *u sukanja, u kólā, u kolicā, ù svatōvā, u skútā, u Dubrāvke.* Uz genitiv dolazi i prijedlog *od* kada označava pripadnost: *od Lepordinog, od Mārce, od tē žènē, od mòmka kúma.*

Prijedlog *po*, osim što dolazi s akuzativom (*po krùh*) i lokativom (*po cvěcu, stānem po stráni*), kao u standardnom hrvatskom jeziku, zabilježen je i uz genitiv kada stoji uz glagole kretanja *ići* i *hodati*: *išao pò svatōvā, ódo po bôlnīcā.*

S instrumentalom dolazi prijedlog *s/sa* kada se označava društvo i sredstvo: *sa svèkrvom, sa káfom, s tràktorom se òralo, pòliješ sa čórbom.*

Toponimi koji imaju samo množinski oblik, uvijek ostaju u nominativu, bez obzira na to uz koji prijedlog dolaze: *u Vínkovci, iz Slákovci, iz Đèletōvci.*

Prijedlog *za* dolazi uz genitiv, akuzativ i instrumental, kao i u standardnom hrvatskom jeziku: *za njjā, išo zà kuću, kod Ándēlke zà kućom.*

Prijedlog *prěd* javlja se i u oblicima *prìd/prida*: *prìd njū, prida mnōm*, a prijedlog *uz* u obliku *nuz*: *nùz njēga.*

U govoru su zabilježene sljedeće sveze prijedloga i imenice: *svírat u tàmburicu, pò pošti pòslo, na ćòškōvā.*

Veznici

U tovarničkom se govoru veznik *věc* katkad upotrebljava umjesto veznika *něgo* i *jěr*: *drùkčijē věc sādē, bōlje ikaka věc nīkaka, nije bílo ni dūplo věc nismo imali crēpa dok se veznik pòšto upotrebljava umjesto veznika būdūći da: pòšto kūm Stípa nēma mùške djèce.*

Usklici

U tovarničkom se govoru najčešće javljaju sljedeći usklici: *jùj (jùj nàopāko), jù, jôj, ùf, ijùj, òp, bōže pròsti.*

Čestice

Čestice *ta, de* i *nek* dodaju se glagolu u imperativu: *tà ćúti, tà ìdi, nek čùju, dè tí jèdi*. Od ostalih čestica u tovarničkom se govoru javlja upitna čestica *li*, niječna *ne*. Čestice *makaršta* i *makarkako* upotrebljavaju se kada se želi negirati vrijednost onoga o čemu se govori: *makarštà môram pričat, štò mi je tò makarkàko i makarštà, izmisli makarštà*.

5.3. SINTAKSA

Posvojni genitiv dolazi uz prijedlog *od*: *bâšća od Lèpōrdinog, od cùre kûm, od dvâ brâta žènē*. Zabilježen je i genitiv u ulozi bližeg objekta: *Jâ jâko tôrte vòlim*. Uz genitiv katkad dolazi prijedlog *u*: *u Dubrávke, sâm u òca i màme*. S instrumentalom dolazi prijedlog *s/sa* kada se označava društvo i sredstvo *s tràktorom se òralo*.

Obiteljski nadimci dolaze nakon osobnoga imena *Vînko Gúbin, Tòmislav Pùran, Āna Dônkova*.

Broj *jèdan* upotrebljava se u značenju *něki*: *jèdan je nâma čövek kâzo, jèdnu vèce tēla bi da spâvam*.

Svršeni prezent glagola *bîti* u tovarničkom se govoru koristi prilikom pripovijedanja i prepričavanja događaja koji su se ponavljali u prošlosti: *bùdem célu nôc i sutradan opet na poso, ìmaš da bùdeš, òn bùde pŕvi, bùdu kîsele*.

U govoru Tovarnika zabilježeni su i primjeri perfekta u kojima je izostavljen pomoćni glagol *bîti*: *Môj Bèrislav išo zà kuću da kòsi trávu. Jâ, Mârice, dòbila tròje tablète ùjutru za tlâk*. Oblici s povratnom zamjenicom i glagolom česti su u govoru kada nije naznačen vršitelj radnje: *Kako se igralo tako se i pevalo. Tâmo se svíralo. Tô je se mòralo*. Zamjenica *tô* često u govoru ima ulogu subjekta: *Tô je ùštirkano i tô stòjī. Tô se nè dīrā*.

Glagoli *svírati* i *ìmati* otvaraju mjesto izravnom objektu, tj. objektu u akuzativu. U tovarničkom govoru, kao i u govoru Bapske glagol *svírati* dolazi s prijedlogom *u*: *svírat u tàmburicu*, dok glagol *ìmati*, kojim se izriče posjedovanje objekta, dolazi uz imenice i u genitivu (*òni ìmaju nõvācā, ìmala je dükātā*), i u akuzativu (*pa ì mī smo ìmali djècu*).

Prijedlog *po* zabilježen je uz genitiv kada stoji uz glagole kretanja *íci* i *hodati*: *íšao pò svatōvā, ódo po bôlnīcā*.

U govoru Tovarnika najčešće su jednostavne i jednostavno proširene rečenice: *Jâ ìsto kâžem. Nè idē. I trī dâna sam pīla po trīdeset tabléta*.

Od nezavisnosloženih rečenica česte su sastavne rečenice: *Pòčmem u šést sáti pa dok nâvečer nè idem spâvat*. U pripovijedanju se od zavisnosloženih rečenica najčešće upotrebljavaju predikatne rečenice: *Kâž Stípa, pò tebi se vīdi da si tī ùmōrna. Jâ sam tē trī kècelje, jâ sam tēla dà mi nâšlīnga*.

5.4. TVORBA RIJEČI

Hipokoristična imena muškoga roda završavaju na *-a* i *-ica*: *Stípa, Lóvra, Đúra, Īvica, Mäta*. Zabilježen je i nadimak za mušku osobu na *-ika*: *Dänika*.

Ženska se imena tvore sufiksima *-a, -ica, -ka*: *Géna* (od *Genoveva*), *Rùšca* (od *Ružica*), *Märica, Ānica, Žívka*.

Obiteljski se nadimci u množini tvore sufiksima *-ovi, -evi, -ini*: *Cùkerovi, Dónkovi, Maláčevi, Dükicevi, Lèpördini, Krcini, Tübini, Mätišini*. Muška imena javljaju se u obliku osobnoga imena i posvojnog pridjeva obiteljskog nadimka, npr. *Đúra Mätlíz, Vínko Gúbin, Đúra Bükur*.

Ženska imena dolaze u obliku osobnoga imena i posvojnog pridjeva obiteljskog nadimka te su u jednini ženskoga roda sufiksi *-ova, -eva, -ina*: *Āna Dônkova, Katica Krcina, Īvanka Dükiceva*.

Ispred osobnoga imena uvijek stoji rodbinski naziv koji ne mora nužno značiti da je navedena osoba u rodbinskoj vezi sa sugovornikom, nego se ti nazivi upotrebljavaju iz poštovanja prema starijim osobama: *strīna Stâjka, čika Zlätko, báka Éva, tēta Märija*.

Kod polusloženica, prvi dio polusloženice ostaje nepromijenjen, a drugi se sklanja: *snâš-Katica, bāj-Mäta, bāc-Mäta, bāj-Páva, bāk-Ānice, snâš-Káto*. Takve polusloženice navodi i Kolenić (1997a: 113) kao osobitost slavonskoga dijalekta: *To je sveza tipa bāc-Mäta u kojoj prvi dio složenice ostaje nepromijenjen, a drugi dio, osobno ime, sklanja se: snâš-Pōlä, bāb-Rēzē, strin-Mārū, čic-Mātū*.

Imenica *počtmäljka* (žena koja započinje pjevanje ili molitvu u crkvi) nastala je dodavanjem sufiksa *-aljka* za koji Babić kaže kako je vrlo plodan sufiks, a njime se imenice izvode od nesvršenih glagola V. i VI. vrste nakon što se odbaci završno *-ati* (2002: 287). Imenicu *jedinak* čije je značenje *jedini sin u roditelja* navodi se i u VRHJ-u (2003). Imenica je nastala sufiksalsnom tvorbom, dodavanjem sufiksa *-ak* pridjevu *jedini*. Za tvorbu imenica sufiksom *-ak* od pridjeva Babić (2002) kaže kako takve izvedenice označuju nešto konkretno, bilo živo ili neživo, a značenje je moguće opisati preoblikom.

Etnici su zabilježeni samo u množini (*Īlačani, Tòvārničani*) sa sufiksom *-(j)ani*.

Ktetici se tvore sufiksima *-ski* i *-čki*: *slāvōnski, zágrebački*.

5.5. LEKSIK

Na leksičkoj će se razini obraditi leksemi koji su danas u upotrebi ili su bili u upotrebi u govoru Tovarnika, a posvjedočeni su u skupljenoj građi.

U tovarničkom govoru zabilježeni su historizmi (*kolèčka* - kola koja su se uprezala u seljački plug; *pudáriti* - čuvati vinograd ili usjev; *vĭtao* - drvena letva oko koje je namotan sloj blata i slame na krovu kuće...), zastarjelice (*ástal* - stol; *àvlija* - dvorište; *séja* - najbolja prijateljica...) i dijalektizmi (*bâšća* - vrt; *fâmĭlija* - obitelj, rodbina; *fârba* - boja; *kàšika* - žlica...).

Osim domaćih riječi, u govoru starije generacije u upotrebi su još turcizmi (*àvlija* - dvorište; *bâšća* - vrt), germanizmi (*celòfan* - prozirni papir za umatanje; *dùmst* - kompot; *fĭl* - nadjev) i hungarizmi (*ášov* - alatka za kopanje; *šòr* - ulica). Leksem *pêndžer* (*prozor*) može se smatrati arhaizmom jer ga je iz upotrebe potpuno potisnuo standardni leksem *prozor* čak i kod govornika starije generacije.

Pozdrav *Fáljen Ĭsus* danas je u upotrebi samo kod starijih ljudi, a jednako ga koriste i muškarci i žene.

5.6. RJEČNIK

U ovome će poglavlju abecednim redom biti uvrštene riječi tovarničkoga govora koje se razlikuju od hrvatskoga standardnoga jezika ili imaju drugačije značenje od onoga u standardnom jeziku, a koje su ispitanici upotrebljavali za vrijeme razgovora.

âlva (tur.) - orijentalna slastica; v. kreč

àmprën júha (njem.) - zapržena juha; v. ampren supa

àmprën süpa (njem.) - zapržena juha; v. ampren juha

andëbule - udane žene koje su mladoženjin najbliži rod (sestre, sestrične) koje se vesele ispred svirača

ärdauš (tur.) - mangup

ástal (mađ.) - stol

ášov (mađ.) - alatka za kopanje

ätar (mađ.) - zemljište

ävlija (tur.) - dvorište

bäća - brat od milja; upotrebljava se i za druge odrasle muške osobe

badävā (tur.) - besplatno

bádže - muškarci koji pomažu u pripremi svatova

bäja/bája - najstariji brat ili rođak

bäka - prabaka

bäka-téta - djedova ili bakina sestra

bâšća (tur.) - vrt

baščica (tur.) - mali vrt

becárac - jelo od paprike i rajčice; v. sataraš

bráca - mlađi brat

brâon (njem.) - smeđe

brèskve - vrsta kolača

brèskörka - bundeva

büre (bug.) – bačva

céger (njem.) - pletena torba

celòfan (njem.) - prozirni papir za umatanje

cücla - duda varalica

cùra - djevojka; mladenka
čäuš (tur.) - vođa svatova; v. prikumak
čèlo nas - preko puta nas
číko - stariji čovjek
čijálo - običaj čijanja perja
čòklad - ženska telad
čórba (tur.) - gusto jušno jelo s komadima mesa ili ribe
čövek - suprug, muž
čvarak - grumen otopljenog sala
còšāk (tur.) - ugao
däda/dáda - otac
dárniti - taknuti, dodirnuti
déda/dèda - majčin ili očev otac, v. dida
đida - majčin ili očev otac, v. déda/ dèda
đidak - predak; djed; stariji čovjek
dinstati (njem.) - kuhati
dìvan (tur.) - razgovor
divániti (tur.) - pričati, razgovarati
dìver - onaj koji prati nevjestu na vjenčanju (u bližem je srodstvu sa ženikom); mužev brat
divèruša - ona koja prati mladenku na vjenčanju (u bližem je srodstvu sa ženikom)
döktorica - liječnica
dóbošica - vrsta torte
domàčin (u svatovima) - ženikov otac
drúge - prijateljice
dùcan (tur.) - prodavaonica
dümst (njem.) - kompot
dümstflàše (njem.) - boce za dumst
dùrati (tur., tal.) - izdržavati teškoće
džàbe (tur.) - besplatno
džìgerica (tur.) - jetrica
đípati - skakati
èkser (tur.) - čavao
fäjront (njem.) - završetak čega (npr. neke svečanosti, plesa i sl.)
fàliti (njem.) - nedostajati

fāmīlija (njem.) - obitelj, rodbina
fārba (njem.) - boja (koristi se i boja)
fārbati (njem.) - bojati, ličiti
féla (mađ.) - vrsta; (puno fela kolača- puno vrsta kolača)
fêrje (njem.) - praznici
fil (njem.) - nadjev
filovati (njem.) - nadjevati
flāša (njem.) - boca
friško (njem.) - svježe
frižidēr (fr.) - hladnjak
frùštuk (njem.) - doručak
fūruna (tur.) - peć
gának (njem.) - trijem
gìbanica - jelo sa sirom od vučenog tijesta
gombóce - okruglice sa šljivama (knedle sa šljivama)
granàtir - jelo od krumpira i tijesta; v. granatir marš
granàtir mārš - jelo od krumpira i tijesta, v. granatir
grilā - grilaž (vrsta kolača)
günja - dunja
gúvno - mjesto za vršidbu ili mlaćenje na otvorenom
hèklati (njem.) - kukičati
hòklica (njem.) - niska stolica bez naslona
höblati (njem.) - strugati drvo
igranka - ples, zabava
igranje - plesanje
iskomati - izudarati
ispremati - ispravljati
izlavřdati - izdati; ispričati nekome nešto što je tajno
jägode - vrsta kolača (jagodice)
jedàred - jednom
jedínak - jedini sin
jètrva - žena muževljeva brata
jòrgan (tur.) - pokrivač punjen perjem
káčara - prostorija u kojoj se drže namirnice u kacama (vino, rakija)

kádar, -a, -o (tur.) - biti sposoban, v. kaderan
káderan, -a, -o - biti sposoban, v. kadar
kâjiš (tur.) - remen
kâjmak (tur.) - vrhnje
kâjsija (tur.) - marelica
kâlĵ (njem.) - keramička posuda za cvijeće
kâpija (tur.) - ulazna vrata u dvorište
kâšika (tur.) - žlica
kaŕma - jelo od svinjskih jetrica i svinjskog mesa (na paprikaš)
kècelja (mađ.) - pregača; dio narodne nošnje
kêr - pas
kérče - mali pas
kérĵi se - veseliti se
kétuš - običaj plesa s mladom u svatovima koji se plaća
kífla (njem.) – pecivo od različite vrste tijesta, može biti punjeno nadjevom
kíflice sà salom - vrsta kolača
kĵrbaj (njem.) - crkveni god
kisêljak - biljka kiselica
kòčanĵ - klip kukuruza s kojega je skinuto zrnje
koláči ùkiselu - kolači od dizanog tijesta
kolèčka - kola koja su se uprezala u seljački plug
kolíca - tačke
kòmendija - dohrana (komencija); stavljanje na raspolaganje brizi nekoj drugoj osobi, osobito starije osobe
kòmšija (tur.) - susjed
komšĵluk (tur.) - susjedstvo
kòmšinica (tur.) - susjeda
krèč (tur.) - orijentalna slastica; v. alva
krèč (tur.) - vapno
krèčĵi - líčĵi
krĵs (njem.) - krupica
krisban (njem.) - božićno drvce
krófne (njem.) - kolač od dizanog tijesta; krafna; pokladnica
kròmpĵr papríkaš - jušno jelo od krumpira začinjeno paprikom

kìrpara - prostirka za pod izrađena od ostataka tkanina
krúniti - runiti; skidati zrnje s klipa
kùglof (njem.) - kolač od dizanog tijesta s rupom u sredini
kûjna - kuhinja
kukúcati - provjeravati, viriti
kùpiti svätove - pozivati u svatove
kùpus na paradäjzli - jelo od kupusa s pasiranom rajčicom
kùvani medenjáci - vrsta kolača
láčati se - prihvatiti se nekog posla
lánac - mjera za površinu zemlje (1 lanac = 7.193,2 m²)
lénija (lat.) - poljski put
lèv - vrsta platna; v. levano platno
lèvano plátno - vrsta platna; v. lev
măčuva - maćeha
májka - baka
màrama (tur.) - rubac
mašina (njem.) - šivaći stroj
mazúljica - bubuljica; prištić na tijelu, najčešće licu
mèdeni rólat - vrsta kolača
mèrdevine (tur.) - ljestve
mìcika - vrsta kolača
mílihbröt (njem.) - kruh koji se peče za Uskrs
milje - mali stolnjak vezen ili kukičan
mlađàrija - mladež
mlâda - djevojka na dan vjenčanja i prvo vrijeme nakon vjenčanja
módla (njem.) - kalup
muškátlovi - vrsta cvijeća
năcigovano - nabrano
nadróljati - napraviti bilo kako
nâjrođeniji - najbliža rodbina
năklane - preklani; pretprošle godine
nebèsko kòlo - narodni ples
nècati (njem.) - vrsta ručnoga rada
nèdilja - nedjelja; tjedan

néna - starija sestra ili sestrična od milja
nóna - noćna posuda
öbaška - ovojeno, posebno
očènāš - molitva
odigrati - otplesati
öpāsan - nestašan, zločest
òplećak - dio nošnje
öroz (tur.) - pijetao
ötarak - ručnik od domaćega platna
otkrñjiti - otkrhnuti
padobrānci - vrsta kolača
papríkaš - jušno jelo
päpula - jelo od kuhanog pasiranog bijelog graha, nekada se pripremalo u doba posta jer je posno i zasitno
parádājka (njem.) - rajčica; v. paradajz
paradājz (njem.) - rajčica; v. paradajka
paríca - vršnjakinja
paškñnat - pastrnjak
pātríce - krunica
pāuza (njem.) - stanka
pēndžer (tur.) - prozor
pèkmez (tur.) - marmelada
pèškīr (tur.) - ručnik; ukras u posebnim prilikama kao što su svatovi koji nose djever, djeveruša, čauš, kum, mladoženja
plòtna - gornja ploča na štednjaku na drva
počimáljka - žena koja započinje pjevanje na misi
podivaniti (tur.) - popričati, porazgovarati
pò dvoje - narodni ples
pognjāviti čvārke - pritisnuti čvarke da se iscijede
pònjava - plahta
ponjāvce - mala plahta
pöpara - vrsta jela od kruha
posílo - posjet u kući; nekada se uz pjesmu i priču zajednički obavljaju sezonski poslovi
pötrim - trijem

povézati se - obući se u narodnu nošnju
 pozàimati - pozajmljivati
 pràndāra màrama - dio ženske nošnje
 prìbiti - prebiti, slomiti (prebiti nogu)
 priglédati - posjećivati bolesnika
 prikazívati dār - darivanje mladenaca tako da se javno kaže tko čime dariva
 príkumak – onaj koji održava red u svatovima; v. čauš
 psìha (tal.) - sobno ogledalo ugrađeno u nizak toaletni ormarić
 pùdarice - čuvarica vinograda
 pudáriti - čuvati vinograd ili usjev
 púra - jelo od kuhanog kukuruznog brašna
 pùslica - vrsta kolača
 pûst - zločest
 pût - ulica (sedit na put)
 raskúmiti - razvrgnuti staro kumstvo
 rasìpač - oruđe za rasipanje gnojiva
 rāsplít - vrsta ručnoga rada
 ràspraviti créva - na svinjokolji pripremati crijeva za pranje
 ràstrkan - nije na okupu
 rátluk (tur.) - orijentalna slastica rahatlokum
 rèduša - žene koje pomažu u pripremi kolača i jela za svatovske uzvanike; domaćica
 rérna (njem.) – pećnica
 ríngla (njem.) - kolut na štednjaku
 sàft (njem.) - jelo
 sätaraš - jelo od paprike i rajčice; v. bećarac
 séja - najbolja prijateljica
 sìc (njem.) - sjedalo
 sinija (tur.) - stol
 sìpaća kàšika - velika žlica s polukuglastim dijelom za zahvaćanje tekućine
 skìsnuti - prokisnuti
 skúte - podsuknja
 snâći se - upoznati se; započeti vezu
 snàja - sinova supruga; bratova supruga
 snàša - udana žena; starija žena (snaš Ljubica)

sòdār - proizvođač sode
sòkāk (tur.) - ulica
sortírati (njem.) - posložiti
srêmsko kòlo - narodni ples
srêmske igre - srijemski narodni plesovi
stâra - prabaka
stâri svät - drugi kum
staròsvatica - supruga staroga svata
staròsvatiti - biti stari svat u svatovima
starovírski - starinski
stélaža (njem.) - polica
strîna - svaka odrasla žena (ne mora biti u krvnom srodstvu)
strüka - jedna uvijača
sûd - posuda
suférini - dukati
süpa (njem.) - juha
svatóvac - napjev kojim su se najavljivali dijelovi svatovskog obreda; tekstovi se upućuju svim sudionicima svatova pojedinačno, od mladoženje i mladenke do roditelja, kumova i djevera; izvodi se bez instrumentalne pratnje
svêt - okolina; društvo (ići među svet)
svétac - blagdan
sveténje - hrana koja se za Uskrs nosi na posvetu u crkvu
svétinja - ono što se smatra svetim i nepovredivim
svírati ìgranku - svirati na zabavi
šalukátor (njem.) - prozorski kapci
šämrolne (njem.) - vrsta kolača
šānac (njem.) - kanal
šāraglje (njem.) - stražnji dio kola
šätirani kōnac - šareni konac
šérpa (njem.) - zdjela
šerpènjica (njem.) - mala zdjela
škrinja - lijes
šlāg (njem.) - tučeno slatko vrhnje
šlāger (njem.) - pjesma na temu ljubavi

šlīnga (njem.) - vezivo; čipka
 šlingāno - koje je napravljeno šlingom
 šlīngati (njem.) - vrsta ručnoga rada
 šnicla (njem.) - tanko izrezan komad mesa
 šōgor (mađ., njem.) - muž ženine sestre
 šòpati - bacati, razbacivati
 šōr (mađ.) - ulica
 špjāz (njem.) - ostava
 špòret (njem.) - štednjak
 šròt (njem.) - sitno samljeven kukuruz
 štāfir (njem.) - miraz
 štrīkati (njem.) - plesti
 šürjak - ženin brat
 tàcna (njem.) - pladanj
 tácci - jastučíci od tijesta punjeni marmeladom i posuti orasima ili makom; v. taški
 táški - jastučíci od tijesta punjeni marmeladom i posuti orasima ili makom; v. tački
 tēntati - zadirživati, maltretirati
 tēpih - sag
 tēpsija (tur.) - posuda za pečenje
 tepurītav - nespretan
 tràčiti - održavati, slaviti (tračiti kirbaj)
 trániti se/otrániti se - odgajati; odrasti; othraniti
 trūkovati - ručni rad
 ùkisnito mléko - kiselo mlijeko
 ùsnivano plátno - vrsta platna
 uvijača - makovnjača, orehnjača ili dizano tijesto s kakaom
 vājāt (tur.) - zgrada u dvorištu seoske kuće koja je služila za prenočište bračnih parova; ostava
 vārjača - kuhača
 vásar (mađ.) - sajam
 vèčērnja - molitva nedjeljom u 15 sati
 velečāsni - župnik
 vézenka - dio ženske nošnje
 vílino kòlo - narodni ples
 vītao, mn. vītlovi - drvene letve oko kojih je namotan sloj blata i slame (krov)

vìtlati - tjerati koga, trčati za kim

zàova - muževa sestra

zàpreg - dio ženske nošnje

zèlēnje - povrće za juhu

zèpe - vrsta papuča

žđfljati - trljati se o nešto

žíva vòda - izvor vode u naselju

6. ZAKLJUČAK

U radu su prikazane analize govora naselja koja se nalaze na samom istoku Republike Hrvatske, a to su Bapska, Ilok i Tovarnik. Ta se naselja nalaze u povijesnoj regiji Srijem, a njihovo se starosjedilačko stanovništvo osjeća i naziva Srijemcima.

Govori Hrvata Šokaca u hrvatskom dijelu Srijema bili su zapostavljeni, a u dijalektološkoj su literaturi svrstani, bez terenskoga istraživanja, u vojvođansko-šumadijski dijalekt koji pripada srpskomu jeziku. Sustavnijih istraživanja ovih govora na terenu nije bilo sve do 1983. godine kada je Stjepan Sekereš opisao govor iločkih Hrvata. Tada je i on, analizirajući značajke iločkoga govora, taj govor svrstao u vojvođansko-šumadijski dijalekt (Sekereš 1983: 128). Nakon Sekereša, srijemske je govore, točnije, govore Bapske, Tovarnika, Iloka i Lovasa, opisala Iva Lukežić (1995) koja ih je nazvala iločkom skupinom govora. Svoje je istraživanje provela među izvornim govornicima koji su u vrijeme progonstva bili smješteni u Primorsko-goranskoj županiji. Na temelju analiziranih jezičnih značajki, Lukežić zaključuje kako iločku skupinu govora treba *dijalektološki klasificirati kao govorni tip unutar slavonskoga dijalekta*. (Lukežić 1995: 235)

Istraživanje za ovaj rad provedeno je na terenu snimanjem govora izvornih govornika. Odabrani govornici su starosjedinci Hrvati, Šokci. Prilikom odabira sugovornika planirano je ispitati podjednaki broj muškaraca i žena, no stanje na terenu pokazalo je da su žene spremnije za razgovor, a starije generacije otvorenije i pristupačnije od mlađih. Tako je većina sugovornika rođena između 1930. i 1940. godine.

Istraživanje je počelo u Tovarniku, a nastavljeno u Bapskoj i Iloku. Jezična je analiza provedena jednako za sva navedena mjesta, a naglasak je stavljen na jezične posebnosti koje se razlikuju od hrvatskoga standardnoga jezika. Govori navedenih mjesta opisani su sinkronijski iz snimaka slobodnog govora i dijaloga izvornih govornika i to na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj, tvorbenoj i leksičkoj razini. U uvodnom se poglavlju opisuju cilj i metodologija rada te dosadašnja istraživanja srijemskih govora. Drugo poglavlje prikazuje zemljopisno-povijesni smještaj Srijema s naglaskom na dio Srijema koji se nalazi u Republici Hrvatskoj. U trećem, četvrtom i petom poglavlju analizirani su govori Bapske, Iloka i Tovarnika na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj, tvorbenoj i leksičkoj razini s naglaskom na jezičnim osobinama značajnima za govore navedenih naselja. Za govor svakog naselja

sastavljen je i abecedni rječnik manje poznatih riječi i riječi čije se značenje razlikuje od onoga u standardnom jeziku. Sve su navedene riječi zabilježene u transkriptima tonskih zapisa.

U *Zaključku* će se iznijeti i usporedna jezična analiza govora Bapske, Iloka i Tovarnika. U usporednoj jezičnoj analizi upotrebljavat će se sljedeće kratice za navedena naselja: To (Tovarnik), Ba (Bapska) i Ik (Ilok).

6.1. FONOLOGIJA

6.1.1. Samoglasnici

Refleks jata

U analiziranim govorima prevladava ekavski odraz jata, bez obzira na njegovu dužinu. Dakle, i dugi i kratki jat u korijenu riječi daju *e*. Ekavski se odraz jata u govorima Bapske, Iloka i Tovarnika javlja u korijenskim morfemima, dok su gramatički morfemi najčešće ikavski. Jedini primjer ekavskoga odraza jata u gramatičkom morfemu je u prezentu glagola *voljeti*: *volem*, *vole*. Navedeni se oblici javljaju uz oblike *volim*, *voli*, a budući da ih je upotrebljavao mali broj sugovornika, može se pretpostaviti kako nisu rašireni u općoj uporabi.

U govorima svih naselja potvrđeni su i primjeri ikavskog odraza jata u korijenskim morfemima o čemu je govorila Iva Lukežić (1995) i o čemu će biti riječi u nastavku teksta.

Osim ekavskoga jata, sporadično se javljaju jekavski (Ba, Ik, To) i ijekavski (Ik, To) odrazi jata zbog želje sugovornika da govore „čistim“ hrvatskim jezikom.

Ikavski se odraz jata javlja u govorima svih naselja (Ba, Ik, To) i kod svih sugovornika što može potvrditi navod Josipa Lisca (2003) kako su srijemski Hrvati nekada govorili ikavicom slavonskoga tipa. U govoru se pojavljuju tipični slavonski ikavizmi: *vòlili*, *žìvit*, *vòlila je*, *vìdli su*, *prìd*, *dìda*, *ùvik*, *posìlo*, *dìveruša*. Prilog *gdjè* uvijek se javlja u obliku *dì*, dok se prilog *ùvik* u ikavskom obliku nalazi u odzdravu *ùvik fàljen*.

Prilog *òvdje* u sva se tri naselja upotrebljava u obliku *óde*.

Iva Lukežić navodi kako je refleks jata iločke skupine govora ikavski i to u korjenskim morfemima pred tvorbenim morfemom s „jatom“: *grijat se* (<*grě-ě-ti*), *sijat* (<*sě-ě-ti*), *smijat se* (<*smě-ě-ti se*) i sl. (1995: 224) U proučavanim su govorima zabilježeni isti primjeri: *sìjalo se*, *je sìjala*, *se grìje*, *òni se smíju*. Osim toga, ikavski se refleks jata javlja na početku infinitivne osnove u obliku infinitiva (Lukežić 1995: 224). Neki od primjera koje navodi, a koji se javljaju i u proučavanim govorima su glagoli *sedít*, *želit* (Ik, To). U Bapskoj nisu zabilježeni ti glagoli jer ih sugovornici nisu koristili za vrijeme razgovora. Također se ikavski refleks jata javlja u gramatičkim morfemima kod komparativa (*-iji* < *-ěi*: *noviji*), dativa i lokativa jednine imenica ženskoga roda (*-i* < *-ě*: *daj ženi*), genitiva i lokativa množine

najčešće toponima (-i < -*ěhv*: iz *Vinkovci*), genitivu množine zamjeničke deklinacije (-i < -*ěhv*: *naših*) te na kraju riječi kod priloga *di* < *kǔdě* (Lukežić 1995).

Kada govori o odrazu jata u govoru iločkih Hrvata, Stjepan Sekereš (1983) naglašava kako do zamjene jata s *e* ili *i* u Srijemu nije moglo doći prije 14. stoljeća jer je u govoru nekih slavonskih sela i danas očuvan nezamijenjeni jat⁴³. Budući da u govoru iločkih Hrvata postoje jezične osobine karakteristične za slavonski dijalekt, npr. neki ikavizmi, Sekereš zaključuje kako je taj govor nekada bio ikavski, *ali je kasnije pod jakim utjecajem ekavskoga govora u okolnim srpskim naseljima postao ekavski* (1983: 128).

Mijo Lončarić (2011) smatra kako današnji hrvatski govori u Srijemu pripadaju vojvođansko-šumadijskom dijalektu i slavonskom dijalektu. Ovome prvome, pripadaju govori Vojvodine u Srbiji i govori dijela zapadnoga Srijema u koji ubraja i govore iločke skupine. Također navodi da *su hrvatski govori šumadijsko-vojvođanskoga dijalekta, uključujući govor iločke skupine, ranije nazivani „istočni ekavci“, za razliku od ekavskih govora slavnskoga dijalekta* (2010: 171). Osim toga, ističe kako je mala vjerojatnost da su ti govori nekada bili ikavski, kako se ponekad ističe u literaturi. Svoju tvrdnju potkrjepljuje time što u slavonskom dijalektu imamo ekavske govore, npr. u okolici Vinkovaca ili u slavonskoj Podravini. Ako se u Iloku i govorilo ikavski, nastavlja Lončarić, to je bilo zato što je Ilok grad pa je samim time mogao imati drugačiji govor od okolnih naselja.

Marija Znika (2006) u svome radu u kojemu uspoređuje Benešićev i Sekerešov opis govora Iloka, ističe kako je na govor Iloka najviše utjecao standardni jezik, a da je utjecaj govora okolnih sela znatno manji. Ovu su tvrdnju potkrijepili i neki sugovornici u Iloku, Tovarniku i Bapskoj ističući utjecaj škole te učitelja i nastavnika na govor stanovništva.

Ekavski je odraz jata u slavonskom dijalektu raširen u slavonskoj Podravini (podravski poddijalekt slavnskoga dijalekta) te u nekim mjestima jugozapadno od Vinkovaca (Kolenić, 1997a). Potonje su govore proučavali Božidar Finka i Antun Šojat (1975).

⁴³ Prema novijim istraživanjima nezamijenjeni se jat čuva još samo u selu Gradištu kod Županje o čemu govori Željko Jozić (2009). U govorima naselja u okolici Našica koje je proučavala Silvija Ćurak (2012) izgovor je nezamijenjenog jata napušten.

Stezanje samoglasnika

Vokalski se slijed *ao* na kraju riječi steže u *o* u svim proučavanim govorima i to u glagolskom pridjevu radnom muškoga roda (*imō, kâzo, pëko*) i čestice *kò*.

Iva Lukežić (1995) navodi kako je stezanje vokala kod glagolskih pridjeva radnih muškoga roda karakteristično, osim za slavonski dijalekt, i za dubrovačke govore.

Zabilježeno je i stezanje *eo* u *o* kod glagolskog pridjeva radnog u muškom rodu (Ba, Ik): *pöčo (Pöčo íc ù cřkvu i vòle pëvat u zbòru.)*, *ùzo je*. Nepromijenjen ostaje ako je naglasak na *e*: *smèo, tèo*.

Završetak *uo* u glagolskom pridjevu radnom (Ba, Ik, To) ostaje nepromijenjen: *čüo* ako je naglasak na *u*.

Stezanje *ao > o* nije zabilježeno kod imenice *zàova* (Ik, To), kod glagolskih pridjeva radnih *znào, zvào, dào, stào* (Ba, Ik, To), priloga *žào* (Ba, To) te kod usklika *jào* (Ba, Ik, To).

Do stezanja vokala, skupa *-aa*, dolazi kod imenica *strâh* i *grâh* u genitivu jednine nakon ispadanja glasa *h*: *strâ, grâ* (Ba, To).

Ispadanje samoglasnika

Gubljenje se samoglasnika provodi u svim proučavanim govorima i to u sredini i na kraju riječi u zanaglasnom položaju, kao i u slavonskom dijalektu.

Na kraju riječi samoglasnici se gube u infinitivu glagola (*râdit, mřslit, íc*), kod imenica (*idem křc*), u imeničkim strukturama (*dřd-Përa, bāk-Ānice*), kod zamjenica (*kòd njëg*), priloga (*dòst*), prijedloga (*mëđ*), čestica (*nëk*) i veznika (*äl*).

U sredini riječi zabilježeno je gubljenje samoglasnika kod glagola (*pàzt*), glagolskog pridjeva radnog (*râdlo*), brojeva (*čètr*), imenica (*Mârca*), priloga (*kòlko*).

Umetanje samoglasnika

U svim proučavanim govorima u strukturama prijedlog + pokazna zamjenica *tâj, tâ, tō* dolazi do umetanja samoglasnika *o*: *iz òtoga, s òtim*. U iločkom je govoru potvrđena i struktura prijedlog + prilog: *òtamo* u značenju *òdānde*.

Zamjena samoglasnika

Zamjena se samoglasnika u svim govorima najčešće javlja kod imenica (*kròm̃pīr*) i priloga (*ūjutru*).

6.1.2. Suglasnici

Glas f

U svim se proučavanim govorima glas *f* ostvaruje u posuđenicama: *fājront*, *flāša*, *fāmīlija* te zamjenjuje suglasničku skupinu *hv* na početku riječi: *fāljen Īsus/fāljen Īs*.

Glas h

Glas se *h* gubi u svim položajima kod svih proučavanih govora (*lād*, *rèn*, *bi*, *ùvatu se*, *òp*, *kòd òvī*, *òdma*) ili se zamjenjuje glasovima *j* i *v*. Zamjene su zabilježene u sljedećim primjerima: *kūjna*, *snāja*, *kūvali*, *skūvala*, *třbuvom*.

Gubljenje glasa *h* i njegova zamjena glasovima *j* ili *v*, karakteristika je većine štoakvskih govora, a samim time i slavonskih govora.

Glas se *h* zadržao kod osobnih imena, toponima, etnika i ktetika: *Tīhomir* (To), *Hārkanj* (Ik), *Hřvat* (To), *hřvacki* (Ik). Osim toga, ostaje u posuđenicama: *hoklica* (To), *plehan* (Ba), *mīlihbròt* (Ik). Sporadično se može javiti i kod imenice *krùh* kod koje su zabilježeni sljedeći primjeri: *krù* (Ba, To), *krùh* (Ba, Ik, To), *krùva* (Ba, To).

Glas j

Glas *j* pojavljuje se u intervokalnom položaju kako bi se prevladao zijev. Najčešće se javlja kod brojeva: *jedànājst* (Ba), *dvànājst* (To), a zabilježen je i kod imenica: *stanījol* (Ik).

Glas l

Glas *l* u govorima svih naselja na kraju riječi prelazi u *o* kod imenice *pòsō* i kod glagolskih pridjeva radnih muškoga roda u jednini: *imō*, *dòšo*, *òšo*, *pògledo*. U tovarničkom je govoru zabilježena i imenica *kòto*. U govoru Bapske i Tovarnika potvrđeni su primjeri *vô* (*vol*) i *sô* (*sol*) u kojima glas *l* vokalizacijom na kraju sloga prelazi u *o* pa dolazi do steznja *-oo* > *o*. Kod imenice *stôl* (Ba, Ik, To) i kod nekih pridjeva (*kîsel*) ne dolazi do promjene *l* u *o*.

U svim je govorima zabilježeno umekšavanje glasa *l* kod imenice *lubenica*, tako da ona glasi *ljubènica*, a u tovarničkom je govoru, osim toga, zabilježena i imenica *cíglja*. Imenicu *ljubenica* zabilježila je i Kolenić (1996) u govoru Ilače.

Umekšavanje glasova *l* i *n* ispred samoglasnika *i* svojstveno je govorima slavonskoga dijalekta.

Prema Ivi Lukežić (1995) muljiranju bi se trebalo pribrojiti i umekšavanje glasova *l* i *n* ispred samoglasnika *e* i drugih samoglasnika, tako da bi se ovoj promjeni mogla pribrojiti imenice *ljubènica*, *cíglja* potvrđene u govorima iločke skupine.

Glasovi m, n

Umetanje glasova *m* i *n* kod priloga potvrđeni su jedino u tovarničkom govoru: *zbiļjam*, *vāzdan*. U govoru Bapske zabilježeno je umetanje glasa *m* kod imenice *prāmbaba*.

Glas r

Glas se *r* gubi u svim govorima kod imenice *věče* te priloga *jùče*, *üveče*. Također se često glas *r* zamjenjuje glasom *l* kod veznika *jër*: *jèl*.

Zamjena suglasnika

Zamjene se suglasnika najčešće javljaju kod imenica: *sâti/câti* (Ba, To), *grîz/grîs* (Ik), *grîz/krîs* (To) i glagola: *pòčnem/pòčmem* (To). U iločkom je govoru zabilježena i zamjena *j/v* kod priloga *vèrovatno*.

Suglasničke skupine

Prilog *odmah* u svim se govorima upotrebljava u obliku *òma* jer se skupina *dm* pojednostavnjuje u *m* (*dm* > *m*). Lukežić za ovu promjenu kaže sljedeće: *promjenu dm/ >/m/ u primjeru odma >oma moguće je dovesti u vezu sa slabljenjem i redukcijom dočelnoga šumnika u zatvorenu slogu, što je imanentno govorima čakavskoga narječja, i potvrđuje se u znatnome broju primjera* (1995: 235).

Skupina *hv* prelazi u *f*: *fàljen Āsus*.

U svim proučavanim govorima kod imenica *kéi* i *kéerka* suglasnička skupina *ké* gubi *k* (*ké* > *é*) pa zabilježeni oblici glase *céer*, *céerka*.

Skupina *kv* prelazi u *k* kod zamjenica *kàkà*, *tàkà*, *ìkàka*, *kàkì*, *svàkaki*, ali se redovito zadržava kod imenica *čfka* (Ba, Ik, To), *mřkva* (Ik, To). U iločkom je govoru zabilježen i nominativ jednine imenice *brěska*.

Skupina *tk* pojednostavnjuje se u svim govorima kod zamjenica *kò*, *kògot*, *svàko*, *nřko*, *něko*. Ostaje nepromijenjena u glagolu *tkàti* (Ba, To), imenicama *tětka* (Ba, Ik, To), *doplatka* (Ba) te prilogu *rétko* (Ba, Ik, To). Kod priloga se *òtkud/òtkud* zadržava suglasnička skupina u svim proučavanim selima: *òtkud si se narádila* (Ba), *òtkud ti sàd tàko* (To), *òtkud bi mî sàd išli* (Ik).

Skupina *tsk* prelazi u *ck* (*tsk* > *ck*): *hrvacki*, *svècki*.

Skupine **stj* i **skj* uglavnom se ostvaruju kao *št* te se s obzirom na to može reći kako su proučavani govori štakavski, što je zabilježila i Iva Lukežić. U govorima Bapske i Tovarnika skupina **stj* i **skj* odrazila se kao *šč* u sljedećim primjerima: imperativu glagola *razmišćaj*, *namišćaj* (To), prezentu glagola *iskati*, *išču* (Ba, To).

Od ostalih skupina glasova zabilježeno je ispadanje uglavnom kod glagola i to kod svih proučavanih govora: *nî* (od *nije*), *òšli* (od *òtišli*), *vřš* (od *vřdiš*).

Glasovne promjene

U govorima proučavanih naselja ne provodi se sibilizacija kod imenica e-vrste ženskoga roda: *u rúki*, *u brřgi*, *u knjřgi*, *u vòjski*.

U Tovarniku i Bapskoj zabilježena je disimilacija kod imenice *gúvno* (*mn* > *vn*).

Jednačenje po mjestu tvorbe na granici morfema javlja se u iločkom i tovarničkom govoru: *jedàmpūt, umprofórci*. U Iloku je zabilježen i jedan primjer jednačenja po mjestu tvorbe na granici riječi: *š njīma*.

U govoru se Tovarnika ne provodi prijeglas, tako da u instrumentalu jednine Ga sklonidbe imamo *nóžom, lònčićom*. Također je u istom govoru zabilježena i metateza u primjeru *odakle > otkàle (otkàle je dōšo nēkī mlàdīć)*. Kod posvojnog pridjeva *djèvojčīn* ne provodi se palatalizacija pa on glasi *djèvōjkin*.

6.2. MORFOLOGIJA

6.2.1. Imenice

Broj

U govorima svih proučavanih naselja, osim oblika imenica za jedninu i množinu, zabilježeni primjeri i za dvojninu uz brojeve *dvâ, trî, čètri: dvâ sína (To), trî kècelje (Ba), čètri pùške (Ik)*. U govoru se Tovarnika imenica *skût* javlja samo u množinskom obliku *skúte*.

6.2.1.1. Imenice s morfemom -a u genitivu jednine

U govorima je Bapske i Tovarnika potvrđeno izjednačavanje genitiva i akuzativa jednine muškoga roda, bez obzira na to označava li imenica živo ili neživo: *imam vìnogrādā (Ba), jède koláčā (To)*. Ista je pojava karakteristična za podravski poddijalekt slavonskoga dijalekta⁴⁴. Za razliku od govora Bapske i Tovarnika, u govoru Iloka akuzativ jednine izjednačen je s nominativom jednine muškoga roda kada se označava što neživo.

U instrumentalu se upotrebljava prijedlog *s/sa* i kada označava društvo i kada označava sredstvo (Ik, To): *s trãktorom se òrãlo*. Imenice koje završavaju na palatal u instrumentalu jednine imaju nastavački morphem *-om* kao i imenice koje završavaju na nepalatal: *nóžom, lònčićom*. Imenica *pût* ima oblik *pútom: cêlim pútom*.

U nominativu množine jednosložne imenice muškoga roda dobivaju umetak *-ev* ili *-ov* u svim proučavanim govorima: *múževi (To), vózovi (Ba), snòpovi (Ik)*. Nastavački morfemi *-evi, -ovi* kod višesložnih imenica muškoga roda zabilježeni su u tovarničkom govoru: *òrõzevi*.

Za genitiv množine zabilježeni su nastavački morfemi *-ã, -i* i *-iju*: *ima mãlo stãrì Ìločanã (Ik), nîj bilo tòlko àvtõvã (To), nãpravim dèset lísti (To), gòstíju (To)*. Nastavački morphem *-iju* u genitivu množine Ga sklonidbe ima podrijetlo u praslavenskom jeziku, točnije, u genitivu dvojine i-deklinacije muškoga roda (*gost-ьju*).

⁴⁴ Usp. Ćurak (2012).

U lokativu množine prevladava nastavački morfem *-ima*: *po kònjima, na òdžacima*, dok se stari nastavački morfem *-ih* javlja kod toponima: *u Vínkovci* (kako u proučavanim govorima dolazi od redukcije glasa *h* na kraju riječi, ostaje samo nastavački morfem *-i*).

Nastavački morfem *-ih* kod toponima zabilježen je u govorima Bapske i Tovarnika, ali ne i Iloka u kojemu se javlja samo *-ima* (*u Vínkovcīma*).

U dativu i instrumentalu množine javlja se samo standardni nastavački morfem *-ima*: *nosi đīdacima* (D mn.), *s òrasima* (I mn.).

6.2.1.2. Imenice s morfemom *-e* u genitivu jednine

U lokativu jednine ovih imenica (Ba, Ik, To) ne provodi se sibilizacija: *u rúki, u knjīgi*.

Nastavački morfem u nominativu množine u svim je govorima *-e* kao u standardnom jeziku. Osim *-e*, u govoru je Bapske zabilježen i nastavački morfem *-i*: *svínji* (*kād se kòlju svínji*).

Genitiv se množine najčešće tvori nastavačkim morfemom *-ā*, primjerice: *pjēsāmā* (Ba), *od šljívā* (Ik), *igárā* (To). U Tovarniku je zabilježen nastavački morfem *-ū* za imenicu *nòga*: *od nógū*.

U lokativu množine, uz nastavački morfem *-ama*, javlja se i stari nastavački morfem *-a*, od praslavenskoga *-ahB*, na primjer: *u hàljinā, u nòvinā*.

Po ovoj se sklonidbi sklanjaju hipokoristična imena muškoga roda (Ba, To): *Māta, Lóvra*. U govoru Iloka nisu potvrđeni oblici hipokorističnih muških imena s kratkosilaznim naglaskom, nego samo s dugouzlaznim naglaskom, primjerice *Súlja* (od *Sulejman*).

6.2.1.3. Imenice s morfemom -i u genitivu jednine

Nominativ jednine imenice *kći* glasi *kćêr/ćêr* (Ba, To).

Instrumental jednine u govoru Tovarnika i Iloka ima nastavačke morfeme *-(j)om* i *-i*: *sa mǎšćom/mâšćom, s křvi*, dok je u govoru Bapske zabilježen nastavački morphem *-(j)u*: *mǎžemo mǎšću*. Kada govore o osobinama slavonskoga dijalekta, Berbić Kolar i Kolenić za instrumental jednine imenica ove vrste kažu sljedeće: *imenice i-vrste mogu u instrumentalu jednine završiti na gramatički morphem -(j)u i -i, ali tipičan je u mnogim govorima nastavački morphem -(j)om: mǎšćom, soljôm, pamećôm, ćerjom, itd. (2014: 55)*

Zbirne imenice *ùnučad* i *bùrad* imaju u instrumentalu nastavački morphem *-i*. U govoru Tovarnika, Bapske i Iloka upotrebljavaju se i oblici za množinu zbirne imenice *ùnučad*. U slobodnom govoru zabilježen je oblik te imenice za dativ množine, *ùnučadima: rèkla ùnučadima*.

Genitiv množine imenice *kòkòš* u obliku *kokòšā (držimo mǎlo kokòšā)*, potvrđen je samo u Tovarniku.

6.2.2. Pridjevi

U proučavanju se govorima komparativ i superlativ tvore kao u standardnom jeziku (Ba, Ik, To). Od toga odstupaju sljedeći pridjevi: *dûg-dùžji -najdužji, šìrok-šìrji, težak-težji, ùzak-ùžji* koji komparativ tvore nastavačkim morfemom *-ji* što se smatra osobinom slavonskoga dijalekta, a zabilježeni su u govorima Tovarnika i Bapske. Navedeni oblici nisu potvrđeni u iločkom govoru.

U svim se govorima također ne razlikuje određeni i neodređeni oblik pridjeva.

6.2.3. Zamjenice

U slobodnom se govoru češće upotrebljavaju nenaglašeni oblici zamjenica. Genitiv i akuzativ zamjenica *òni, òna, òne* glasi *njī, njīja, ji* (Ba, Ik, To), primjerice: *kòd njī, kòd njīja*.

Posvojna zamjenica *njìhov* glasi *njìov, njìvoj* (Ba, To): *njìvoja fàmilija*. Osim tih oblika, sporadično su zabilježeni i standardni oblici. U Tovarniku je zabilježen i oblik za

genitiv množine *njivojéga*: *dòsta mî vèc bìde tòga njivojéga*. Zamjenica *njézin* uvijek se javlja u kraćem obliku, *njên* (Ba, Ik, To): *njên* nèćak.

Neodređene se zamjenice upotrebljavaju u oblicima (Ba, Ik, To) *svàko, nèko, nìko, svàkaki*.

Upitno-odnosne zamjenice u svim govorima upotrebljavaju se u obliku *kò* i *štà*: *kò ìma srèće, štà ste tìli*.

Pokazne su zamjenice zabilježene u sljedećim oblicima (Ba, Ik, To): *tàkī, tàkā, tàkō, òvi, òva, òvo, ònāj, òna, òno*. U svim je proučavanim govorima potvrđeno gubljenje završnoga *h* u genitivu množine, primjerice: *òvī staròvirskī, òvī kr̀pārā, tī bunàrića*. U tovarničkom se govoru za zamjenicu *tāj* u genitivu množine, osim oblika *tī*, javlja i oblik *tija*: *tija smòkījā*. U Bapskoj i Iloku potvrđen je samo oblik *tī* nakon gubljenja završnoga *h*, kako je već rečeno.

U proučavanim je govorima (Ba, Ik, To) zabilježena upotreba povratno-posvojne zamjenice *svôj* kao u standardnom jeziku. Osim toga, potvrđeni su primjeri (Ba, To) u kojima se umjesto povratno-posvojne zamjenice koristi posvojna zamjenica: *jā ìmam mòju Góspu Bāpsku, jā ću mòje stvāri nòsit*. Povratna se zamjenica *sebe/se* upotrebljava kao u standardnom jeziku u svim mjestima.

Iz navedenih se oblika vidi kako zamjenice, točnije pridjevne zamjenice, koje završavaju na *-akav* u proučavanim govorima imaju nastavački morfem *-aki* kao u slavonskom dijalektu: *tàkī, tàkā, svàkaki, kojekàki*.

6.2.4. Brojevi

U svim proučavanim govorima glavni i redni brojevi od 11 do 19 imaju nastavački morfem *-najst* umjesto *-naest*: *jedànājst, dvánajst, pètnājst*. Također u svim govorima dolazi do ispadanja glasa *e* ili skupine *de* u sredini riječi: *četrðès dvā, četrðèst pête, četrðèst pêt*. Osim tih oblika, mogu se čuti i standardni oblici: *pedèsēt*.

Broj *jèdan* upotrebljava se u značenju *nèki* (Ba, Ik, To): *bīla jèdna, pa je bīla jèdna slika, jèdnu vèće tēla bi da spāvam*.

Brojevi *dvâ* i *trî* uglavnom se ne sklanjaju (Ba, Ik, To), a glavni se brojevi upotrebljavaju umjesto brojevnih imenica: *òva dvâ su mâla bîla dečkića*.

6.2.5. Glagoli

U svim je govovima zabilježeno gubljenje završnoga *i* u infinitivu (*radit, sedit*), iako se sporadično mogu čuti i primjeri u kojima je završetak *i* očuvan. Isto tako, u svim govovima glagoli II. vrste završetak *-nuti* zamjenjuju završetkom *-niti*, na primjer: *brñniti, đignit, zagñniti*. Glagoli III. vrste u svim naseljima završetak *-jeti* zamjenjuju završetkom *-iti*: *vòliti, žívit*.

Glagol *metnuti* glasi *mètit*, što je značajka slavonskoga dijalekta, pa tako i glagolski pridjev radni toga glagola ima oblike *mètila, mètili* (Ik, To), a imperativ *mèti* (Ba, Ik).

U niječnome obliku, 3. osoba jednine prezenta glagola *bîti* ima oblike *níje, nîj i nî*.

U 3. osobi množine prezenta (Ba, Ik, To) kod glagola III. vrste, IV. vrste i V. vrste 1. razreda zabilježen je nastavački morfem *-u*: *zàpalu, bòlū, stòjū*. Već je bilo rečeno kako je taj nastavački morfem karakteristika govora slavonskoga dijalekta.

Ljiljana Kolenić (1997a) podijelila je slavonski dijalekt na tri osnovne skupine, prema 3. osobi množine prezenta. Prvoj skupini pripadaju govori slavonskoga dijalekta koji u 3. osobi množine prezenta imaju nastavačke morfeme *-iju, -eju* (*kradeju*) te nastavački morfem *-aje* u drugoj skupini. U trećoj su skupini govori u kojima 3. osoba množine prezenta završava na *-u*: *glagoli koji u 1. o. jd. prezenta završavaju na -im, u 3. o. mn. imaju nastavak -u u slavonskom dijalektu: držu, kleču, trču, iskrivu, gradu, čistu. Tako se govori na golemom području slavonskoga dijalekta: baranjskom, posavskom i podravskom.* (Kolenić 1997a: 112)

3. osoba množine glagola *htjèti* glasi *nécedu* (Ba), *nécèju* (To), *òcèju* (To), *céju* (Ik, To).

Oblici na *-du* u 3. osobi množne prezenta nisu česti i zabilježeni su samo kod pojedinih sugovornika. Stjepan Sekereš (1983) navodi kako je taj nastavački morfem karakteristika vojvođansko-šumadijskoga dijalekta, dok su isti nastavački morfem zabilježili Finka i Šojat (1975) u ekavskim govovima jugozapadno od Vinkovaca o čemu je već bilo riječi. S obzirom na to, govori opisani u ovome radu mogu se svrstati u slavonski dijalekt.

Pomoćni glagol *bîti* u svršenom se obliku u svim govovima upotrebljava prilikom pripovijedanja i prepričavanja događaja.

Glagoli na *-ivati* imaju završetke *-ivam, -ivamo, -ivaju: podmazívamo, pokazívaju* (To), *zabacívaju* (Ba).

Perfekt je u slobodnom govoru zabilježen i bez pomoćnoga glagola *bíti*, gdje se tvori samo od glagolskog pridjeva radnog (Ba, Ik, To): *òdvezo u Palánku*. Perfekt povratnih glagola u 3. osobi jednine sporadično se javlja s nenaglašenim oblikom glagola *bíti* i povratnom zamjenicom: *tô je na svèmũ se pojavilo* (Ik), *ôn je se drüg pût ožènio* (To), *àl je se iznenádio* (Ba).

Imperfekt, aorist (Ba, Ik, To) i pluskvamperfekt (Ba, Ik) nisu zabilježeni u govoru, osim aorista pomoćnoga glagola *bíti*, kod tvorbe kondicionala I., kod kojega se u 1. osobi jednine gubi završno *h*: *bi*.

Pluskvamperfekt je zabilježen jedino u govoru Tovarnika, primjerice: *je bïo zvào, je bila rèkla, nïj bilo stàlo* te jedan primjer gdje je izostavljen jedan od pomoćnih glagola: *bila živila* (*Jâ bila trî ì pō gòdne živila tàmo*).

U Tovarniku i Bapskoj nije zabilježen futur II., a u iločkom govoru samo u jednom primjeru: *àko ne bũde mřznilo*. Futur I. u svim se selima tvori kao u standardnom jeziku od infinitiva glagola i nenaglašenog oblika glagola *htjèti*.

Kondicional I. tvori se od glagolskog pridjeva radnog i pojednostavljenog oblika aorista glagola *bíti*, *bi*, a zabilježen je u svim govorima, na primjer: *bi bïo zèt*. Kondicional II. se ne rabi.

Imperativ se tvori kao u standardnom jeziku, a zabilježeni su oblici (To) s česticom *nek* za 3. osobu jednine i množine: *nèk kâže, nèk idu*. Također se ponekad glagolu dodaju i čestice *tà* i *dè*: *tà cúti*. U svim su govorima zabilježeni oblici: *àjd/àjd, àjde/àjde, àjmo/àjmo, àjdete/àjte/àjdete*.

Kod glagolskog pridjeva radnog muškoga roda *l* na kraju sloga prelazi u *o* koje se steže s prethodnim samoglasnikom pa imamo *rèko, ìmo, išo*. Glagolski se pridjev trpni najčešće tvori morfemima *-t, -ta, -to: nàpravīt*.

6.2.6. Nepromjenjive vrste riječi

U svim se govorima upotrebljavaju prilozi u sljedećim oblicima *nègdi, nìgdi, lòšo, sàdē / sàdēr, òstrag, òma*. U Tovarniku je potvrđen oblik *jedàred, dvàred*.

Kod upotrebe mjesnih priloga ne postoji razlika u značenju priloga *tû, óvdje, óndje*, npr. *tránla se tû* umjesto *óvdje*, *tû mǎlo podivánili* umjesto *óndje*.

Prilog se *jáko* često upotrebljava, u svim proučavanim govorima, ako se želi istaknuti nešto u velikoj mjeri: *mí smo jáko išle* (u značenju da se dosta išlo na plesove), *on jáko vòli lèpinje*.

Od prijedloga koji ne pripadaju standardnom jeziku, u proučavanim selima, zabilježeni su sljedeći primjeri: *prìd/prìda, nùz*. S instrumentalom dolazi prijedlog *s/sa* kada se označava društvo i sredstvo: *sa svèkrvom, pòkrīto sà slāmom, s trǎktorom se òralo, pòliješ sa čórbom*.

Veznici, čestice i uskllici upotrebljavaju se kao u standardnom jeziku. Treba izdvojiti veznik *jèr* koji se upotrebljava u obliku *jèl* (Ba, Ik, To) te veznik *věć* koji se češće koristi od veznika *nego*: *I kòd nās se nije rěko rùčnīk, věć pěškīr, ...ne upotrèbljavaš nì tī ástal, věć stól, bòlje ikaka věć nīkaka*. Veznik *pòšto* rabi se kao uzročni veznik, a ne vremenski: *pòšto sam já òtāmo, sād smo se raskúmili pòšto kûm nēma mùške djèce*.

6.3. SINTAKSA

Posvojni genitiv dolazi s prijedlogom *od* u svim proučavanim govorima, primjerice: *mòja sèstra od strîca, od cùre kûm*. Prijedlog *u* katkad dolazi uz genitiv: *sâm u òca i màme, u Dubrâvke, u vînoogrādā*. S instrumentalom dolazi prijedlog *s/sa* kada se označava i društvo i sredstvo: *nàmaže sa màslom, sa njênom mâlom*.

Broj *jèdan* upotrebljava se u značenju *nèki*: *jèdna bàba Vîta, pa je bila jèdna slika*.

Svršeni prezent glagola *bîti* u svim se govorima upotrebljava za prepričavanje događaja iz prošlosti ili radnje koja se ponavljala u prošlosti, primjerice: *za frùštuk bùde mljéko, nêdeljom bùde kùhano mêso sa sôsom*.

Također su u svim govorima potvrđeni primjeri upotrebe perfekta bez pomoćnoga glagola *biti*: *A bìo nèki dèda Gàbra i sād òn dòšo kòd njī. Svàko svòje dŕžo, svàko svòje svétio. Jâ, Màrice, dobila tròje tablète ùjutru za tlâk*.

Oblici s povratnom zamjenicom i glagolom česti su u govoru kada nije naznačen vršitelj radnje: *Kùcice su bile u vînoogrādā, kòlêbe, lòžila se vâtra, pa se cèvap tâj pèko. Tô je se mòralo*. Često se u govoru upotrebljava zamjenica *tô* u ulozi subjekta: *tô se tâko ìgralo. Tô se nè dîrā*.

U tovarničkom i bapskom govoru zabilježena je upotreba glagola *svírati* s prijedlogom *u*: *svírat u tâmburicu*. Glagoli *ìmati* otvara mjesto izravnom objektu, tj. objektu u akuzativu. U proučavanim govorima glagol *ìmati*, kojim se izriče posjedovanje objekta, dolazi uz imenice i u genitivu (*òni ìmaju nòvācā, ìmala je dükātā, vînoogrādā smo nèkad ìmali*), i u akuzativu (*pa ì mī smo ìmali djècu, mī smo ìmali uvèk bôr*).

U svim se govorima najčešće pojavljuju jednostavne i jednostavno složene rečenice, a od složenih rečenica česte su sastavne rečenice, kod nezavisnosloženih rečenica, te vremenske kod zavisnosloženih rečenica.

6.4. TVORBA RIJEČI

Hipokoristična imena muškoga roda završavaju na *-o*, *-a* i *-ica* u svim govorima: *Stípo* (od *Stjepan*), *Màta* (od *Mato* i *Matej*), *Tùnica* (od *Antun*), *Súlja* (od *Sulejman*), *Ìvica*. Ženska se imena također tvore sufiksima *-a* i *-ica*: *Máca* (od *Marija*), *Géna* (od *Genoveva*), *Mârca* (ovaj je oblik nastao od osnovnog imena *Marica* kod kojeg je došlo do redukcije glasa *i* u zanaglasnom položaju).

Ispred osobnoga imena uvijek stoji rodbinski naziv koji ne mora nužno značiti da je navedena osoba u rodbinskoj vezi sa sugovornikom, nego se ti nazivi upotrebljavaju iz poštovanja prema starijim osobama: *dèda-Gàbro*, *strîna Mára*, *báka Éva*.

Kod polusloženica prvi se dio polusloženice ne sklanja, samo drugi dio: *snăš-Kàtica*, *bâj-Màta*, *dîd-Pèra*, *bâk-Ànice*, *snăš-Káto*. Takva tvorba složenica karakteristika je slavonskoga dijalekta.

Obiteljski se nadimci tvore sufiksima *-ovi*, *-evi*, *-ini*: *Cùkerovi*, *Dônkovi*, *Maláčevi*, *Dùkićevi*, *Lèpòrdini*, *Krcini*, *Tùbini*, *Màtišini*. Muška imena javljaju se u obliku osobnoga imena i posvojnog pridjeva obiteljskog nadimka, npr. *Vînko Gúbin*, *Đúra Bùkur*.

Ženska imena dolaze u obliku osobnoga imena i posvojnog pridjeva obiteljskog nadimka te su u jednini ženskoga roda sufiksi *-ova*, *-eva*, *-ina*: *Àna Dônkova*, *Kàtica Krcina*, *Ìvanka Dùkićeva*.

Etnici za ženski rod tvore se tako da se doda sufiks *-ka*, primjerice: *Bàpčānka*, dok se etnici u množini tvore sufiksom *-(j)ani*: *Bàpčāni*, *Tòvārničani*, *Ìločāni*, *Ilačani*, *Lováščani* (mještani Lovasa).

Ktetici se u svim govorima tvore sufiksima *-ski* i *-čki*: *iločki cèvāp*, *bàpski govèdār*, *zágrebački*.

Umanjenice muškoga roda tvore se sufiksalsnom tvorbom sufiksima *-ić* i *-čić*: *dèčkīć* (To), *stòlić* (Ba), *cegèrčić* (Ik). U iločkom je govoru zabilježen zbirni oblik za umanjenicu imenice *bùre*: *bùrēncad*. Primjer *burence* navodi i Babić (2002: 145) kada govori o sufiksima *-ence* i *-ešce* kojima se tvore umanjenicice od skraćenih osnova srednjega roda.

6.5. LEKSIK

U leksiku proučavanih govora zabilježeni su historizmi koji se odnose na djelatnosti i predmete koji danas nisu u uporabi, a bili su aktualni u vrijeme kada su sugovornici bili mladi. To se najbolje može vidjeti u leksemima kojima se opisuju radovi u polju, osobito iz vremena kada se takav posao obavljao ručno (npr. *rukovèdati*) ili u rano vrijeme modernizacije i uvođenja poljoprivrednih strojeva (*pàrnjača*).

Riječi domaćega podrijetla koje nisu potvrđene u standardnom jeziku smatraju se dijalektizmima. Najbolje su očuvane u nazivima jela: *táčci* - jastučići od tijesta punjeni marmeladom i posuti makom ili orasima; *pàpula* - jelo od kuhanog pasiranog bijelog graha; *tùruščūsi* - rezanci s prženom slaninom, sirom i vrhnjem; *sveténje* - hrana koja se za Uskrs nosi na posvetu u crkvu.

Osim domaćih riječi, proučavani govor Bapske, Iloka i Tovarnika karakterizira upotreba germanizama (*sùpntof, fàmilija, sùpa*) turcizama (*kàpija, sòkāk, vājāt*) i hungarizama (*ášov, kècelja, mârva*). U nešto manjem broju zabilježeni su talijanizmi i galicizmi. Jezično je posuđivanje rezultat povijesnih kontakata jer su na prostoru Srijema, u prošlosti, različiti narodi ostavili svoj trag na jeziku domaćega stanovništva koji se posebno odrazio i sačuvao u leksiku.

Kod proučavanih govora mogu se uočiti isti oblici za različita značenja, primjerice, *kaúrma* u iločkom govoru označava svinjokolju, dok u govorima Tovarnika i Bapske označava jelo od svinjskih jetrica i svinjskog mesa.

Pozdrave *Fáljen Bôg* i *Fáljen Ísus* koji su danas ostali u upotrebi samo kod starijih ljudi, jednako koriste i muškarci i žene.

Na leksik srijemskih Hrvata dosta je utjecao Domovinski rat i progonstvo. Mnogi su ispitanici rekli kako izbjegavaju određene riječi (*sùpa, kòmšija*) jer nisu hrvatske i kako paze na govor, osobito ako putuju izvan svoga naselja: *Onda razmišljam kako se što kazalo kadgod, a kako se kazalo sada. Pa onda moraš dobro pazit ako nekuda ideš kako ćeš kazati. To se menja.*

Iz usporedne analize govora Bapske, Iloka i Tovarnika može se zaključiti kako ta mjesta imaju dosta zajedničkih jezičnih osobina te se mogu i svrstati u istu skupinu koju je Iva Lukežić (1995) navela kao iločku skupinu govora. S obzirom da u govoru postoje značajke slavonskoga dijalekta, ta bi se skupina govora mogla svrstati u posavski poddijalekt slavonskoga dijalekta. Također bi valjalo izvršiti analize govora ostalih naselja u hrvatskom dijelu Srijema kako bi se dobila potpuna slika trenutnoga jezičnoga stanja. Ono što je sigurno je to da mlađi govornici napuštaju ekavski govor i „stari“ leksik i da pod utjecajem škole, ali i suvremenih medija, prihvaćaju standardni jezik u svakodnevnoj komunikaciji. Stoga bi istraživanja trebalo načiniti dok stariji govornici mogu surađivati s dijalektolozima jer govori Hrvata, Šokaca, u Srijemu, samo mogu obogatiti hrvatsku dijalektologiju.

7. OGLEDI GOVORA

7.1. TOVARNIK

1.) Genoveva Marinković (rođ. 1935. u Tovarniku)

Jâ kâd skùvam sàdē rúčak, mùslim, za nâs sèdam i kad sèdnem i nàjedēm se, jâ sam gòtova. Jâ sam gòtova. Jâ sam gòtova, jâ ne mògu. Kâž Stípa: „Pò tebi se vîdi da si tí ùmōrna.“ I òvāj... I táko, òvāj... Jâ sam gòtova. I ònda kad sât-dvâ mǎlo odlèžīm, ònda òpēt se dīgnem pa... Al ne mògu. Èvo bãš kâžēm Mǎrici (Marici Grgić), jûj, nè mogu pòstigniti nì, nì, nì, znâš štà je. Nè mogu. I nòge me bòlū nèkad pa nè možeš. Jâ, Mǎrice (obraća se Marici Grgić), dòbila tròje tablète ùjutru za tlâk. Pa kàko mògu tròje pòpit? Trî vrste tabléta ùjutru za tlâk da pòpijem. Kâže apotekàrica, kâžē: „Bâko, pa kò je to vâma dǎo?“ Pa rèko dōktorica, štà jâ znâm kò je. Napísala mēni trî ùjutru i dvē nǎveče i tō trî vrste. Trî vrste ùjutru. (Je li Vam se smirio tlak?) Mǎ smírio se... Dì će mi se smírit kâd se svǎki dān uzrùjavam? Dì mi se mòš smírit tlâk? Pa nēmōjte se smíjat. Èj, tí, znâš kàko je kâd je ù kući sèdam, sèdam dúšā. I ònāj mǎli i pûst i tēntā. Kìda mi cvéće. Námērno kìda. Znâš tí štà je. Znâš, bezòbrazan. I znâš štà, ìsprva ga nísu túkli, nísu ga g̀rdili. Sǎd je òn šést gòdina, sǎd se on òduzdō i sǎd i ùdari tí njēga i po g̀zici kâd se òn sǎd tōlko ne bòjī. Nēki dān jâ mētila pēršin, onàko, pa rèko da ìmam pēršinovog lǐsta, jèl, to jesēnas mētila i rèko da ìmam da nè mōrām bãš svǎk pût trčat u baščicu. Jèl òn lēpo iščupa tāj pēršin! Pa nè mòš tō tǎko. Jâ kâžēm, pa ì mī smo ìmali djècu. Pa jèl tvòja mǎma tēbi dála svē?

Pa èvo dānas, molim te (obraća se Marici Grgić). Tō je od jùtros bílo. Mōj Bèrislav išo zà kuću da kòsi trávu tām kod Àndēlke zà kućom, znâš. A tú j tâ, tāj Lóvra živī Kùčinić, jèl, tāmō i tâ njēgova mládā. Jâ nē znām kùd je òna òtišla, a mǎma joj dòšla i tāj njēn nájmlađi brāt. I dèčko òšo tāmō, lúpā nēka drva, štà li. Kâd kröz bãšću od Lèpōrdinog, otkàle je dòšo nēki mládīć, štà li, namàskīran i tōg dèčka izmlàtio. I kǎžu odvèli mǎlōg za bólnicu. Bèrislav dòšo i príčā. Tamán tâ, mǎma njēna, izàšla nǎpolje, kâže stálno nēšto lúpā, lúpā, kâžē, nǎpravi će nēšto tāmō. Òna izàšla nǎpolje, tāj nǎ beg. Štā bi tāj dòšo kòd njī? Nìt òni ìmaju nōvǎcā, nìti òni ìmaju pilíca, nìt òni ìmaju da nēšt ukráde ù tōj Àndēlkinoj kùci. Tō je jèdna...

ärdauš, jël. I säd òvāj, jël, kòj tò, kò bi tò bfo. I säd òna se nìje ni snàšla da je něšto telefónom jávila, al vàlda je bácio mäsku. Móro je kröz tú Tùbinu àvliju.

2.) Marica Grgić (rođ. 1933. u Tovarniku)

Ti bi onako ekavicu ko što smo prije? Pa mi smo sad pobrkali. Neki kažu deca. Mèni säd tò tólko něšto smētā. Pa takò smo i mī pričali i já sam. A đi bi já säd rëkla deca. Kākā deca, Bòže pròsti. I kākā kàfa. Nè znām. I pùno tako rijéci. Já tò čisto nè mogu pòdnēt. Al svè ćútím, štà ću. Néću säd kázat. Prije rëkli sùpa, säd júha. Jël? A ima tú žéna, káž: „Já bāš òcu sùpa.“ Pa já néću. Dìc já sàde, mòji sví ováko, sàc já onáko. Kòlko su me ispremali u Zàgrebu, já sam säd mǎlo pobrkala. Säd nìt je ováko nìti je onáko. Tò je säd svākāko. Nìje bāš bíla čista ekavica.

Sjècam se svāšta, kād mi dōđe u glāvu. Bili tú mòji ùnuci i ùnuka, je li. Něšta je tò dòšlo, a já Sùnčici govòrim pjèsmicu. Káž Tìhomir: „Štā ti tò, bāko?“ Rëko, znāš štā, dānas sam slùšala Dùbròvnik, rëko, di govòrū o Ívanu Gùndulicu, rëko, tò sam já ùčila ù škòli pa, rëko, znām já tú pjèsmicu. (Kazuje „Himnu slobodi“ Ivana Gundulića.) Káže: „Vidi tí naše bābe.“ Rëko, òćeš jòš kòju? Pa káže: „Dè jòš kòju.“ Rëko, òćeš da ti kážem Stārū bāku ili òćeš Stārī dōme òca mōga. „Ajde“, kaže, „Stārī dōme òca mōga.“ Ōn je čuo vèc o bāki. A já govòrīm tò. (Kazuje „Stari dome oca moga“.) Rëko, pa tò svè znām, a da pītaš štā sam svè jùce jëla, mòrala bi dōbro mǐslit štā sam. Zbìljam je táko. Pa káko tò, já nè znām. Takò mi nèkad dōđe. Jèdnu vèce tēla bi da spāvam. Sàmo mi škòla, káko sam išla i pjèsmice i òvāj i ònāj. I nè mogu da spāvām. Sām tò u glāvi. Štā će mi tò ... Rëko, nèc säd íc u škòlu. Znāš štā. Mène je Bòg kážnio vàlda. Já sam rëkla bāki Ānici Dùkićevoj, òna sām pričā kād je išla ù škòlu kād je bíla mǎla. Já njòj kážem, pa rëko: „Bāk Ānice, pa dāj nam mǎlo pričājte něšto štò je säd“. Káže: „Díte mòje, vīdī ćeš, já nè znām nìšt òvò, znām ònò“. Èto säd tako já.

Já sam živila trí gòdine sa svèkrvom, trí ì pò, tako. Al kād sam já bíla kod mòje mǎme, tò sam já Géni (Genovevi Marinković) vèc govòrla, rëko, znāš Géno, kād sam se rǎzbolila mláda, a já òdēm u tòplice, u Lìpik. Dvòje mǎle dece kòd kućē i còvek i mǎma. Ōna káže: „Ništa se nè brini. Svè će bìt.“ Já nìkāke brìge tām nísam imala, ništa. Znām da će tò mòja mǎma urádit svè, i djècu i svè. Já kād dōdem kùci, òni su vèc i grà pòčupali i òno, srédili svè. Pa èto, tako je bílo. A zìmi rùčnī rǎd rǎdīm, šlìngām na mašinu, nècam, vèc štā bílo. Mòja mǎma kùva, rǎdi, spréma, djèca òdu u škòlu, òna to svè. Pa zbìljam, pùno tò znāci.

7.2. BAPSKA

1.) Bernardica Rukavina (rođ. 1936. u Bapskoj)

Pa rádilo se rùčni rād, bilo je. Stāri su rádili, rāsplitati, mòja báka i òni su ònāj rāspliti imali. Pa se pòsle ònda, òvāj, šlīngalo se pa se vézlo. Já nísam tó rádila, já sam vézla, ònda sam, èto, hèklala pùno. Pùno i na màšinu sam isto šlīngala. Nísam ováko rùčno, vèc sam ováko na màšinu šlīngala. Šlīngalo se i rùčno. Kàko se zòve òno òkolo kad se opšlīngāva? (obraća se Jeli Butinović.) Ópšlīng. Tàko sam já isto vézla. Bilo je rùčnog rāda svākākog. Sāmo se prīje pùno rádilo. Já sam pùno tkāla òvī křpārā, štò mí kážēmo trāljarice. Tó su křpāre, od òvī křpā. Isécēmo òve křpe pa ònda fīno tó išāramo, bùde šārā svākāki. Tó sam já vòlila rāditi kad sam bila jòš māla. Vòlila sam tó rāditi. A pòsle se mǎlo vīše òvō, vīše òvō. Bilo je rùčnog rāda.

Sādēr? Sād se skòro nè bāvim ni s cīm. Sād vīše ni nè vīdim prāvo, āli èto jòš ùzmem. Já nājvīše vòlim sjèst za màšinu. Sèdnem za màšinu šivaču i ònda tó kād sèbi nèšto pòpravim, sāsijem, tó sam uvèk vòlila. ùvek sam vòlila šīt. A sād sam vèc bila mǎlo i bòlesna sam i táko, nísam zdrāva. Vīše nè vīdim. Narādila sam se. Štò s røkla mòja dèca: „Māma, nèmōj se ništa, òtkud si se narādila.“ A vòlem, vòlem rāditi rùčni rād. Já sam bila sáma u mǎme. Já sam pòčela ràno rāditi. Mène mòja mǎma sāmò tèrala da rādīm. Nèko je mìslio: „Jój, òva sáma. Ništ nè rādi.“ A já sam mórala pùno rāditi. Nísu ònda mǎme žālile. Svè me naučila, i kùvat. Já sam se ùdala sedāmnājst gòdina, Já sam svè znāla. Já i mòja sèstra od strīca, mí smo bile zājedno.

2.) Martin Rukavina (rođ. 1934. u Bapskoj)

Prvo, ùjutru se nālīje vòda u kòtō i òdložiš vātru. Ònda se skúpljaju, pòpīju mǎlo rākije, ājde, èvo vòda vrī. Ònda se kòlje. Nije bilo tó da se žvālilo, zāžvālu pa izvúku pa sikirom ù glāvu. Prīje se u svínjac pa zà rēp i vātaš na vrátima zà ūši i kùd te odnèse. Āko je vèliko, srūši se i zàkolje. I ònda u kòrito i šūri. Kād se òšūri, jèdni grīju vòdu za drūgo, a òvi trančīraju, mèce se na rēm. Ònda se òdvāja, prāvu se kobāsice. Òdvāja se za švārglove, za krvāvice. Žène su prāle créva. Cīm créva izvadi se nāpolje, òma rāspravljaju i čistū créva. Dìgerice na lùku, papríkaš onāko. Ònda ājde nòsi dīdācima i pāprike u càbru. Dòmaća

pàprika. Za rúćak kùseli paprikaš, a za večeru krófne pràvu i pèche se kobàsica i sùpa, òbrazì od glàve i kò štà mètne, kùvāno mēso, rēn.

7.3. ILOK

1.) Josipa Matković (rođ. 1928. u Iloku)

Iločki ćevap

Tô je ustvári svìnjškā krmenádla, vrātīna. Da nī súho. I stàvlja se u pác. Stàvlja se rēd lūka, rēd paradājza, ònda mǎlo bēlog lūka i ònda se mēso pòsoljeno mēće i tô tako se rēda u vājnglu i tô prēko nōc stōjt. I ònda se tô, kād se žār u vīnogrādu nàprāvi i tô isključivo od lòzē, ònda se tô vādi iz tōg pāca i stàvlja se na ròštīlj. Òvo drūgo se na drūgom trònōšku u šērpenji se kūha i ònda kād je tô skūhano tô se sa ròštīlja mēće u òvō i ònda se tô křčka, ònda se nādolije sa vīnom, pobìberi se. Protrése, nè mōž mēšat, vēc se protrése. I tô onāko mirīši na đīm, jēl i mēso je od đīma, a i òvō se kūha. Tô je iločki ćevap. Ònda ima sūhi ćevap. Tô je za u vīnogrād.

2.) Antun Matković (rođ. 1928. u Iloku)

Sād nè prāvimo u vīnogrādu, sād prāvimo kòd kūće. Kād dēca dōđu, ònda prāvimo ćevap, a i òni ròštīljaju, òni kǎžu ròštīljaju. A fiš se isto tako, fiš pāprikaš prāvio isto u vīnogrādu i kòd kūće u kòtlicu. Kād smo mī bili ònō prīje rāta u Mādārsku išli u Hārkanj pa trāžimo kòtlic, tāmō je bilo sūđe tô jefñnīje pa nè znā nīko štā je kòtlic. Jēdva smo mī dokūčili. Tāk da smo dōšli do prāvog kòtlicā. Kòd nās su kòtlicī òblika kākōg, a dālje ima drūgi oblīci. I ònda se tô ne mjēša, kād se fiš prāvi, vēc se sāmō onāko vrīti.

Ìmali smo vīnogrād. Tô su mòji stāri nāsadi bili sa kòlcima. Nīje bilo òvī stúbovi i žicā vēc su bili đřveni kòlci bāgremovi. Mī smo vēc ònda ìmali grāševinu štō je rétko bilo. Rízling se zvālo. Tô je bilo talijanska grāševina āl se zvālo rízling. Ìmali smo kādarku, mađārušu, tūrkinju. Tô su svē stārē sōrte. Ìmali smo jēdan člān pērla. Tô nīgdi vīše nīsam ni čūo. Té stārē sōrte tô j ìzumrlo. Sād se sādī sāmō grāševina, sovīnjon, tramīnac. Mī smo bili vīnogradāri. Nēkad smo ìmali dvā pòdrūma, ònaj je bìo pùn vīna, stō, stō dvājst èkti, kākō kōjē gōdine. Ìmali smo pēt jūtārā vīnogrādā. Tô j bilo jāko pūno. Ìmali smo òko četrdēst jūtārā zēmlje. Ìmamo i sād čārdak vèliki. U pòdrūmu smo ìmali trī rēda būrādi, a òvaj mājji pòdrūm tô j bìo rākīnjski i krompír, đī je vīno tū nīje nīšta drūgo smēlo bìt. Kāčaru smo ìmali. I sād je tô káčara āl sād je tô ljētnja kūhinja. Āl tô su bile káce vèlike, prēsa pa je òma iz

prěse išlo, imō rüpa u pòdrum pa šlàufom, crévom u büre. Òve gödine sam prävio òvu veràndu pa kàd je šprícanje bílo tú sam mào òvo zàdnje šprícanje zakázo i pokváriło se pa sam kúpío grôžđa, tramínca pa nàpravío dvjěsto lítara vína da imamo. Mí tàki stàri, mí se još èto prtljámò tàko svàšta. Mí planíramo. Mí si jòš prìuštímo i kúpimo knjìgu kòjū i jùče sam jòj (Josipi Matković) kúpío jèdnu knjìgu, a imamo knjìga, bibliotéku. Sàmo, pröčítala je svè (Josipa Matković). Néce se tó báciť, imamo dècu i ùnučad. Ìmamo kòm i òstavít. Ìma pùne ormáne posteljìne. Zàmisli da mí sàd kùpujemo posteljìne, òve krèp štò se nè pègla. Sàd vèc sedèčki pègla. Dèca kàd dòđu pa bùdu pâr nóćí pa môrāš tó prät pa pèglat. Òvako se sàd štafíramo.

8. LITERATURA

1. Andrić, M. (2003). *Turcizmi u seoskom govoru Slavonije. Migracijske i etničke teme*, 19, 1, 17-27.
2. Andrić, S. (2001). *Potonuli svijet: rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju*. Slavonski Brod: Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje. Osijek: Grafika.
3. Andrić, S. (2008). Srednjovjekovni Srijem kao mnogostruka istraživačka tema. U: Bušić, K., Cvikić, S. (ur.). *Identitet Srijema u prošlosti i sadašnjosti*. Nijemci: Općina Nijemci, 27-53.
4. Anić, V., Goldstein, I. (1999). *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: NoviLiber.
5. Anić, V. (2003). *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. [CD-ROM]. Zagreb: Novi Liber.
6. Babić, S., Brozović, D., Mogaš, M., Pavešić, S., Škarić, I., Težak, S. (1991). *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika: nacrti za gramatiku*. Zagreb: HAZU.
7. Babić, S. (2002). *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb: HAZU.
8. Balta, I. (2001). *Kolonizacija u Slavoniji od početka XX. stoljeća s posebnim osvrtom na razdoblje 1941.-1945. godine. Rad Zavoda povijesnih znanosti HAZU u Zadru*, 43, 459-478.
9. *Leksikon naselja Hrvatske* (2004) Bapska. Zagreb: Mozaik knjiga. Sv. 1. 2004. , U: Feldbauer, B. 20.
10. Bara, M., Lajić, I. (2010). *Etnodemografski razvoj Slavonije u dvadesetom stoljeću: utjecaj ratova i kolonizacija*.
www.academia.edu/3794771/Etnodemografski_razvoj_Slavonije_u_dvadesetom_stolje%C4%87u_utjecaj_ratova_i_kolonizacija [EthnoDemographic Development of Slavonia in the Twentieth Century Impacts of Wars and Colonizations](http://www.academia.edu/3794771/EthnoDemographic_Development_of_Slavonia_in_the_Twentieth_Century_Impacts_of_Wars_and_Colonizations)
(pristupljeno 1. 9. 2015.)
11. Barić, E., Lončarić, M., Malić, D., Pavešić, S., Peti, M., Zečević, V., Znika, M. (2003). *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
12. Berbić Kolar, E., Kolenić, Lj. (2014). *Sičanske riči*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Učiteljski fakultet u Osijeku.
13. Bösendorfer, Josip, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija : križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovske i srijemske*

- te kr. i slob. grada Osijeka : u Sred[n]jem i Novom vijeku*, Osijek: Tiskom knjigo i kamenotiskare Julija Pfeiffera, 1910.
14. Budak, N., Raukar, T. (2006). *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, Zagreb: Školska knjiga.
 15. Budak, N. (2007). *Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*. U: Budak, N. (ur.). *Hrvatska povijest u ranome novom vijeku*. Barbat: Leykam international, sv.1.
 16. Ćurak, S. (2011). *Slavonski dijalekt u slavonskim medijima*. U: Bilić, A. (ur.). *Šokačka rič* 8. Vinkovci: ZAKUD, 335-350.
 17. Ćurak, S. (2011). *Osnovna jezična obilježja i pragmemi slavonskoga dijalekta*. U: Pon, L. i sur. (ur.). *Aktualna istraživanja u primijenjenoj lingvistici*. Osijek: HDPL.
 18. Ćurak, S. (2012). *Današnji govori u okolici Našica*. Doktorska disertacija, rukopis. Osijek.
 19. Ćurak, S. (2013). *Šaptinovačko narječje danas*. U: Bilić, A. (ur.). *Šokačka rič* 10. Vinkovci: ZAKUD, 119-136.
 20. Ćurak, S. (2016). *Ima li nezamijenjenog jata u današnjim govorima našičkoga kraja?* *Lingua Montenegrina*, 17, 63-71.
 21. Dević, A. (2008). *Župa Bapska*. Bapska: vlastita naklada.
 22. Dimitrijević, S. (1994). *Vučedolska kultura*. Vinkovci: Privlačica.
 23. Dimitrijević, S., Težak-Gregl, T., Majnarić-Pandžić, N. (1998). *Prapovijest*. Zagreb: Naprijed.
 24. Dobronić, L. (2002). *Templari i ivanovci u Hrvatskoj*. Zagreb: Školska knjiga.
 25. Durman, A. (1983). *Metalurgija vučedolskog kulturnog kompleksa*. *Opuscula Archaeologica* 8, 1-87.
 26. Farkaš, L., Babić, T. (2011). *Govor Babine Grede*. U: Bilić, A. (ur.). *Šokačka rič* 8, Vinkovci: ZAKUD, 133-154.
 27. Feldbauer, B. (2005). *Leksikon naselja Hrvatske*. 1-2. Zagreb: Mozaik knjiga.
 28. Filipović, R. (1986). *Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičnih dodira*. Zagreb: JAZU, Školska knjiga.
 29. Finka, B., Šojat, A. (1973). *O slavonskom dijalektu ekavskog izgovora u okolici Vinkovaca*. *Rasprave Instituta za jezik* 2, 1-19.
 30. Firman, J. C. (1998). *Povijesni opis Srijema i Iločkog vojvodstva*. Osijek: Državni arhiv u Osijeku. Ilok: Muzej grada.
 31. Gašić, E. (2000). *Kratki povijesni pregled biskupija bosansko - đakovačke i srijemske*. Osijek: Državni arhiv u Osijeku.

32. Gluhak, A. (1993). *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: August Cesarec.
33. Goldstein, I. (1996). *Županije u ranom srednjem vijeku u Hrvatskoj*. U: Goldstein, I. i sur. *Hrvatske županije kroz stoljeća*. Zagreb : Školska knjiga, 9-20.
34. Grgin B. (1996). *Županije u razvijenom i kasnom srednjem vijeku*. U: Goldstein, I. i sur. *Hrvatske županije kroz stoljeća*. Zagreb : Školska knjiga, 21-38.
35. Ham, S. (2012). *Školska gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
36. Holjevac, Ž., Moačanin, N. (2007). *Hrvatsko-slavonska vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva u ranome novom vijeku*. U: Budak, N. (ur.). *Hrvatska povijest u ranome novom vijeku*. Barbat: Leykam international, sv. 2.
37. Holjevac, Ž. (2008). *Srijemska županija u identitetu Srijema*. U: Bušić, K., Cvikić, S. (ur.). *Identitet Srijema u prošlosti i sadašnjosti*. Nijemci: Općina Nijemci.
38. Horvat, R. (2000). *Srijem: naselja i stanovništvo*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje.
39. Horvatić, D. (1995). *Hrvatska riječ u Srijemu: antologija srijemskih pisaca*. Zagreb: Matica hrvatska, Ogranak Tovarnik.
40. *Hrvatski leksikon*. (1996). Sv.1 i 2. Zagreb: Naklada Leksikon
41. *Hrvatski opći leksikon: A-Ž*. (1996). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
42. *Leksikon naselja Hrvatske* (2004) Ilok. Zagreb: Mozaik knjiga. Sv. 1. 2004. U: Feldbauer, B. 291-292.
43. Ivšić, S. (1911). *Prilog za slavenski akcentat*. Rad JAZU 187, 133-208.
44. Ivšić, S. (1913). *Današnji posavski govor*. Rad JAZU 196,197, 124-254 (Rad 196), 9-138 (Rad 197).
45. Ivšić, S. (1914). *Nacrt za istraživanje hrvatskih i srpskih narječja*. U: Kovčević za hrvatska i srpska narječja. Zagreb: JAZU.
46. Ivšić, S. (1951). *Iz naše akcentuacije i dijalekatske problematike*. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta I*, 359-378.
47. Jozić, Ž. (2003). *O istraživanju dijalekatske sintakse*. *Hrvatski dijalektološki zbornik 12*, 97-102.
48. Jozić, Ž. (2004). *Najstariji naglasni tip posavskoga govora danas*. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 30*, 73-83.
49. Jozić, Ž. (2009). *Refleks glasa ě u današnjem govoru Gradišta*. U: Bilić, A. (ur.) *Šokačka rič 6*. Vinkovci: ZAKUD, 141-151.
50. Kapetanović, A. (2005). *Historizmi i semantičke promjene*. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 31*, 153-163.

51. Kašić, Bartol, *Autobiografija isusovca Bartola Kašića u prijevodu i izvorniku*, Zagreb: Školska knjiga, 2006.
52. Klaić, B. (2007). *Rječnik stranih riječi: tuđice i posuđenice*. Zagreb: Školska knjiga
53. Klein, J. P. (2010). *UNTAES-sažeto izvješće misije*. U: Živić, D., Cvikić, S. (ur.). *Mirna reintegracija Hrvatskoga Podunavlja: znanstveni, empirijski i iskustveni uvidi*. Zagreb-Vukovar: Institut Ivo Pilar, 15-27.
54. Klemenčić, M. (1996). *Promjene upravno-teritorijalnog ustroja Hrvatske 1918.-1992*. U: Goldstein, I. i sur. *Hrvatske županije kroz stoljeća*. Zagreb : Školska knjiga, 123-148.
55. Kolar-Dimitrijević, M. (1996). *Elementi županijskog sustava u samoupravama oblasti 1927-1929. godine*. U: Goldstein, I. i sur. *Hrvatske županije kroz stoljeća*. Zagreb : Školska knjiga, 113-122.
56. Kolenić, Lj. (1996). *Govor mjesta Ilača*. Književna revija 5/6, 212-217.
57. Kolenić, Lj. (1996a). *Proučavanje slavonskoga dijalekta danas*. Riječki filološki dani I, 201-209.
58. Kolenić, Lj. (1997). *Stjepan Ivšić i slavonski dijalekt*. Prvi hrvatski slavistički kongres II, 17-22.
59. Kolenić, Lj. (1997a). *Slavonski dijalekt*. *Croatica, prinosi proučavanju hrvatske književnosti* 45/46, 101-116.
60. Kolenić, Lj. (1999). *Morfološko-tvorbene osobine ilačkoga govora u okviru slavonskoga dijalekta*. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 11, 41-47.
61. Kolenić, Lj. (2003). *Slavonski dijalekt prema ostalim hrvatskim dijalektima*. *Zbornik zagrebačke filološke škole*, 175-183.
62. Kolenić, Lj. (2003a). *Pogled u strukturu hrvatske gramatike: od Kašićeve do Tkalčićeve*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera: Pedagoški fakultet.
63. Kolenić, Lj., Bilić, A. (2004). *Govor mjesta Andrijaševci*. *Radovi Centra za znanstveni rad Vinkovci*, 5-49.
64. Kolenić, Lj., Ćurak, S. (2007). *Govor Vrbanje*, U: Bilić, A. (ur.). *Šokačka rič 4*. Vinkovci: ZAKUD, 81-96.
65. Kolenić, Lj., Ćurak, S. (2008). *Mjesni govor Drenovaca*. U: Bilić, A. (ur.). *Šokačka rič 5*. Vinkovci: ZAKUD, 71-82.
66. Lisac, J. (1999). *Izoglose refleksa jata u hrvatskim organskim idiomima*. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 11, 21-28.

67. Lisac, J. (2003). *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskoga narječja i hrvatski govori torlačkoga narječja*. Zagreb: Golden Marketing-Tehnička knjiga.
68. Lisac, J. (2003a). *Slavonski dijalekt: između autohtonosti i utjecaja. Migracijske i etničke teme* 19, 1, 7-16.
69. Lisac, J. (2008). *Dosadašnja proučavanja hrvatskih štokavskih dijalekata*. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 14,13-23.
70. Lisac, J. (2009). *Hrvatska dijalektologija 2. Čakavsko narječje*. Zagreb: Golden Marketing-Tehnička knjiga.
71. Lončarević, J. (1972). *Duhovna kultura Hrvata u Srijemu*. *Crkva u svijetu* 7, 2, 166-169.
72. Lončarić, M. (1996). *Kajkavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.
73. Lončarić, M. (2011). *Napomene o razvoju govora u Srijemu*. U: Bilić, A. (ur.). *Šokačka rič* 8. Vinkovci: ZAKUD, 171-188.
74. Lukežić, I. (1996). *Polazišta i teze za opis iločke skupine govora*. *Croatica, prinosi proučavanju hrvatske književnosti* 26, 42/43/44, 213-236.
75. Lukežić, I. (1996). *Prilog raspravi o genezi hrvatskih narječja*. *Fluminensia*, 8, 1-2, 223-236.
76. Lukežić, I. (1998). *Štokavsko narječje*. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 32, 117-135.
75. Lukić, M. (2003). *O govoru Mrzovića*. U: Bilić, A. (ur.). *Šokačka rič* 1. Vinkovci: ZAKUD, 51-65.
76. Lukić, M., Pilj, M. (2006). *O ljubavi na šokački način: na primjeru pripovijedaka Lovretića Filipovčica i Ujak Perica Rajkov*. U: Bilić, A. (ur.). *Šokačka rič* 3. Vinkovci: ZAKUD, 89-101
77. Lukić, M. (2012). *Frazemi u pripovijetkama Josipa Lovretića*. U: Bilić, A. (ur.). *Šokačka rič* 9. Vinkovci: ZAKUD, 295-338.
78. Lukić, M., Blažević Krezić, V. (2014). *Divanimo, dakle postojimo: književnojezične i jezičnopovijesne studije*. Osijek: Matica hrvatska.
79. Lukić, M. (2014a). *Šokačka rič u europskom kontekstu*. U: Rem, G. (ur.). *Zbornik Urbani Šokci* 8/9. Osijek - Sombor: Šokačka grana Osijek, Zavod za kulturu Vojvođanskih Hrvata, 325-335.
80. Magaš, D. (2013). *Geografija Hrvatske*. Samobor: Meridijani, Zadar: Sveučilište, Odjel za geografiju.

81. Mance, N. (2014). *Suvremeni podravski govori slavonskoga dijalekta*. Doktorska disertacija, rukopis. Osijek.
82. Melvinger, J. (2011). *Kulinarski leksik u petrovaradinskom govoru*. U: Bilić, A. (ur.). *Šokačka rič* 8. Vinkovci: ZAKUD, 83-95.
83. Moačanin, N. (1996). *Upravna podjela hrvatskih zemalja u sklopu Osmanskog carstva*. U: Goldstein, I. i sur. *Hrvatske županije kroz stoljeća*. Zagreb : Školska knjiga, 39-48.
84. Moguš, M. (1995). *O problemima naše povijesne dijalektologije*. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 9, Zagreb, 11-23.
85. Moguš, M. (2009). *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
86. Moguš, M. (2010). *Povijesna fonologija hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
87. Okrugić Sremac, I. (1857). *Povjestničke crtice Srijema glede njegovieh znamenitostih i u njemu se nahodećih starinah*. U: Kukuljević Sakcinski, I. (ur.) *Arkiv za povjesticu jugoslavensku* 4, 201-232.
88. *Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda* (1977) Srijem. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod. Sv.7. 1981. U: Šentija, J. (ur.). 693.
89. Pavičić, S. (1920). *O govoru u Slavoniji do turskih ratova i velikih seoba u 16. i 17. stoljeću*. Rad JAZU 222, 194-243.
90. Pavičić, S. (1953). *Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji*. Zagreb: JAZU.
91. Pavličević, D. (1996). *Županije u Hrvatskoj i Slavoniji u prijelaznom razdoblju od 1848. do 1881.* U: Goldstein, I. i sur. *Hrvatske županije kroz stoljeća*. Zagreb : Školska knjiga, 71-98.
92. Potrebića, F. (1996). *Županije u Hrvatskoj i Slavoniji u 18. i prvoj polovici 19. stoljeća*. U: Goldstein, I. i sur. *Hrvatske županije kroz stoljeća*. Zagreb : Školska knjiga, 49-70.
93. Samardžija, M. (2002). *Nekoć i nedavno: odabrane teme iz leksikologije i novije povijesti hrvatskoga standardnoga jezika*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
94. Samardžija, M. (2010). *Devet iločkih priopćenja i jedno warszawsko*. Ilok: Muzej grada Iloka.
95. Sekereš, S. (1983). *Govor iločkih Hrvata*. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 26/2, 123-174.
96. Sekereš, S. (1966). *Govor našičkog kraja*. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 2, 209-301.

97. Sekereš, S. (1967). *Klasifikacija slavonskih govora. Zbornik za filologiju i lingvistiku* 10, 133-145.
98. Sekereš, S. *Areali ikavskog, ekavskog i ijekavskog govora u slavonskom dijalektu. Hrvatski dijalektološki zbornik* 8, 135-144.
99. Skok, P. (1971). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. I-IV*, Zagreb: JAZU.
100. *Hrvatska enciklopedija*. (1999) Srijem. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Sv. 10. 2008. U: Ravlić, S. (ur.) 183-184.
101. Stipčević, A. (1991). *Iliri: povijest, život, kultura*. Zagreb: Školska knjiga.
102. Škaljić, A. (1966). *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost
103. Štebih, B. (2003). *Adaptacije germanizama u iločkom govoru. Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 29, 293-323.
104. Taube von, F. W. *Povijesni i zemljopisni opis Kraljevine Slavonije i Srijema*. Državni arhiv u Osijeku, Osijek, 2012.
105. *Leksikon naselja Hrvatske* (2004) Tovarnik. Zagreb: Mozaik knjiga. Sv. 2. 2004. U: Feldbauer, B.. 799-800.
106. Vince Pallua, J. (1993). *Autobiografija Bartola Kašića – još jedan isusovački doprinos etnologiji, Etnološka tribina* 16, 35-46.
107. Vranješ-Šoljan, B. (1996). *Županijsko uređenje u posljednjoj fazi postojanja (1881.-1918.)*. U: Goldstein, I. i sur. *Hrvatske županije kroz stoljeća*. Zagreb: Školska knjiga, 99-112.
108. Vukovarsko-srijemska županija. (2004). Vinkovci: Privlačica.
109. Znika, M. (2006). *Benešićev i Sekerešov opis govora iločkih Hrvata. Dani Julija Benešića. Zbornik radova II*, 157-167.

Mrežni izvori:

<http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> - Hrvatski jezični portal

<http://www.bastina-slavonija.info/> - mrežni katalog izložbe *Slavonija, Baranja i Srijem – vrela europske civilizacije*

<http://limescroatia.eu/karte> - Dunavski limes u Hrvatskoj

<http://www.visitvukovar-srijem.com> - Turistička zajednica Vukovarsko-srijemske županije

<http://www.turizamilok.hr> - Turistička zajednica grada Iloka

<http://danubiumtours.hr> – Danubium Tours

<http://www.dzs.hr> – Državni zavod za statistiku

Popis slika

Slika 1.	Posuda u obliku ptice, poznata kao Vučedolska golubica; vučedolska kultura.....	14
Slika 2.	Crkva Blažene Djevice Marije u Bapskoj.....	25
Slika 3.	Crkva i samostan sv. Ivana Kapistrana i iločka tvrđava	59
Slika 4.	Dvorac Odescalchi u kojemu se nalazi Muzej grada Iloka.....	61
Slika 5.	Informativna ploča na ulazu u naselje.....	94

Popis karata:

Karta 1.	Dijalektološka karta posavskoga govora Stjepana Ivšića (Ivšić 1913.).....	5
Karta 2.	Dijalektološka karta posavskoga govora Stjepana Ivšića, fragment (Ivšić 1913) ...	6
Karta 3.	Dunavski limes u Hrvatskoj.....	15
Karta 4.	Vukovska županija (fragment), sredina 14. st. (Grgin 1996: 37)	17
Karta 5.	Srijemski sandžak (Moačanin 1996: 45).....	18
Karta 6.	Hrvatska i Slavonija u 18. stoljeću (Moačanin 1996: 68).....	19
Karta 7.	Srijemska županija (Pavličević 1996: 95).....	21
Karta 8.	Srijemska županija 1915. (Klemenčić 1996: 137).....	21